

Eseje o tożsamości miejsca

Monografie – Politechnika Lubelska



Politechnika Lubelska
Wydział Budownictwa i Architektury
ul. Nadbystrzycka 40
20-618 Lublin

Jan Wrana

Eseje o tożsamości miejsca

Wybrane artykuły dotyczące tożsamości i kontekstu



Politechnika Lubelska
Lublin 2012

Recenzent:

dr hab. inż. arch. Zbigniew Radziewanowski, prof. Politechniki Lubelskiej oraz Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu

Skład i redakcja techniczna: Tomasz Piech

Ilustracje na okładce:

Karta „Machu – Picchu” (strona tytułowa publikacji, wydanej w roku 1997)

Strona z podpisami Zarządu UIA (strona 2 publikacji)

Kopię publikacji otrzymał autor pracy podczas spotkania w siedzibie Stowarzyszenia Architektów Meksykańskich, Meksyk, wrzesień 2003 r.

Publikacja wydana za zgodą Rektora Politechniki Lubelskiej

© Copyright by Politechnika Lubelska 2012

ISBN: 978-83-63569-24-2

Wydawca: Politechnika Lubelska

ul. Nadbystrzycka 38D, 20-618 Lublin

Realizacja: Biblioteka Politechniki Lubelskiej

Ośrodek ds. Wydawnictw i Biblioteki Cyfrowej

ul. Nadbystrzycka 36A, 20-618 Lublin

tel. (81) 538-46-59, email: wydawca@pollub.pl

www.biblioteka.pollub.pl

Druk: TOP Agencja Reklamowa Agnieszka Łuczak

www.agencjatop.pl

Elektroniczna wersja książki dostępna w Bibliotece Cyfrowej PL www.bc.pollub.pl

Nakład: 100 egz.

Spis treści

Wprowadzenie.....	7
O autorze.....	8
<i>Jan Wrana</i>	
„Nowa” tożsamość w przestrzeni miasta	11
<i>Jan Wrana</i>	
Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych..	23
<i>Jan Wrana</i>	
Architektura z poszanowaniem miejsca	37
<i>Elżbieta Przesmycka, Zbigniew Radziewanowski, Jan Wrana</i>	
Ochrona środowiska – drogą zachowania tożsamości kulturowej miejsca.....	51
<i>Jan Wrana, Agnieszka Fitta</i>	
WICA w Lublinie – przykłady poszanowania MIEJSCA	59
<i>Jan Wrana, Agnieszka Fitta</i>	
Architektura a kontekst miejsca.....	73
<i>Jan Wrana</i>	
Projekty rewitalizacji przestrzeni publicznych śródmieść w regionach odmiennych kulturowo – doświadczenia	81
<i>Jan Wrana</i>	
Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny	89
<i>Jan Wrana</i>	
Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca	95
<i>Jan Wrana</i>	
Przekraczanie granicy pamięci.....	101
<i>Jan Wrana, Aleksandra Jarocka</i>	
Nowa szansa rewaloryzacji i modernizacji dawnego Pałacu Sobieskich przy ulicy Bernardyńskiej 13 w Lublinie	111
Podsumowanie	121
Bibliografia.....	123
Spis i źródła ilustracji.....	129

Wprowadzenie

Artykuły zebrane w niniejszej publikacji pochodzą z lat 2007-2012 i w większości znalazły już swoje miejsce w *Tece Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych PAN o/Lublin (tomy II i III)*, ogólnopolskich czasopismach naukowych (*Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej, Przestrzeń i Forma, czasopiśmie naukowo-dydaktycznym pod patronatem PAN o/Gdańsk*, w wydawnictwie Politechniki Lubelskiej *Budownictwo i Architektura*) lub wydawnictwach pokonferencyjnych (np. monografii *Nowoczesność w architekturze*, wydawnictwo Politechniki Śląskiej). Zebranie ich w jednym miejscu pozwala jednak spojrzeć na zagadnienie tożsamości miejsca bardziej całościowo i przez pryzmat różnych zjawisk i doświadczeń: wpływu otoczenia i kontekstu na nową architekturę w Polsce i na świecie, zrozumiałości i czytelności przekazu przestrzennego, projektowania architektury w kontekście kulturowym – w rejonach wielokulturowych czy też zupełnie odmiennych kulturowo, a także istnienia swoistego „kodu genetycznego”, właściwego konkretnemu miejscu.

Do publikacji wybrano 11 artykułów z bogatego dorobku autora, najbardziej przekrojowo i różnorodnie ukazujących tematykę tożsamości miejsca.

Autor porusza zagadnienia i problemy związane zarówno z przykładami z Polski, jak i z zagranicy, nierzadko odwołując się do własnych doświadczeń – np. do projektu rewitalizacji rynku w Żelechowie, planów dla miasta Misurata w Libii czy obiektu Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury w Lublinie.

Niniejszy zbiór jest drugim elementem zaplanowanego przez autora cyklu na temat tożsamości i wielokulturowości. Pierwszą publikacją jest wydana w 2011 r. monografia zatytułowana *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym* (wyd. Politechniki Lubelskiej). Kolejne dwie – analizy nt. wielokulturowości, monografia *Znaczenie tożsamości miejsca w regionie wielokulturowym* oraz praca o *Wschodnim Innowacyjnym Centrum Architektury w Lublinie* (jako świadomej realizacji z poszanowaniem kontekstu) – są obecnie w przygotowaniu, ich ukazanie planowane jest na 2013 rok.

O autorze

Dr inż. arch. Jan Wrana jest absolwentem krakowskiego Wydziału Architektury, obecnie związany jest z Wydziałem Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej, gdzie od 2006 r. pracuje jako adiunkt, a od 2008 r. jest kierownikiem Samodzielnej Pracowni Architektonicznej. Oprócz działalności naukowo-dydaktycznej od lat pracuje zawodowo, zaś wieloletnie doświadczenie projektowe z powodzeniem wykorzystuje w dydaktyce. Jest autorem licznych artykułów oraz promotorem ponad 60 prac dyplomowych – zarówno inżynierskich (33), jak i magisterskich (29), dotyczących przede wszystkim obiektów użyteczności publicznej.

W swojej działalności naukowej skupia się na zagadnieniach związanych z tożsamością miejsca i architektury, uszanowaniem kontekstu oraz dialogiem starej i nowej architektury. Interesuje go również problem postrzegania i zrozumienia architektury, zwłaszcza w rejonach wielokulturowych, a także problematyka dotycząca relacji zachodzących pomiędzy człowiekiem a środowiskiem zbudowanym. Badania nad tą tematyką prowadzi od 2006 r., publikując w tym okresie wiele artykułów poruszających te kwestie i występując na konferencjach naukowych.

Wybrane artykuły

„Nowa” tożsamość w przestrzeni miasta¹

Wstęp

Analizować miasto, każde miasto i jego terytorium to rozumieć nie tylko kształty i wyraz jego fenomenu, ale całej cywilizacji, która dała miastu początki i która za jego pośrednictwem przekazuje następnym pokoleniom swoje najbardziej wyraziste cechy. Analizować to znaczy również interpretować przestrzeń zawartą w nim i gęsto zabudowaną, tradycyjnie definiowaną jako „miasto”, a także mnogość struktur przestrzennych (obszary wielkomiejskie, konurbacje, aglomeracje), będących nowymi formami urbanizacji, coraz bardziej wewnątrznie zróżnicowanych wielu aspektach).

A. Spaziante²

Miasto – miejsce, w którym żyję, pracuję, z nim wiążę swoją przyszłość. Sprawą umowną jest jego nazwa, ale wyznacznikiem dlaczego się z nim utożsamiam jest jego odmienność, jego rozpoznawalny „kod” – zapis jego rozwoju, rozłożonych w czasie procesów przekształceń jego struktur, obiekty które charakteryzują jego sylwetę a przede wszystkim ludzie i zachowane tradycje wiążące społeczność lokalną, która jednocześnie rozumie konieczność kolejnych przekształceń oraz rozwój swojego miasta.

W wieku XX rozpoczyna się dynamiczny rozwój miast spowodowany powszechnym uprzemysłowieniem. Budowa nowych stref przemysłowych, poza historyczną strefą śródmiejską z rozbudowanymi zespołami zamieszkania – nowej tkanki mieszkalnej – pociągnęła za sobą rozbudowę infrastruktury miejskiej. Ta programowa ekspansja przemysłu oraz rozwój systemu transportu spowodowały zmianę struktur miast, ich nierównomierny przestrzenny rozwój powodując degradację integracyjnej funkcji centrów miejskich.

Pod koniec XX w. wkraczamy w okres kolejnych przewartościowań w strukturach miejskich spowodowanych upadkiem wiodących gałęzi przemysłu, oraz

¹ Artykuł ukazał się w Wydawnictwie Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej „Budownictwo i Architektura”, nr 7/2010., Lublin 2010 s. 145-154.

² Spaziante A. *O złożoności analizy urbanistycznej [w:] Elementy analizy urbanistycznej*, Kraków 1998, s. 17.

rozwojem motoryzacji. Wkraczanie w okres „Trzeciej fali”³ – promocji nowych technologii wytwarzania, wyspecjalizowanych usług oraz aktywnej ludzkiej przedsiębiorczości, powoduje potrzebę kolejnej adaptacji do procesu przemian.

Wojciech Bonenberg w publikacji *Miejska przestrzeń kreatywna*⁴ zwraca uwagę, że *Rozwój przestrzenny miast jest silnie uzależniony od ich możliwości adaptacji do zmieniającej się rzeczywistości ekonomicznej oraz na pojawiające się wśród ekonomistów nowe pojęcie kapitału kulturowego jako istotnego czynnika rozwoju. Kapitał kulturowy obejmuje dobra kultury, które są przedmiotem obrotu w globalnym społeczeństwie: wiedzę, umiejętności, kreatywność... Kapitał kulturowy miasta, ma istotne znaczenie praktyczne. Jest to niedoceniony potencjał ekonomiczny, dotychczas nie bilansowany jako zasoby miejskie. Zasoby te, będące efektem wielowiekowej akumulacji dziedzictwa kulturowego, można przekształcić w kapitał rozwojowy.*

W okresie obecnych przemian, koniecznej rewitalizacji terenów poprzemysłowych, reorientacji dla tworzenia miasta przyjaznego, pojawia się „nowa tożsamość”⁵, czyli działania inwestycyjne zezwalające na kreatywne inspiracje twórcze szanujące „kanon miejsca”⁶ lokalnej tożsamości lecz stosujące nowe środki przekazu.

Poniżej trzy przykłady zrealizowanych w ostatniej dekadzie przedsięwzięć tworzących „nową tożsamość” w przestrzeni miasta.

³ Bieda K., Palej A. *Krajobraz trzeciej fali*. VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24 kwietnia 1999, *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*. Termin użyty za A. Tofftem (*Trzecia fala*, 1980 i szereg innych publikacji tego autora) rozumiany jako całokształt przemian towarzyszących formowaniu się cywilizacji poprzemysłowej.

⁴ Bonenberg W. *Miejska przestrzeń kreatywna* – „Architektura i Urbanistyka” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10 2007, s. 7-23.

⁵ [Za:] Myczkowski Z. *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 45 – *TOŻSAMOŚĆ MIEJSKA „NOWA” – zespół czynników wyrażających w krajobrazie całokształt współczesnych treści, form i funkcji świadomie kontynuujących lub negujących ciągłość tradycji, kultury i kanon miejsca (również w wymiarze materialnym – substancjalno-wizualnym oraz niematerialnym – ideowo-koncepcyjnym)*. „Nowa” tożsamość miejsca wyraża sumę postaw człowieka (tak zwanego współczesnego) odzwierciedlonych w jego działaniach w odniesieniu do danego obszaru, które również identyfikujemy według „miary”, którą stanowi „wnętrze” (lub „jednostka”) architektoniczno-krajobrazowa w zależności od rodzaju i stopnia ingerencji w składniki środowiska przyrodniczego i kulturowego.

⁶ Tamże: *KANON MIEJSKA – zespół czynników składających się na formę krajobrazu danego miejsca (wnętrza), decydujących o jego wyrazie i mających swoją aktualną lub źródłowo udokumentowaną postać percypowaną przez człowieka. Czynniki te są często historycznie nawarstwione i powinny stanowić podstawę do określenia reguł badania i działania w zakresie ochrony i kształtowaniu formy architektoniczno-krajobrazowej danego miejsca (wnętrza)*.

1. Comber Mill Village, Country Down, Południowa Irlandia

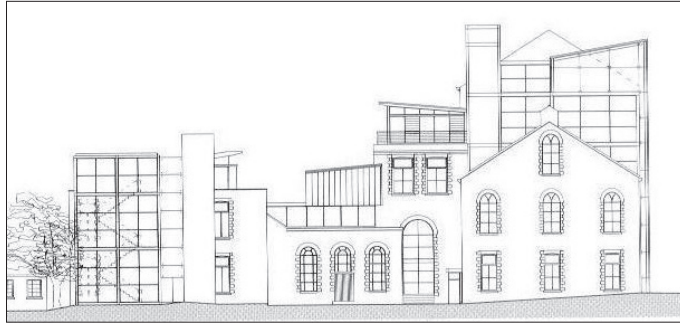
Robinson & Mcliwaine + K. A. Dean & Associates

Realizacja: 2005 r. Powierzchnia: 31 200 m²

Kontekst miejsca: Miasteczko Comber Mill, jest wyposażone w system kanałów i sztucznych jezior, uznane za jeden z najlepiej zachowanych XIX-wiecznych systemów produkcyjnych. Obecność dawnej fabryki włókienniczej trwale zaznaczyła się w krajobrazie tego miejsca. Dlatego projekt zakładający rozbudowę i częściowe przekształcenie obecnej zabudowy na ekskluzywne parkowe rezydencje okazał się być dla architekta sporym wyzwaniem.

Tło historyczne: Miasteczko położone jest w północnej Irlandii, 9 km od Belfastu, a jego historia ściśle związana jest z przemysłem tekstylnym i włókienniczym. Fabryka włókiennicza, z której czerpano zyski przez wiele lat, tworzyła podstawę ekonomiczną tego regionu. Przez wiele lat prosperowała dobrze, ale kiedy na rynki wschodnie wprowadzono produkty o niskich kosztach przemysłu, dało się zauważyć stopniowy spadek aktywności fabryki, co ostatecznie doprowadziło do jej upadku

Opis projektu: Różne przestrzenie domu są otwarte dla publiczności – pokój matki w suterenie jest małym starym muzeum. Przez studio fotograficzne stale przewija się tłum ludzi. Długo zastanawiano się nad funkcją tworzącą nowy przemysłowy krajobraz Comber Mill. Dopiero po jakimś czasie stwierdzono, że architektura mieszkaniowa stanowiłaby lepszą odpowiedź na potrzeby lokalnego rynku, a odpowiednio wkomponowana, stałaby się dodatkowo atrakcją krajobrazową. Zaprojektowano apartamenty mieszkalne, SPA, basen, system ochrony całodobowej, elastyczne połączenie dróg dojazdowych z głównymi, nadając obszarowi niezwykle ekskluzywną funkcję mieszkaniową. Wszystkie apartamenty są typowe pod względem gabarytów – wysokie kondygnacje, sklepienia, żeliwne kolumny doskonale zintegrowane z najbardziej zaawansowanymi technologiami. Klatki schodowe, oszklone i umieszczone na zewnątrz kamienic nie ingerują w konstrukcję budynku. Wszystkie nowo dodane elementy wykonane ze szkła i żelaza, konstrukcyjnie nawiązują do XIX-wiecznej estetyki przemysłowej. Mimo tego ukłonu w stronę kontekstu miejsca, czytelne są współczesne intencje. Wnętrze charakteryzują się minimalistyczną elegancją, wysoka jakość systemów instalacji pozwala również na złagodzenia problemów z wilgocą w zabytkowych miastach. Kuchnie wyposażone są w urządzenia najnowszej generacji, ukryte pod betonową płytą, podwieszoną pod sufitem. Każdy dom wyposażony jest w system HiFi, radio, łącza satelitarne i system bezpieczeństwa, oferując najlepsze, współczesne rozwiązania.



II. 1. *Elewacja północna.*



II. 2. *Szklano-żeliwna zewnętrzna klatka schodowa.*



II. 3. *Widok na nadbudowany apartament.*



II. 4. *Widok na apartamenty.*



il. 5. *Widok na balkon nowo dobudowanej części.* **il. 6.** *Kuchnia apartamentu.*

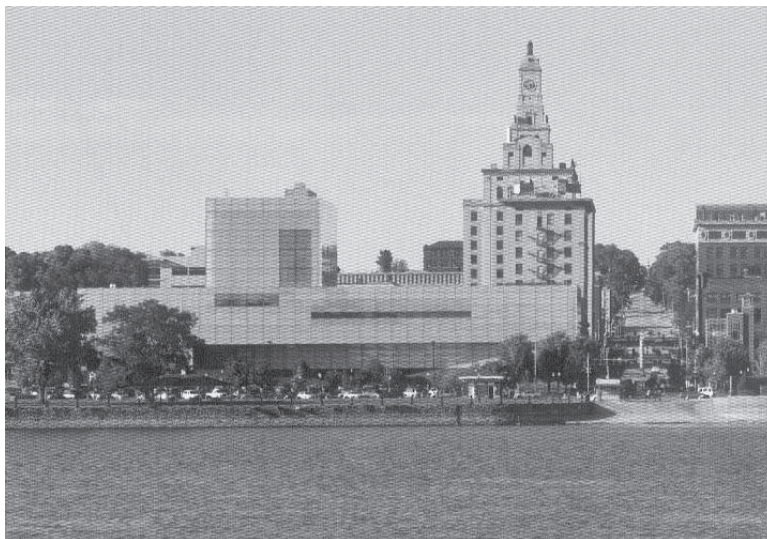
Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca: Projekt stanowi idealny przykład tego, że można nie tylko naprawić po-przemysłowy krajobraz, nadać mu zupełnie inną funkcję, a jednocześnie wkomponować go w otoczenie nawiązując do tradycji regionu. Dzięki intuicji inwestorów i projektantów udało się tchnąć nowe życie w zastaną podupadającą przestrzeń. *Gdybym miał opisać architekturę XX wieku jednym słowem, byłby to „beton”. Jego dowolność i uniwersalność pasują do XX wieku tak dobrze, że porzucono inne lokalne metody konstrukcyjne. Co więcej wytrzymałość solidnej masy otrzymywanej w procesie transformacji z gęstej ciekłej substancji otworzyła nową erę tak upragnionej monumentalności oraz bezpieczeństwa prywatności. Z tej przyczyny poszukiwanie substytutu – materiału – nie jest tylko czysto formalną propozycją lecz próbą zasugerowania zasady życia, która zastąpiłaby fundamenty XX w. – wolność (oczywiście w znaczeniu „ery”), wytrzymałości oraz bezpieczeństwo.* Projekt bardzo dobrze wpisał się w kontekst miejsca, urozmaicając go o nowe, współczesne elementy, które dodają lekkości całemu założeniu, uzupełniając ciężkie ceglane kamienice. Szacunek do tradycji w połączeniu z najnowszymi rozwiązaniami technologicznymi stanowi atrakcję nie tylko dla koneserów tego typu rozwiązań, ale i dla zwykłych mieszkańców, podnosząc standard życia.

2. Muzeum Sztuki Figge, Davenport, Iowa, USA

David Chipperfield Architects

Projekt: 1999 r., Realizacja: 2003-2005 r., Powierzchnia: 10 000 m²

Kontekst miejsca: Nowa tożsamość w przestrzeni miasta. Muzeum Sztuki Figge znajduje się w mieście Davenport przy wschodniej granicy stanu Iowa. Miasto, celem wzmocnienia obszarów powodziowych i utworzenia nowych dojeżdż do rzeki, określiło katalizator działań w procesie rewitalizacji obszarów miejskich. W projekcie tym wyznaczono także teren pod nowy obiekt dla Davenport Museum of Art (który otrzymał nazwę Figge Muzeum Sztuki), zakładając, że nowe muzeum stojące w centrum, przy brzegu rzeki Missisipi będzie swego rodzaju symbolicznym budynkiem miasta.



II. 7. Widok na pierzeje budynków.



II. 8. Widok z zewnątrz.



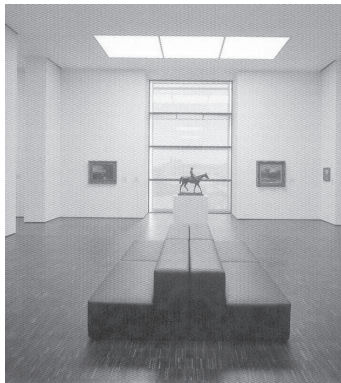
II. 9. Widok z pierzei ulicznej.



II. 10. *Fragment elewacji.*



II. 11. *Fragment wnętrza.*



II. 12. *Fragment wnętrza.*



II. 13. *Fragment wnętrza.*

Tło historyczne: Jako instytucja, muzeum w Davenport jest jednym z najstarszych w kraju, co więcej, uważane jest za pierwszą miejską galerię sztuki w Stanach Zjednoczonych. Nowe Muzeum Sztuki Figge zawdzięcza swą nazwę organizacji VO & Elizabeth Kahl Figge Foundation, która to podarowała 13 mln dolarów na jego budowę (całkowity koszt 47). Ród Figge pochodzi z rodziny bankierów ze szwajcarskimi korzeniami. Pierwsze zbiory dla muzeum zostały podarowane w roku 1925 przez Charlesa Ficke (1850-1931), ówczesnego przywódcę Davenport, który przekazał zbiory dzieł sztuki z całego świata. Robert E. Harsche, późniejszy dyrektor Instytutu Sztuki w Chicago, poinformował, iż według jego wiedzy, żadna z publicznych amerykańskich galerii sztuki nie rozpoczęła swej działalności z tak dużą liczbą ważnych obrazów.

Opis projektu: W celu stworzenia charakterystycznego budynku w mieście, David Chipperfield przedstawił Muzeum Sztuki Figge w formie monolitycznej

struktury szklanej, ustawionej frontem do wód Missisipi. Swą prostotą i siłą budynek wyznacza nowy kierunek w rozwoju miasta. Architektura jest oparta na prostej geometrycznej, przeszklonej bryle. Elewacje są szklone poziomymi taflami szyb, łączonych aluminiowymi ramami. Zachowując silną i rozpoznawalną formę, muzeum jest zdecydowanie odmienne od zastanej tkanki miejskiej, w której dominuje architektura z betonu i cegły, jednak swą formą i materiałem elewacji silnie nawiązuje do wody stanowiąc jakoby łącznik z naturą. Centralna część budynku, przeszklona wieża o wysokości 140 m zbliżona jest gabarytami do otaczającej zabudowy. Wnętrza nowego muzeum, w porównaniu z poprzednim obiektem zapewniają trzy razy większą przestrzeń ekspozycyjną, co pozwala na dalszy rozwój. Muzeum oprócz swych zbiorów oferuje także restaurację, kawiarnię i wielopoziomowe ogrody zimowe, które pozwalają podziwiać wspaniałe widoki na rzekę Missisipi.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca: Miasta zawsze są identyfikowane z ich głównymi atrakcjami. Od momentu powstania nowego Muzeum Sztuki Figge, Davenport przez Amerykanów kojarzone jest właśnie z nim. Projekt, mający na celu głównie wspieranie istniejących sieci w mieście, przyczynił się do powstania nowego symbolu miasta i pomimo, iż różni się w swojej konwencji z zastaną tkanką miejską, prowadzi z nią dialog na zasadzie kontrastów. Nowe Muzeum Sztuki Figge wpisuje się w tożsamość miejsca, nadając mu nową, nowoczesną, współczesną jakość.

3. Centrum Informacji, Komunikacji I Mediów (Ikmz) Brandeburskiego Uniwersytetu Technicznego, Cottbus, Niemcy

Herzog & De Meuron

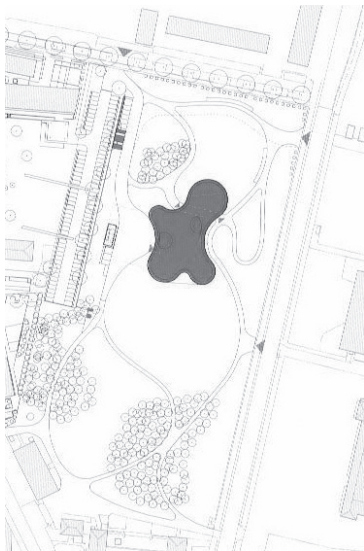
Projekt: 1998/1999-2001 r., Realizacja: 2000-2004 r. Powierzchnia: 7630 m².

Kontekst miejsca: W listopadzie 2004 roku w mieście Cottbus oficjalnie otwarto budynek Centrum Dydaktycznego IKMZ Uniwersytetu Technicznego. Miasto Cottbus znajduje się w południowo-wschodniej części Brandenburgii (ok. 120 km od Berlina). Charakterystyczny obiekt zaprojektowany przez szwajcarskich architektów natychmiast stał się symbolem uniwersytetu i miasta. Centrum ulokowane zostało we wschodniej części Campusu Uniwersytetu Technologicznego, pomiędzy uczelnią a miasteczkiem studenckim, dokładnie na wprost głównego wejścia do Campusu.

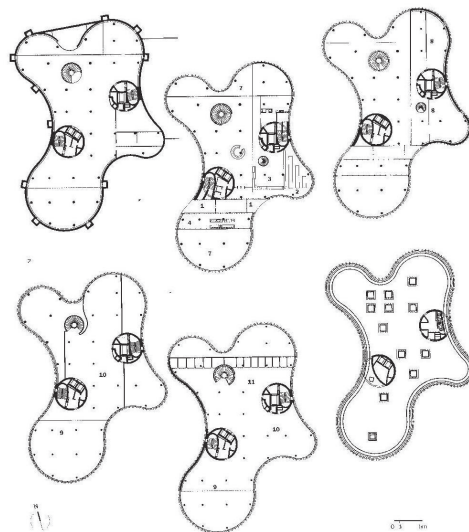
Tło historyczne: Od poł. XIX w. w Cottbus rozpoczęła się epoka industrializacji: tworzono nowe fabryki tekstylne, z których miasto było znane zagranicą, oraz prowadzono wydobywanie węgla brunatnego. W 1868 r. Cottbus uzyskał połączenie kolejowe z Berlinem. Podczas II wojny światowej lokalny przemysł prowadził pro-

dukcję głównie dla celów wojskowych, dlatego też miasto stało się celem ataków lotniczych. W lutym 1945 r. zostało poważnie zniszczone podczas amerykańskiego nalotu. W kwietniu 1945 r. toczyły się tutaj zacięte walki między wojskami sowieckimi i niemieckimi. W mieście zniszczeniu uległo ponad 34 procent budynków. Po wojnie w 1952 r. w Cottbus powstała pierwsza szkoła średnia. Od lat 60. XX w. prowadzono intensywną urbanizację miasta budując wiele nowych osiedli. W 1954 r. w Cottbus powstał ogród zoologiczny. W 1976 r. liczba mieszkańców przekroczyła 100 tys.

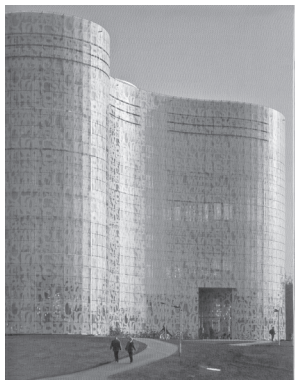
Opis projektu: Budynek Centrum Dydaktycznego ukończony został po trzech latach. Budowę poprzedzał długi i trudny proces planistyczny trwający 5-6 lat. Budynek o powierzchni 7630 m² (5461 m² przestrzeń publiczne, 976 m² administracja, 1193 przestrzeń ze zbiorami bibliotecznymi) objął łączny koszt: około 30 mln euro (28 mln całkowity koszt od fundamentów po wykończenie i 1,9 mln meble i wyposażenie). Estetykę Centrum Dydaktycznego wyznacza sfalowana forma bryły, wynikająca z charakterystycznego rzutu, który w zarysie zewnętrznych ścian nie posiada kątów. Jego obłe kształty kojarzone są z amebą, niejednokrotnie też ludzie przyrównują rzut do zdeformowanej koniczyny. 32-metrowa, żelbetowa konstrukcja z zewnątrz cała przykryta została powłoką z podwójnej warstwy specjalnie wytłoczonego szkła (wzory stylizowane na graffiti). Wszystko to powoduje, iż Centrum nie czytamy jako typowego budynku, w którym rozróżniamy front i tył. Tutaj ciekawy kształt powoduje, że nie jesteśmy w stanie jednoznacznie określić gdzie jest wejście. Prezentuje się jako imponujący, potężny obiekt zakotwiczony w samym środku parku. W zależności, od strony z której jest widziany, wygląda inaczej.



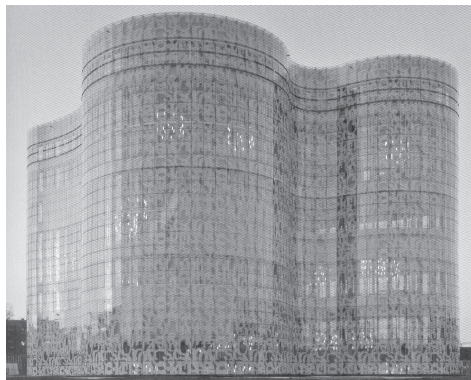
II. 14. Sytuacja.



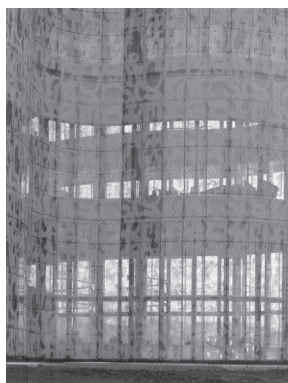
II. 15. Schemat rzutów



II. 16. *Widok z zewnątrz.*



II. 17. *Widok na północną elewację.*



II. 18. *Fragment faktury elewacji.*



II. 19. *Detal.*



II. 20. *Schody wewnątrz budynku.*



II. 21. *Wnętrze budynku.*

Elewacje północ – południe są znacznie węższe, co sprawia, że gdy patrzymy na nie wprost bryła budynku staje się wieżą. Nadzwyczajna architektura zewnętrzna, nawiązująca do organicznej tradycji budownictwa, kontynuowana jest wewnątrz budynku poprzez kręte schody, które łączą pierwsze piętro podziemne z piętrem szóstym. Schody te są pionową komunikacją dla funkcji bibliotecznej, która ma specyficzny podział. Biblioteka została podzielona na mniejsze, indywidualnej specjalności: Specjalistyczna Biblioteka nr1 – sztuka, ekonomia, prawo (pierwsze podziemne piętro i 2. piętro); Specjalistyczna Biblioteka nr 2 – architektura, budownictwo, technologia (3., 4. piętro); Specjalistyczna Biblioteka nr 3 – nauki przyrodnicze, ochrona środowiska, informatyka i nauki komputerowe (5., 6. piętro). Oprócz dominującej funkcji bibliotecznej, obiekt zapewnia również centrum multimedialne (1-sze piętro), przestrzeń wystawienniczą oraz centrum drukowania, kopiowania i skanowania (parter). Ostatnia kondygnacja (7.) pełni funkcje biurowe. Charakterystyczne dla tej budowli jest to, że żadne z pięter nie jest podobne do innego i – wyłączając powierzchnie biur – prawie wcale nie posiada zamkniętych pomieszczeń. Dzięki temu realizowana jest zmienna i otwarta koncepcja użytkowania budynku, umożliwiającą organizowanie różnorodnych form pracy, komunikacji i imprez w wielu kombinacjach. Świadomie uwzględnia się tu możliwości pracowania w odosobnieniu bądź w grupie.

Znaczenie projektu dla tożsamości miejsca: Budynek w swojej barwnej otwartości sugeruje bezpośrednią potrzebę żywej komunikacji i jasnej, przejrzystej informacji. Jego funkcja symbolizuje początek nowej ery mediów, w której metody i techniki produkcji oraz rozpowszechniania informacji widocznie się zmieniają i pozwalają na dostęp do elektronicznego świata wiedzy w multimedialnych miejscach pracy i informacji; to wyjaśnia interaktywny charakter powierzchni publicznych. Zarówno studenci Brandenburskiego Uniwersytetu Technicznego, jak i mieszkańcy miasta i regionu mają tu do dyspozycji multimedialne miejsca pracy i informacji z dostępem do stanowisk komputerowych, cyfrowych mediów informacyjnych i komunikacyjnych. Biblioteka zapewnia około 800 tys. jednostek ewidencyjnych oraz centrum multimedialne. Wszystko to pod jednym dachem. Od czasu założenia IKMZ na początku 2004 r. biblioteka, centrum multimedialne, centrum komputerowe i przetwarzania danych administracyjnych uniwersytetu zostały połączone i są wspólnie zarządzane. Dzięki temu stworzone zostały dobre warunki dla nowej jakości infrastruktury informacyjnej na BTU Cottbus. Budynek ten jest metaforą osiągnięcia interdyscyplinarnego charakteru BTU Cottbus. Pozwoli to na innowacyjne koncepcje przepływu informacji i wiedzy, dostępu i korzystania z multimedialnego świata wiedzy połączonych w sieci – *learning and working spaces* (przestrzeni do nauki i pracy). Nowy budynek IKMZ wspomaga i wspiera nowe myślenie, jest wyrazem społeczeństwa kształcącego się i ożywia dostęp do wiedzy kolorem i przejrzystością – to miejsce, które przyczynia się do powstawania idei i pozwala je urzeczywistnić.

Wnioski

Promowana współcześnie nowa dziedzina wiedzy – „estetyka środowiskowa”⁷, czyli dbałość o piękno i harmonię przestrzeni miasta oraz jej praktyczne wdrożenia są sprzyjające dla procesów rewitalizacji obszarów zdegradowanych w strukturze miasta. Pozwala jej na zmiany w sylwecie miasta, podnoszenie wartości estetycznych przestrzeni publicznych, a zatem nową jakość identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania. Działania te sprzyjają powstawaniu nowych znaków „nowych tożsamości” przy jednoczesnym poszanowaniu zasobów kulturowych miejsca

Bibliografia

- Bieda K., Palej A., *Krajobraz trzeciej fali*, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24 kwietnia 1999, *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*. Termin użyty za A. Tofftem (*Trzecia fala*, 1980).
- Bonenberg W., *Miejska przestrzeń kreatywna*, „Architektura i Urbanistyka” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10 2007.
- Kosiński W., *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, Architektura i Urbanistyka” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10 2007.
- Myczkowski Z., *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000.
- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 49, s. 48.
- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 44.
- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 64.
- Spazianta A., *O złożoności analizy urbanistycznej [w:] Elementy analizy urbanistycznej*, Kraków 1998.

⁷ Kosiński W., *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, „Architektura i Urbanistyka” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10 2007, s 30-42, (Environmental Aesthetics).

Jan Wrana

Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych¹

Wstęp

Rosnące w środowisku architektów, urbanistów i planistów uznanie dla znaczenia idei zrównoważonego rozwoju, stanowi podstawę do przyjęcia jej za kryterium nadrzędne, warunkujące możliwości pozytywnego przekształcania rzeczywistości. Poszukiwanie identyfikacji kulturowej miejsca jest wyzwaniem w dobie zrównoważonego rozwoju.

A. Barański w referacie wygłoszonym na Kongresie Architektury Polskiej w Gdańsku w 1998 r. podaje, że: *harmonizowanie celów rozwoju wymaga zrozumienia, że gospodarowanie przestrzenią to nie tylko kształtowanie struktur, ale także zachodzących w niej procesów, zwłaszcza zaś zjawisk społeczno-kulturowych; to czasoprzestrzenne ujęcie wykazuje, że racjonalne, zasobooszczędne kształtowanie struktur przestrzennych nie jest możliwe bez uwzględnienia ich cykli życiowych, obejmujących ich powstawanie, użytkowanie, recyklikę i odnowę. W skali międzynarodowej problemy miejsca architektury w zrównoważonym rozwoju stają dziś w centrum uwagi*².

W wydanej w Paryżu w 1972 r. Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego stwierdza się, że dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie nie tylko w skutek szkód wywołanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację przez zjawiska jeszcze groźniejszych szkód lub zniszczeń³.

¹ Artykuł ukazał się w II Tece Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych PAN o/Lublin, Lublin 2006, s. 139-150.

² Barański A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Kongres Architektury Polskiej, 24-26 IX Gdańsk 1998 s. 6.

³ *Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*, pod red. M. Konopki, K. Pawłowskiego, Warszawa 1996, s. 29.

Wydana w Waszyngtonie w roku 1987 Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych w preambule problem powyższy rozszerza: Wszystkie miasta na świecie są rezultatem mniej lub więcej spontanicznego rozwoju lub opracowanego planu i jako takie są materialnym odzwierciedleniem zróżnicowania społeczeństw w toku ich dziejów i z tego tytułu wszystkie miasta są historyczne⁴.

Poszukiwania

Poszukiwanie możliwości współdziałania architektów Europy Wschodniej po zmianach gospodarczych jest nierozłącznie związane ze swoistym powrotem do ontologii zawodu. Jeżeli przypomnimy sobie potrzebę samorealizacji oraz wolnego zawodu architekta, to uświadomimy jak ważnym był moment otwarcia się na wpływy zewnętrzne olbrzymiego rynku rosyjskiego i innych byłych republik. Może się wydawać że historyczna znajomość wydarzeń, jakie tworzyło wschodnie imperium, a także podobieństwo doświadczeń, stanowić mogą przewagę architektów tego regionu nad zachodnią konkurencją.

Przy pierwszym spotkaniu niesłuszne stereotypy muszą być głęboko ukryte. Ich podstawowa cechą jest wspomnienie, i to dość bliskie sytuacji, która określała wiele zjawisk towarzyszących zmianom w Polsce po roku 1989. Nazwać by je można swoistym neokolonializmem ekonomicznym, intelektualnym i społecznym.

Potrzeba było czasu, nim goście zza zachodnich granic czy zza oceanu uznali fakt, iż nie wkraczają ze swymi pomysłami na pustynię. Importowane pomysły i inicjatywy odniosły sukces tam, gdzie potrafili oni docenić lokalnego partnera – jeśli nie jego wiedzę, to przynajmniej gotowość do nauki, oraz dostosować propozycję do zwyczajów i potrzeb odbiorcy.

Poszukiwania rozpoczynamy od źródeł kontekstu regionalnej tradycji architektonicznej, zasad jakie towarzyszyły powstawaniu istniejących miast, koncepcji realizacji i rozwoju obiektów kubaturowych – religijnych, mieszkalnych, komercyjnych i o charakterze monumentalnym. Badania archiwalne i bibliograficzne oparte na analizie dostępnych źródeł – wydawnictw naukowych i informacyjnych.

Nie bez znaczenia dla zrozumienia dzisiejszego stanu substancji architektonicznej i budowlanej jest analiza realizacji z lat dwudziestych ubiegłego wieku, okresu jednomyślnie uznawanego za najcenniejszy element kultury rozwoju sztuki i architektury ostatniego stulecia⁵. Wnioski wynikające ze studiów historycznych są poparte i poszerzone dokumentacją stanu istniejącego. Są to: szczegółowe

⁴ Tamże.

⁵ „Architektura” nr 5-6/1979 str. 75-88 *Romantyczni moderniści* (Leonid Wiesnin 1880-1933), Wiktor Wiesnin (1882-1951), Aleksander Wiesnin (1883-1959), Aleksiej Wiktorowicz-Szczusiew (1873-1949), Konstanty Stiepanowicz Mielnikow (1890-1974), Borys Michajłowicz Jofan (1891-1976).

opracowanie faktograficzne – fotografie zachowanych obiektów, detali, charakterystycznych cech architektury i ornamentyki, rysunki i szkice posługujące się resztkami ocalałych fragmentów budowli w celu odkrycia ich historycznego zdewastowanego kształtu, rozszerzenie poszukiwań na bezpośrednio dalsze sąsiedztwo terenu. Wszystko to stanowi drogę do poszukiwań identyfikacji miejsca. Praca wykonywana na miejscu – w obecnej rzeczywistości przemian, w regionach w których społeczność żyje nadzieją i obawą wynikającą z otwarcia gospodarczego. Każdy spacer ulicą, kawa i czaj w restauracji, zakupy i odwiedziny u nowych znajomych dostarczają wiedzy o tym, czego nie można ani przeczytać ani zatrzymać na fotografii: jak żyją, jak myślą, jak działają – co budzi ich śmiech, a co niechęć. Ta fizyczna obecność w miejscu w którym ma nastąpić ingerencja projektowa, staje się nieodzownym uzupełnieniem prowadzonych poszukiwań.

Ważna jest wierność samemu sobie, zachowanie dystansu wobec presji środowiska i historii, umiejętność przekonywania elit władzy i administracji o konieczności wykonania przeskoku cywilizacyjnego z zachowaniem wartości kulturowych miejsca, ze świadomością, iż procesy te – jakkolwiek kosztowne – są nieuniknione, stają się kluczem do współczesnych dylematów, jednocześnie nie niszcząc i nie lekceważąc narodowej dumy i wrażliwości na wpływy zewnętrzne.

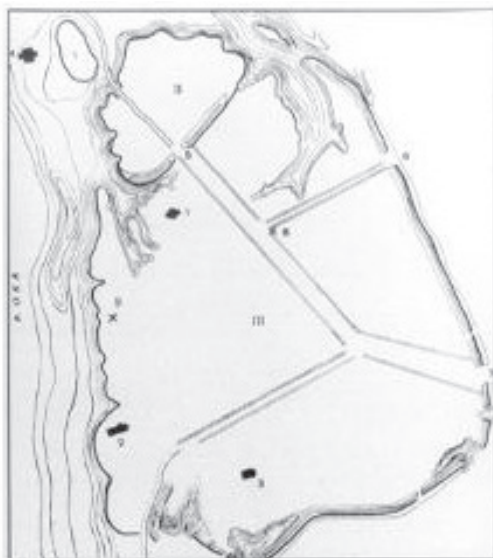
Wybrane miasta tworzące historyczną odrębność kulturową regionu – identyfikacja kulturowa miejsca

A. Rianzań (*Rosja*)

Miasto, które w 1995 r. obchodziło 900. rocznicę ustanowienia. Położone na Nizinie Wschodnioeuropejskiej, po której przez wieki przetaczały się wojny, najazdy, rewolucje, ale też zdarzały się krótkie okresy dobrobytu. Poszukiwanie identyfikacji miejsca to poznawanie historii osadnictwa, okresu tworzenia i powstawania miasta, a później księstwa, utrwalania się urbanistycznych założeń miejskich, powstawania trwałej zabudowy władzy administracyjnej i cerkiewnej, rozwój sztuki: malarstwa, rzeźby, rękodzieła. Już w IX w. powstała osada na „bursztynowym szlaku” - wiodącym od Bałtyku do Indii i Chin. Psalterz z Cerkwi Nikoły Starego (XVI-XVII) podaje 1095 r. jako datę założenia grodu i zbudowania niewielkiej twierdzy na brzegu Oki. W roku 1300 po okresie wojen, gród ponownie odbudowany stał się stolicą Księstwa Rianzańskiego. Po podpisaniu pokoju z księciem moskiewskim Dymitrem Dońskim (wiek XIV) nastąpił okres rozkwitu ekonomicznego mający wpływ na rozwój kultury i sztuki. Potęgą Rianzańska zaniepokoiła Moskwę do tego stopnia, że w 1520 r. ostatni książę rianzański Iwan Iwanowicz został podstępnie zwabiony i osadzony w więzieniu moskiewskim. Księstwo Rianzańskie przestało istnieć, w 1521 r. zostało włączone do państwa rosyjskiego. W wieku XVI na miejscu

dworu książęcego powstała nowa cerkiew i siedziba episkopatu. Ok. 1650 r. odbudowano po raz ostatni twierdzę riazańską (4 bramy wjazdowe i 8 baszt). Powstała piętrowa (nowość) cerkiew z dzwonnica, natomiast w 1692 r. dobudowano do niej drugie piętro z kolumnami i oknami w stylu „baroku moskiewskiego”.

W latach 1693-1699 powstał największy sobór na terytorium Rosji projektu architekta Buchwostowa.



II. 1. Pierwsza osada Riazań (IX w.)



II. 2. Kompleks Riazańskieg Kremla.



II. 3. Plan Miasta Riazań (1780 r.)

W 1780 r. zatwierdzono generalny plan nowej zabudowy miasta z usytuowanym w centralnej części miasta placem handlowym. Kupcy stali się mecenasami sztuki (Riumin, Malszyn, Woronichin).

Nastąpił kolejny rozkwit miasta, mający odzwierciedlenie w dostojnej zabudowie indywidualnej, parkach. Na wiek XX przypada rozbudowa i industrializacja miasta. Nowoczesność splata się z historią. Mieszkańcy czczą pamięć swych wielkich obywateli – Pawłowa, Jesienina, Ciołkowskiego.

600-tysięczne społeczeństwo żyło do niedawna w mieście „zamkniętym” - wojskowe bazy i szkoły, rafineria i ważny węzeł komunikacyjny sprawiły, iż Riazan odsunięto od zmian dokonujących się w imperium. Za niewidzianym kręgiem otaczającym miasto istniały i popadały w ruinę najważniejsze zabytki prawie dziewięciowiekowej tradycji: kompleks rizańskiego Kremla wraz z soborem (XV-XVI w.), monaster Spaski z cerkwiemi (XVII-XVIII w.), budynki użyteczności publicznej (XVII-XIX w.).

900-lecie miasta skłoniło inwestora – Urząd Miasta Riazania, do wykonania opracowań rewitalizacji głównego placu miejskiego (Chlebnaja Płoszczat) oraz historycznych ciągów handlowych (Riady), mających na celu przywrócenie historycznej funkcji handlowej tego miejsca.

Dzisiejsza Rosja to wielki plac budowy, zapewne trudniejszy niż inne w Europie, zapewne bardziej uwikłany w historię – dawną i najnowszą, inny niż uniformistyczne obszary Starego Świata, jednak istniejący i zapewniający możliwość wykonywania zawodu.

B. Kijów (*Ukraina*)

Legendarnymi założycielami miasta byli trzej bracia; Kyi, Schek i Khoryv żyjący w V-VI w. n.e. Najstarsze wzmianki o Kijowie pochodzą z IX-X w., kiedy to odegrał on ważną rolę w kształtowaniu się państwowości staroruskiej. W okresie swojej świetności należał do najbogatszych miast Europy, a na jego targach spotykali się kupcy ze Wschodu i Zachodu, którzy nierzadko osiadali w mieście na stałe. Zdobiły go, oprócz rezydencji książęcych i dworów bojarskich, liczne świątynie. Do dziś zachowały się pozostałości Złotej Bramy i sobór Sofijski z mozaikami i freskami. Cennym zespołem zabytkowym jest klasztor Ławra Peczerska z ruinami soboru Uspienskiego, oraz nadbramną cerkwią Troicką. Od połowy XII w. wraz ze wzrostem rozdrobnienia feudalnego Rusi Kijowskiej miasto, jako ośrodek polityczny, zaczęło podupadać. W 1240 r. Kijów został zdobyty i spalony przez Tatarów. W 1300 r. siedziba metropolity kijowskiego została przeniesiona do Włodzimierza nad Kłazmą. W 1363 r., roku po zwycięstwie kniazia litewskiego Olgierda nad Tatarami, Kijów wszedł w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W XV-XVI w. ustabilizowała się rola miasta jako pośrednika w kontaktach handlowych między Polską, Litwą, Moskwą, Turcją i Krymem. W 1471 r., po śmierci Szymona Olelkowicza księstwo kijowskie zostało zamienione na województwo. W 1569 r. po zawarciu Unii Lubelskiej miasto zostało wcielone do Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ponowny rozkwit artystyczny Kijowa nastąpił w XVII

i XVIII w., powstały wtedy liczne cerkwie w stylu barokowym. Najpiękniejszym zabytkiem późnego baroku jest cerkiew Andrejewska z lat 1747-1748. Ważnym ośrodkiem życia umysłowego Europy Wschodniej tej dekady była założona przez Piotra Mohyłę Akademia Kijowska. Na początku wojen polsko-kozackich Kijów został zajęty przez wołajców Bohdana Chmielnickiego. Podczas wojen polsko-moskiewskich i po rozejmie w Andruszowie w 1667 r. Kijów przyłączono do Rosji. Miastu przypadła wtedy rola przygranicznej twierdzy. Po drugim rozbiore Polski w 1793 r., Kijów został stolicą guberni kijowskiej i siedzibą rosyjskiego generała-gubernatora.

Wiek XVII i XVIII jest okresem rozkwitu malarstwa ikonowego. Dokonują się wówczas gruntowne przeobrażenia tego gatunku. Przemiany w ikonach XVII w. są najbardziej widoczne w sposobie opracowania karnacji ciała i szat. Typowe dla ikon ukraińskich jest rozmieszczenie scen przedstawiających epizody żywotów świętych. W stuleciu tym czynna jest malarnia w Kijowsko-Pieczarkowskiej Ławrze, kształcącej malarzy ikon. Ze szkoły tej wywodzą się: Hryhory Herasymow, Wasyl Romanowicz, Jow Wasylewicz.



II. 4. *Widok na pomnik Bohdana Chmielnickiego oraz monaster Św. Michała.*



II. 5. *Monaster Św. Michała (XII-XVIII w. odbudowany w XX w.) – czynny od 1998 r.*



II. 6. *Muzeum Architektury Ludowej i Życia Codziennego.*



II. 7. *Widok na fragment Ławry Peczerskiej.*



II. 8. *Sobór św. Sofii, XI w.*



II. 9. *Uroczystość otwarcia monasteru św. Michała w 1998 r. po odbudowie.*

Do 1830 r. w mieście dużą rolę odgrywał element polski, lecz po stłumieniu powstania listopadowego rozpoczęła się rusyfikacja Kijowa. W XIX w. nastąpiła rozbudowa centrum, w którym zaczęły dominować tendencje eklektyczne. Dla urbanistycznego rozwoju Kijowa znaczenie ma powstała wówczas jego główna arteria, Kreszczatik. Na przełomie XIX-XX w. wybudowano ważne gmachy miejskie: w 1898 r. Politechnikę Kijowską, na której studiuje Sergiej Koroliew, późniejszy projektant statków, w 1901 r. Miejską Operę, o pojemności 1628 miejsc. Na scenie tej występują: Leonid Sobinow, Fiodor Shalapin, Mattia Batistini, Antoni Solowianienko, Władimir Horowitz. Jednocześnie Kijów stał się ośrodkiem rozwijającego się narodowego ruchu ukraińskiego.

Współczesny Kijów – stolica niepodległej Ukrainy (2,5 mln. mieszkańców), jest wielkim naukowym, przemysłowym i sportowym ośrodkiem we Wschodniej Europie. Po uzyskaniu niepodległości oraz rozpoczętej transformacji ustrojowej, miasto otworzyło się na inwestorów zagranicznych. Budowanie świadomości o potrzebie uszanowania i identyfikacji miejsca przy intensywnych procesach inwestycyjnych w tym mieście wymaga czasu. Prowadzone w środowisku architektów rozmowy o sile finansowej inwestorów, potwierdzają konieczność stawiania wymogów formalnych (studia historyczne, analizy konserwatorskie), przed rozpoczęciem działań projektowych.

C. Lwów (Ukraina)

Miasto obwodowe na Ukrainie, położone nad rzeką Peltawą, zamieszkałe przez ponad 500 tys. mieszkańców, ważny ośrodek przemysłowy i komunikacyjny. Początki miasta wiążą się ze wzmożeniem procesów urbanizacyjnych na Rusi Halicko-Wołyńskiej. Nazwa pochodzi od imienia Lwa, syna Daniela Halickiego. Miasto położone na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, Lwów już w XIII w. stał się ośrodkiem gospodarczym i politycznym coraz skuteczniej rywalizującym z bojarskim Haliczem. Po przyłączeniu Rusi Halickiej do Polski przez Kazimierza Wielkiego w 1349 r., Lwów uzyskał prawo magdeburskie, a następnie dalsze przywileje królewskie.



II. 10. *Cerkiew Przemienienia Pańskiego (wnętrze).*



II. 11. *Pomnik Adama Mickiewicza.*

Od swojego powstania Lwów był skupiskiem wielonarodowościowym. Mieszkał tu Ormianie, Żydzi, Rusini, i Polacy. Od końca XVI w. we Lwowie rozwinęło się drukarstwo. W XVII w. miasto odgrywało ważną rolę militarną jako twierdza. Często oblegane oparło się najazdom tatarskim, kozackim i tureckim. Dopiero

w 1704 r. miasto zostało splądrowane przez Szwedów, co przyczyniło się do upadku jego znaczenia.

Po pierwszym rozbiórze Polski w 1772 r. stało się siedzibą władz austriackich, tzw. Królestwa Galicji i Lodomerii. Pod zaborami rola Lwowa wzrosła szczególnie w okresie autonomii galicyjskiej po 1860 r. W mieście funkcjonował polski uniwersytet im. Jana Kazimierza, Politechnika, Towarzystwo Historyczne, Zakład Narodowy Ossolińskich, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza i Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczyka. Lwów był silnym ośrodkiem prasowym, kulturalnym i teatralnym Galicji, dorównując pod względem naukowym samemu Krakowowi. Podczas pierwszej wojny światowej zacięte walki o miasto toczyły wojska rosyjskie i austro-węgierskie. Od września 1914 do lipca 1915 r. Lwów był okupowany przez Rosjan. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. o miasto toczyły się ciężkie boje polsko-ukraińskie zakończone zwycięstwem polskim i wcieleniem miasta do Rzeczypospolitej. W czasie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. pod miastem doszło do ciężkiej bitwy wojsk polskich z konną armią S. Budionnego, zakończonej zwycięstwem polskim. W okresie międzywojennym Lwów był ważnym ośrodkiem administracyjnym, handlowym i naukowym. Obecnie jest miastem obwodowym niepodległej Ukrainy.



II. 12. *Wnętrze Opery Lwowskiej.*



II. 13. *Średniowieczne mury obronne.*

Lwów posiada stare miasto z rynkiem i ratuszem (wiek XIV) pałacami możnych rodzin (m.in. Sobieskich, Lubomirskich, Potockich), świątyniami wszystkich wyznań, teatrami, hotelami (wspaniałe przykłady architektury: renesansu, baroku, neoklasycyzmu, secesji). Jest dzięki temu przykładem ekspansji kultury europejskiej, na pograniczu wpływów kultury wschodniej. To miasto szczególne, w którym poszukiwanie tożsamości miejsca, jego identyfikacja jest koniecznością potwierdzenia prawdy historycznej. Współcześnie miasto, otwarte dla inwestorów, nie ustrzegło się chybionych, nie uwzględniających kontekstu, inwestycji. Przy głów-

nym „Prospekcie Swobody”, nieopodal pomnika Mickiewicza i hotelu „George”, wybudowano budynek banku, wyburzając kwartał z XIX w. Powstały budynek jest reklamą nowych technologii, kontrastującą z otaczającą zabudową. Przykład ten jest potwierdzeniem bezdusznej interwencji bez poszanowania kontekstu miejsca.

D. Krym (*autonomiczny region Ukrainy*)

*Tak dotarłwszy do samych oceanu krańcy
Widzim kraj. Kimeryjscy siedzą w nim mieszkańcy,
Którzy we mgle i ciemnicy brodzą ustawicznej,
Nigdy bowiem nie spojrzę na nich Helios śliczny,
Ani kiedy na niebo ugwieżdżone wkracza,
Ani kiedy ku ziemi ze szczytów się stacza;
Zawsze też lud ten nędzny w grubej nocy brodzi.*

(Odyseja, XI, 13-19)

Pierwsza informacja o Krymie pojawia się w dziele Homera „Odyseja” (XII w. p.n.e.). Najdawniejszymi znanymi najeźdźcami w historii półwyspu byli Scytowie, którzy w VI p.n. e zajęli nie tylko Krym, ale i całą południowo-wschodnią Europę od Karpat po Don.

Od VII w. Krym był kolejno okupowany przez ludy azjatyckie: Scytów (VII-III w. p.n.e.), Sarmatów (zajmując część północną pomiędzy III w. p.n.e. a IV w. n.e.). W VI w. p.n.e. pojawiają się Grecy (koloniści z Miletu), poszukujący terenów do uprawy zboża. Pierwszym na Krymie organizmem państwowym był Bosfor, założony w 480 r. p.n.e. jako federacja greckich kolonii na półwyspie – Pantikapajon (Kercz) i założony w 422 r. p.n.e. Chersones (Sewastopol). Najwybitniejszą postacią w dziejach starożytnego Krymu był Mitrydades, władca Bosforu 108-63 r. p.n.e., który swoją potęgą zagrażał antycznemu Rzymowi. Doszło wówczas do trzech wyniszczających wojen (89-84, 83-82, 74-64 r. p.n.e.). W wyniku poniesionych klęsk Mitrydates wycofał się nad cieśninę Keczzeńską. Zdradzony przez syna Farnakesa, zginął przebity mieczem przez sługę. Cyceron nazwał Mitrydatesa „największym wodzem, z którym Rzym toczył wojnę”, a Mozart poświęcił mu jedną ze swych pierwszych oper – *Mitridates, re di Ponto*. Obok Mitrydatesa do historii przeszedł jego syn Farnakes (63-47 r. p.n.e.), który poniósł klęskę w słynnej bitwie pod Zelą (47 r. p.n.e.) z armią rzymską dowodzoną przez Cezara.

To właśnie o tej bitwie Cezar powiadomił swojego przyjaciela Amintiusa słynnymi słowami „veni, vidi vici”. Okres państwa Bosfor kończy się po 900 latach pod ciosami Gotów (253-255 r. n.e.) oraz Hunów (370 r. n.e.). Okres średniowiecza to wpływy Bizancjum – powstaje wtedy wiele twierdz nabrzeżnych (Kercz, Sudak, Ałuszta, Gurzuf). Pod koniec X w. miał miejsce sojusz cesarza Bazylego II Bułga-

robójcy oraz księcia kijowskiego Włodzimierza Wielkiego (980-1015). W 988 r. w Chersonie książę bierze ślub i przyjmuje chrześcijaństwo. Był to początek Chrztu Rusi. Od XIII w. zaznaczają się wpływy Złotej Ordy (Mongolowie, Tatarzy) aż do założenia przez Hadzi-Gereja (1427-1466) Chanatu Krymskiego. Najwybitniejszy z następców Mengli-Gireja, to budowniczy pałacu w Bakczysaraju -Adil-Sahib (1521-1551). Oficjalną aneksję Krymu przez Rosję uświetnił tryumfalny wjazd Katarzyny II w roku 1787. Wiek XIX to walka o wpływy na Krymie – wojna krymska (1853-1856) zakończona traktatem paryskim. Wiek XX to okres Autonomii Krymu – od listopada 1921 r. jako Autonomiczna Republika Radziecka), oraz od 20 stycznia 1991 Autonomiczna Republika Krymu jako nieodłączna część Ukrainy.



II. 14. *Sevastopol, Katedra Księcia Włodzimierza.*



II. 15. *Inkerman – monastyr.*



II. 16. *Jajta – Sobór A. Newskiego.*



II. 17. *Bakczysaraj, wejście do zespołu pałacowego.*



II. 18, 19, 20. Zbiory muzeum archeologicznego w Kerczu, znaleziska z nekropolii greckich.

Poszukując identyfikacji miejsca winniśmy sięgnąć do cennych pozostałości kulturowych, przedziałów historycznych mających wpływ na tworzenie tożsamości miejsc: a) okres antyczny – doskonale prowadzone prace archeologiczne pozwoliły poznać pozostałości wpływów Grecji i Genui: Kercz, Teodozji, Sewastopola, Sudak, b) okres średniowiecza; Inkerman monastyr, Uspieński -Monastyr, oraz architektura ormiańska: klasztor świętego Krzyża (Surb Chacz, 1338 r.), zespół świątyń w Teodozji z cerkwią św. Sergiusza, c) okres wpływów tatarskich i tureckich: bezcenny kompleks Bakczysaraj, meczet Mamluk Bej Barsa (1288 r. w Starym Krymie), Kebir-Dżami w Symferopolu (1502 r. proj. Abdurachim-Bek), meczet Chan-Dżami w Eutopatorii, dzieło jednego z najlepszych architektów świata islamu Hodży mimar Sinana (1489-1588), d) architektury rosyjskiej – XVIII w budowa nowych miast Simferopola i Sewastopola. Fascynacja Rosjan klasycyzmem dominuje na Krymie: jego główni przedstawiciele -Aleksander Briułłow (1798-1877), Aleksandre Bertieu de la Garde (1842-1920). Wybitne nazwiska pojawiają się na przełomie XIX i XX w.: Nikołaj Krasnow (1865-1939), miejski architekt Jałty, Aliksiej Bekietow (1862-1941) autor projektu teatru w Simferopolu. W tym okresie powstają ciekawe realizacje budownictwa cerkiewnego: cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Foros (1892 r.), sobór św. Mikołaja Cudotwórcy w Eupatorii (1898) i sobór św. Aleksandra Newskiego w Jałcie (1902) oraz pałace i rezydencje: pałac w Ałupce (1848 r.), zamek Jaskółcze Gniazdo w Jałcie (1911-1912). W sztuce światowej z Krymem wiążą się dwa nurty malarskie: fenomen malarstwa marynistycznego, którego przedstawicielem jest Iwan Ajwazowski (1817-1900) galeria w Teodozji, oraz „Ifigenia w Taurydzie”, będąca przedmiotem wyobrażeń takich twórców jak: Anton van Dyck, Pietro da Cortone czy Tiepolo.

Druga połowa lat 90 XX w. to uaktywnianie się prywatnych inwestycji, wykupywanie terenów przez organizujących się deweloperów, to również próby odrodzenia się importowanej architektury tatarskiej. Jest to okres, w którym dbającym o własną tożsamość mieszkańcom Krymu, jej wyjątkowość pozwoli określić kryteria dopuszczenia do nowych inwestycji przy obowiązkowych badaniach

identyfikacji kulturowej miejsca. Przy dużej atrakcyjności turystycznej wybrzeży nadmorskich Krymu, powodującej wykup terenów przez nowych inwestorów zarówno w aglomeracjach miejskich jak poza nimi. Stawiany jest wymóg poziomu architektury, właściwego jej wkomponowania z poszanowaniem kontekstu miejsca. To częste dyskusje zawodowe, to również podstawowe kryterium w dobie zrównoważonego rozwoju.

Doświadczenia i wnioski

Postępująca globalizacja rozwiązań projektowych, unifikacja i standaryzacja produkcji przedmiotów używanych codziennie, wywołana często zaborczą ekspansją ekonomiczną krajów rozwiniętych napotyka sprzeciw intelektualnych elit broniących osiągnięć cywilizacyjnych oraz humanizacji życia. Coraz częściej, w dyskusjach powraca się do koncepcji zrównoważonego rozwoju.

„U podstaw zrównoważonego rozwoju, która zrodziła się jako alternatywa dla industrialnej cywilizacji ilościowego wzrostu, niepohamowanego konsumpcjonizmu, okupionego rozpadem więzi społecznych i rabunkową gospodarką środowiskiem, znalazły się dwa zagadnienia: [1] konieczność zmiany modelu relacji człowiek-środowisko i [2] związana z poprzednią kwestią zmiana modelu stosunków społecznych (paradygmatu społecznego). Istotę koncepcji zrównoważonego rozwoju określają zasady [a] całościowego podejścia do rzeczywistości i do procesów rozwoju, [b] poszanowania zasobów oraz [c] harmonizowania i integracji ekologicznych, ekonomicznych i społecznych celów rozwoju”⁶

Identyfikacja miejsca, analiza kulturowa strefy zainteresowania cyklicznym rozwojem społeczeństw, jest drogą poszukiwań aktywności badacza obarczonego troską o pogodzenie czynnika tradycjonalizmu, obrony wartości narodowych i lokalnych przy wszystkich wymaganiach rozwiniętych procesów nowych technologii u progu XXI wieku.

Bibliografia

„Architektura” nr 5-6/1979 s. 75-88 *Romantyczni moderniści* (Leonid Wiesnin 1880-1933), Wiktor Wiesnin (1882-1951), Aleksander Wiesnin (1883-1959), Aleksiej Wiktorowicz-Szczusiew (1873-1949), Konstanty Stiepanowicz Mielnikow (1890-1974), Borys Michajłowicz Jofan (1891-1976).
Barański A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Kongres Architektury Polskiej, 24-26 IX Gdańsk 1998 s. 6.

⁶ Barański A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Kongres Architektury Polskiej, 24-26 IX Gdańsk 1998 s.6

- Biskupski R., *IKONY*, Warszawa 1991.
- Characzewiczowa Ł., *Histografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.
- Gumilow L., *Od Rusi do Rosji*, Warszawa 1996.
- Michajłowski E. W., *Riazań -- pamiatniki architektury i iskustwa Riazań* 1985.
- Muzea Kryma*, Praca zbiorowa, Simferopol 2003.
- Nikoliszczyń J., „*Elegii Lwowa*”, Lwów 2003.
- Papee F., *Historia miasta Lwowa w zarysie*, Lwów 1894.
- Riazań – nowe wremia*, praca zbiorowa, Riazań 1995.
- Riazańskij Istoriko – Achitiecturnyj Muzej – zapowiednik – czto by nie prestala pamiat roditeli naszych i nasza swieczka nie pogasła, izbornik, byli i predania riazańskogo kraja*, praca zbiorowa, Riazań, 1995.
- Rybakow B., *Pierwsze wieki historii Rusi*, Warszawa 1983.
- Serczyk W.A., *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990.
- Sergiejew W. S., *Siłujety Jaltańskiego pobiereża*, Jałta, 1998.
- Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*, pod red. M. Konopki, K. Pawłowskiego, Warszawa 1996, s. 29.
- Zołotyj N.P., Pawłowa E.W., *Riazań – 900 let*, Riazań.

Jan Wrana

Architektura z poszanowaniem miejsca¹

Wstęp²

Od samego początku istnienia architektury (...) dwie przeciwstawne siły zdają się oddziaływać na jej kształt, jedna ukierunkowana na zachowanie formy zastanej, druga na jej przekształcenie. Utrwalanie opiera się na dążeniu do utrzymania tradycji i obyczaju (...). Zmiany wymusza zaś rozwój życia człowieka, we wszystkich aspektach technicznych i społecznych czynnikiem je przynoszącym – cywilizacja.

M. Gutowski³

Odpowiedzi na często stawiane pytanie o trwanie i przemijanie architektury poszukiwać winniśmy w architekturze jako języku przekazu: sposobów komunikowania się, nowych sformułowań dotyczących przekształceń przestrzeni, analizowania nawarstwień dziedzictwa kulturowego dla badanego miejsca. Przypomnieć należy wypowiedź A. Zeindler-Janiszewskiej: *Traktowanie architektury jako tekstu*

¹ Artykuł ukazał się w Wydawnictwie Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej „Budownictwo i Architektura”, nr 9(2) (2011), s. 129-139.

² Cyt. za: Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005. s. 29. Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa, PIW 1987. s. 16. *W doświadczeniu znaczenie przestrzeni nakłada się często na znaczenie miejsca. „Przestrzeń” jest znacznie bardziej abstrakcyjna niż „miejsce”. To, co na początku jest przestrzenią, staje się miejscem w miarę poznawania i nadawania wartości[...] Dla definicji „przestrzeń” i „miejsce” potrzebują się nawzajem. Bezpieczeństwo i stabilność miejsca zwraca naszą uwagę na otwartość, wielkość i grozę przestrzeni – i na odwrót. Co więcej, korzystając z przestrzeni z ruchem, odczuwamy miejsce jako pauzę: każde zatrzymanie w ruchu umożliwia przekształcenie sytuacji (położenia) w miejsce... ludzie mają tendencję do tłumienia tego, czego nie potrafią wyrazić; jeżeli doświadczenia nie udaje się szybko przekazać, działający uznają je najczęściej za osobiste[...] a zatem nieważne.* Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury dla studiujących architekturę*, PK. Kraków 1997, s. 35.

³ Cyt. .za: Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005.s.10. Gutowski M., *Cywilizacyjne i kulturowe czynniki kształtowania domu mieszkalnego dzisiaj*. W: *Budownictwo mieszkaniowe w Krajach Europy Środkowej w okresie transformacji*, PB. Białystok 1997, s. 30.

zawdzięczamy jednak dopiero Rolandowi Bethesowi, który dostrzega wprost analogię między architekturą i urbanistyką a językiem jako systemem. Mieszkaniec miasta staje się w jego koncepcji – czytelnikiem miasta, a konstruowana przezeń mapa jest podobna do języka, słowa czy frazy⁴.

Architektura skierowana na miejsce⁵ – to świadomie podejmowana przez twórcę próba rozpoznania zapisów miejsca w swoistym „kodzie” jego identyfikacji przed aktem interwencji projektowej. Można użyć często stosowanej współcześnie przenośni o koniecznej „terapii przedprojektowej – jako leczeniu pamięci”.

Musimy być świadomi, że w całej przestrzeni, na wszystkich jej poziomach, architektura jest nie tylko działaniem technicznym, ale prezentuje coś więcej: świat ludzkich dążeń, wartości, w ten sposób stając się czytelnym tekstem kultury. Tekstem tym bardziej znaczącym, że mamy współcześnie do czynienia z „prawdziwą metaforyczną obsesją przestrzeni (...)

Ewa Rewers⁶

⁴ Zaidler-Janiszewska A., *Pisanie miasta*. Wydawnictwo Fundacji Humanior, Poznań 1997. Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005.s. 33, Doszukując się źródeł koncepcji antropologicznej analizy przestrzeni architektonicznej musimy zatrzymać się nad pracami Jeana Piageta. Badania Piageta stanowiły w latach 60. XX wieku istotny impuls dla środowiska architektów, którzy oprócz dwu i trójwymiarowych wzorców geometrycznych wprowadzili nowe, pogłębione wzorce. Mam tu namyśli niezwykle istotny dla antropologii architektury wkład Christophera Alexandra, który wprowadza język wzorów (pattern language): (...) *każdy budynek, każde miasto, jest stworzone z pewnych bytów, które nazywam wzorami* (A. Christopher, *The Timeless Way of Building*, New York: Oxford University Press, 1979). Za wyraźnym postulatem odczytywania architektury jako struktury znaczącej/językowej wyrażonym przez Barthesa nie idą jednak jasno określone procedury semiologii architektury. Systematyzację semiotyki architektury zawdzięczamy dopiero Umberto Eco, który uważa całą kulturę za system kodów służących komunikowaniu. (U. Eco, *Funkcja i znak. Semiologia architektury*. [W:] Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*. PIW, Warszawa 1071, s. 271-351). Architektura jest na pewno wypowiedzią nakłaniającą, niezauważalną i funkcjonującą w warunkach rynkowych. Umberto Eco wyróżnia w sumie siedem cech architektury jako środka masowego przekazu. (Umberto Eco 1972: 318).

⁵ Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005 s.29. *Percepcja miejsca, postawy oraz wartości, które z nim wiążemy – oto czynniki, dzięki którym możemy zrozumieć samych siebie. Punktem wyjścia dla geografii humanistycznej jest stwierdzenie, że bez zrozumienia samych siebie w relacji do miejsca nie będziemy w stanie znaleźć rozwiązań dla innych problemów współczesnego świata... – Miejsce pozostaje kategorią centralną dla analiz antropologicznych i psychologicznych, możemy je definiować jako „rezultat złożoności między atrybutami danej przestrzeni a aktywnościami i koncepcjami (pojęciami), które ludzie z nią wiążą”* (K. Lenartowicz, *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK. Kraków 2007).

⁶ Rewers E., *Język i przestrzeń w poststrukturalistycznej filozofii kultury*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 199 s. 38.

Dla zilustrowania przyjętej tezy że „architektura powinna być zrozumiałym przekazem przekształcanej przestrzeni” przywołano wypowiedzi: Jacka Gądeckiego⁷: *Architektura i przestrzeń architektoniczna stają się dla mnie podstawowymi narzędziami do analizy tożsamości człowieka współczesnego... Miejsce, oprócz swoich zapachów i symboli, ma także historię, jest przecież wytworem różnych grup i pokoleń. Mówiąc o architekturze i miejscu nie wolno pominąć motywu pamięci. Pamięć wbudowana zostaje w architekturę w sposób wielowymiarowy... Zapis w kamieniu, parafrazując Victora Hugo, sprzeciwia się ulotności manuskryptu. Architektura pozostaje „na posterunku”, dając świadectwo przeszłości⁸.*

Okres przemian gospodarczych i otwieranie się nowych rynków na ekspansję nowych technologii, rozbudza w świadomości społecznej tych regionów, potrzebę poszanowania tradycji lokalnych. W rozważaniach o poszukiwaniu rodowodu wracamy do pojęć wyznaczających wartościowanie jako sposób postępowania w ocenie zjawisk obiektywnych – niezależnych, oddziałujących na istotę tworzonych dzieł, oraz subiektywnych – powstających w rzeczywistym świecie, w tworzonej przez architektów oraz twórców ludowych „przestrzeni zbudowanej” ocenianej przez grupy społeczne w określonym miejscu i czasie. Człowiek, przeobrażając naturę dla doskonalenia własnej egzystencji, wkraczał w otaczającą przyrodę, wprowadzając w krajobraz struktury i formy, usprawniając sposób życia, w konsekwencji budując miejsca zamieszkania, kultu, wymiany towarowej oraz pracy. Kreował w ten sposób wartość kulturową miejsca. Trwające procesy integracyjne od końca XX w. spowodowały oddolne budzenie się w społeczeństwach świadomości o regionalnej odrębności narodowej, kulturowej. Ten masowy odruch, wynikający z potrzeby związku z miejscem urodzenia, z historią naszych przodków oraz wyrastaniem wielu pokoleń we wspólnej kulturze i tradycji jest podświadomym protestem przeciwko postępującej degradacji środowiska przyrodniczego oraz przestrzeni zurbanizowanej. To zwrot w historii, skierowany na poszukiwanie własnego oraz zbiorowego rodowodu.

⁷ Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005.

⁸ Tamże, Jak pisze John Ruskin w *Siedmiu lampach architektury: potrafimy bez niej żyć, i modlić się bez niej, ale nie potrafimy bez niej pamiętać. Jak chłodna jest cała historia, jak pozbawiona życia wyobrażenia, w porównaniu do tej, którą pisze żywy naród, i jaką niesie zachowany kawałek marmuru. Ambicja budowniczych pradawnej wieży Babel była trafnie skierowana do tego świata: jest bowiem dwóch silnych zwycięzców ludzkiej niepamięci, Poezja i Architektura, przy czym ta ostatnia z nich w jakimś sensie zawiera poprzednią, a ponadto jest od niej potężniejsza siłą swojej realności* (cytat za A. Lasiewicz-Sych *Kierunki refleksji filozoficznej XX wieku współkształtujące współczesną teorię architektury*. 2002. [W:] P. Winskowski [red.] *Uwarunkowania kulturowe architektury wobec przemian cywilizacyjnych końca XX wieku*. Wydawnictwo AND. Kraków-Warszawa 2002.

Poszanowaniu tradycji kulturowych towarzyszą symbole lub mistyczne przesłania, uformowań tradycji i sposobów budowania, z akcentowaniem detalu „wyróżnika”. Często potwierdzają się tezy stawiane przez E. Cassiera odnoszące się do roli symboli w życiu populacji⁹. Zakreślenie pola badawczego do poszukiwania rodowodu, kodu przekazu, symbolu, znaku, identyfikatora pozwala w złożonej przestrzeni kulturowej na kreatywne wzbogacenie tożsamości¹⁰ miejsca.

W cywilizowanym kraju tożsamość istnieje zawsze, nie tylko w architekturze, bo jest ona sposobem bycia a nie modą (...) Dorosłe w architekturze kraje przeszły przez fazę kontestacji tożsamości już dość dawno temu. Tak dawno, że często współcześni polscy architekci o tym nie wiedzą lub zapomnieli. Tak było w Skandynawii, a szczególnie w Finlandii i Danii oraz we Francji i Szwajcarii. (...) Tożsamość we współczesnej architekturze ma wiele twarzy. To na pewno wystarczający znak materiału... w zbudowanej górskiej kaplicy Mario Botta na górze Tamaro w jego rodzinnym Ticino. (...) Szukanie tożsamości już nie paneuropejskiej, ale ponadkontynentalnej to, moim zdaniem, delikatne zaznaczenie cech architektury azjatyckiej w realizacji rezydencji ambasadora Korei w Aninie, projektu Ewy Kuryłowicz z zespołem APA, tak jak kiedyś robił to Romuald Gutt w obiektach ambasady chińskiej w Warszawie... szukanie znaków odrębności czy też indywidualności. Tożsamość to nawet konwencja narodowego ‘spirit of the place’: tworzenia nowej japońskiej ascezy w betonach świątyń Tadao Ando meksykańskich kolorach wielkich Legorreta, a z naszego kręgu krajów postkomunistycznych – zjawisko zwane Imre Makovec. Wreszcie najważniejsze – odwaga bycia sobą w architekturze¹¹.

Przykłady takiego wzbogacania możemy zaobserwować w różnych miejscach na kuli ziemskiej, niezależnie od szerokości geograficznej czy strefy klimatycznej. W dalszej części niniejszego artykułu skupimy się na trzech wybranych przykładach z regionów odmiennych kulturowo, w których uszanowano tradycję miejsca przy jednoczesnym wprowadzeniu elementów kreacji.

⁹ Durand G. w książce *Wyobraźnia symboliczna*, PWN, Warszawa 1986, s.64, przytacza tezy E. Cassiera, odnoszące się do symboli w życiu populacji.

¹⁰ Heidegger M., *Identität und Differenz*, Gunter Neske, Pfullingen, 1957, wyd. 7, (...) *słyszac głos tożsamości człowiek potrafi ocenić znaczenie własnego świata, także techniki, historii, przyrody*, (...) *Rozumienie tożsamości wyrasta do rangi zadania człowieka jako najistotniejszego celu.*

¹¹ Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, „Architekt” nr 4, 2000, s. 8.

Przykłady

1. Alpbach¹² – Zachodnia Austria – przykład poszanowania tradycji miejsca

Kontekst miejsca: Tereny zurbanizowane obszarów górskich z charakterystyczną regionalną sztuką ludową oraz tradycją współżycia w trudnych warunkach bytowych, a także niepowtarzalną i wyróżniającą się architektoniczną formą, detalem i zasadą kształtowania obiektów. Będą szczególnym świadkiem przemijania – jeśli ustrzeżemy je od dewastacyjnej uniformizacji. Przykładem analizowanym jest wyjątkowość architektury zabudowań terenu miejscowości Alpbach w regionie zachodniej Austrii i szczególna jakość architektury tej zagospodarowanej części Alp (Tyrolu).

Brak dostępu do tej miejscowości w Alpbach (do roku 1926 brak jest drogi dojazdowej), korzystnie wpływa na powstanie charakterystycznego stylu budowania i wyposażenia zabudowań oraz kultywowania tradycji ludowych. Dzięki tej izolacji wyraźnie widoczny jest charakter zabudowy powstałej z tradycji ciesiółki lokalnych twórców. W krótkim czasie charakterystyczny styl architektury oraz wyposażenia, a także kultywowanie lokalnych tradycji przez mieszkańców Alpbach stał się atrakcyjną bazą dla rozwijających się sportów zimowych w Alpbach. Do drugiej wojny światowej miejscowość posiadała już zakwaterowania dla 110 turystów; obecnie turystyka jest głównym źródłem utrzymania się mieszkańców.

Tradycyjna forma budynków nazywana stylem „tyrolskim” to budynki na rzucie prostokąta zbudowane w konstrukcji drewnianej, dwukondygnacyjne z balkonami na każdej kondygnacji, ciągnącymi się wzdłuż elewacji oraz użytkowym poddaszem. Obiekty przekryte dachem o dwuspadowym nachyleniu (wzdłuż dłuższego boku) o dużym podpartym wspornikowo nawisie wokół obrysu budynku. Zdobienia elementów konstrukcyjnych wzbogacają estetykę obiektu. W okresie letnim balkony pełne kolorowych kwiatów kontrastują z naturalnym drewnem oraz małymi fragmentami otynkowanych elewacji. Częsta zabudowa zespołów mieszkalnych to usytuowanie szczytami prostopadle do ulicy z małymi ogródkami służącymi jako użytkowe integracyjne podwórk.

¹² Alpbach – miejscowość położona 975 m nad poziomem morza, jej nazwa pojawia się w roku 1150, choć pierwsze osadnictwo w dolinie u podnóża Alp sięga 1000 r. Na początku XV w. w tym regionie rozpoczyna się eksploatacja odkrytych złóż miedzi i srebra a miejscowość Alpbach rozwija się, tworząc szczególną jakość architektury budowanych obiektów – zarówno mieszkalnych, jak i kościoła parafialnego St. Oswalda oraz dwóch działających w tym okresie karczmi Böglerhof i Jakober w których pito popularny w tym okresie schnapps. W połowie XIX w. zaprzestano eksploatacji w kopalni. Dzisiaj w obiekcie zbudowanym w latach 1636-1638 przez miejscowych cieśli – dla ówczesnego właściciela terenów upraw tego regionu Volder-Unterburg Farm – znajduje się muzeum rolnictwa na terenach górskich, posiadające eksponaty z tego okresu w saloniku, kaplicy, kuchni i wędzarni oraz ponad 800 narzędzi codziennego użycia i pracy.



II. 1-4. *Alpbach, Austria, (Tyrol) – tradycyjna architektura regionu (zdjęcia autora).*



II. 5, 6. *Alpbach, Europejskie Forum, od roku 1999 Alpbach Congress Center (zdjęcia autora).*

Opis projektu: Włodarze miejscowości, świadomi potrzeby kultywowania tradycji miejsca oraz niepowtarzalnego uroku zachowanej jednorodnej architektonicznie zabudowy, w 1953 r. podjęli decyzję o dokonaniu zapisu w planie miejscowym jako wytyczną „Konieczność zachowania w nowych obiektach – stylu architektury w Alpbach”.

W okresie powojennym do wypromowania Alpbach jako szczególnego miejsca w znacznej mierze przyczyniło się organizowane corocznie od 1945 r. Europejskie Forum oraz kolejne inwestycje utrwalające zwoływane konferencje i sympozja. Zespół obiektów promujących to miejsce, obecnie od 1999 r. nazywane Alpbach Congress Center, zbudowany w konstrukcji z drewna klejonego, doskonale wkomponowany jest w zbocze góry. Przeszklony hol wejściowy otwiera się na spektakularny widok panoramy Alp. Taras rekreacyjny usytuowany nad parterem pozwala w słoneczne dni podziwiać otaczający krajobraz. Wagę tego miejsca podkreślają przyjęte nazwy sal konferencyjnych: sala konferencyjna imienia poetki Pauli von Preradovic (autorki słów do hymnu narodowego), sala plenarna imienia Erwina Schrödingera, laureata Nagrody Nobla w dziedzinie fizyki (pochowanego na cmentarzu w Alpbach). Uczestniczący corocznie podczas dwutygodniowych konferencji czołowi przedstawiciele świata nauki, architektury, biznesu, sztuki i polityki zamieszkują oraz stołują się w obiektach o tradycyjnej architekturze tej części Tyrolu „stylu Alpbach”.

Te działania skierowane na poszanowanie architektury miejsca, walorów kulturowych i naturalnych są wielokrotnie doceniane i nagradzane. Już w latach siedemdziesiątych XX w. Alpbach zostało uznane za czystą (o czystym powietrzu) miejscowość w Austrii. W czerwcu 1985 r. Rada Europy w Strasburgu przyznała Alpbach prawo do stałego używania flagi Unii Europejskiej, a w roku 1993 Alpbach otrzymało tytuł „The Most Beautiful Floral Village in Europe”. Rząd Austrii szanując cenę wartości kulturowych zachowanych w Alpbach oraz potrzebę stałej promocji tego miejsca powierzył funkcję Przewodniczącego Europejskiego Forum byłemu kanclerzowi Austrii, byłemu członkowi Parlamentu Europejskiego drowi Erhardowi Busek.

Znaczenie projektu dla miejsca. Idea łączącej się Europy dała szansę wzajemnego wzbogacania się kultur o lokalnej wartości, jednocześnie budząc obawy i niepokój przed otwarciem na ekspansywną monokulturę. Lokalne społeczności podejmują w tym czasie intensywne działania dla podkreślenia własnego „rodowodu kulturowego”, przygotowując programy ratunkowe dla zaniedbanych na ich terenie obiektów podkreślających ich wartość kulturową.

Miejscowość Alpbach jest dobrym przykładem poszanowania wartości unikatowych obszarów ziem górskich, umiejętnego wykorzystania tradycji w warunkach wolnorynkowych z przykładową dbałością władz lokalnych.

2. Cafa Muzeum Sztuki Akademii Sztuk Pięknych – Pekin, Chiny

Arata Isozaki & Associates

Projekt: 2003-2005 r.,

Realizacja: 2005-2008 r.

Kontekst miejsca: Rozwój organizacyjny Centralnej Akademii Sztuk Pięknych w Pekinie obserwujemy od lat 90 XX w. dzięki nowej polityce rządu stawiającego na niezależność instytucji edukacyjnych. Współcześnie CAFA jest instytucją, która obejmuje nie tylko Wydział Akademii Sztuk Pięknych, ale także wydziały projektowania graficznego produktu, mody, architektury i kilku innych. Konieczną reorganizację tej instytucji rozpoczęto w 2001 r., zlecając zaprojektowanie nowego Centrum Akademii Sztuk Pięknych pracowni Arata Isozaki & Associates w znanej pekińskiej strefie 798 o rozległym terenie na którym znajdują się liczne galerie sztuki w odnowionych fabrykach oraz komercyjne domy sztuki i sale wystawienne w odrestaurowanych magazynach.

Opis projektu: Dotychczasowa regularna siatka ulic w Pekinie wytyczała działki dla ortogonalnych form architektonicznych. Zachodzące w przestrzeni miasta zmiany sprzyjały wizji autora projektu CAFA Muzeum Sztuki Akademii Sztuk Pięknych, który dążył do wykreowanie miejsca dla ekspozycji różnorodnej sztuki. Obecny szybki rozwój miasta wpłynął zatem na teren projektowej interwencji Arata Isozaki wykształcając działkę z krzywoliniowymi krawędziami. Podczas ewoluowania procesu twórczego oraz studiowania formy dodano zakrzywioną ścianę wzdłuż jednej strony budowli, zachowując ostateczny projekt z trzema wolno zakrzywionymi ścianami, które rozgałęzione przecinają się wzajemnie. Dla wyeksponowania kolekcji chińskiej sztuki, zarówno tradycyjnej jak i współczesnej, wykorzystano odbicie światła, poprzez zlokalizowane w przestrzeni dachowej świetliki oraz odbicia światła w membranach z włókna szklanego. Efekt oświetlenia uzyskuje się zatem w zależności od miejsca oraz krzywej powierzchni ściany. Świadomość stosowania ukierunkowanego światła winna być odczytana przez artystów, kuratorów oraz odwiedzających ekspozycje. Ważnym było stworzenie możliwości podziwiania sztuki z różnych poziomów, umożliwiając eksponowanie wielkogabarytowych instalacji, malarstwa i rzeźby z występującymi jako tło zakrzywionymi ścianami, tworzącymi unikalne efekty świetlne w zależności od miejsca i krzywej powierzchni ściany. Wejście do holu na piętrze bezpośrednio połączone jest, poprzez kładkę nad ogrodem z salami ekspozycji. Pomieszczenia połączone rampami i łagodnymi pochylniami umożliwiają kameralne zwiedzanie ekspozycji. W wydzielonej przestrzeni dla pokazu kolekcji tradycyjnych rysunków i malarstwa chińskiego zastosowano naturalne materiały: przetworzone płyty drewniane, kamienie, tkaniny i surowy beton. Na elewacji użyte zostały panele z łupków kamiennych. Podobne zewnętrzne okładziny zostały użyte przez Arata Isozaki & Associates w kilku wcześniejszych projektach, takich jak Nara Hall (Nara,

Japonia), Centrum Sztuki Shizuoka (Shizuoka, Japonia), Interaktywne Muzeum Ludzkości (La Coruna, Hiszpania). Choć wymienione projekty posiadają podobne wykończenie elewacji, ta w Muzeum CAFA jest znacznie bardziej skomplikowana ze względu na zaproponowaną przez autora trójwymiarową powierzchnię. Aby zrealizować ową elewację, opartą na lokalnej technologii i wiedzy, panele podzielono na regularne moduły, przygotowane do łatwej ręcznej instalacji.



II. 7-11 – CAFA Art Museum: bryła, świetliki we wnętrzu, dziedziniec, widok nocą, wejście.

Znaczenie projektu dla miejsca. Nowa przestrzeń dla ekspozycji sztuki w Pekinie jest miejscem stosowania lokalnego materiału dla propozycji współczesnych kreatywnych form architektonicznych oraz przyjętej gry światłem dla uzyskania atmosfery skupienia przy odbiorze sztuki.

Zastosowany materiał elewacyjny nawiązuje do chińskich, tradycyjnych rysunków. Geometria zaokrąglonych ścian CAFA wzmacnia sens budynku i korelację z zaawansowaną edukacyjną i artystyczną funkcją Instytutu.

3. Centrum Kulturalne Tjibaou, Noumea, Nowa Kaledonia

Arch. Renzo Piano

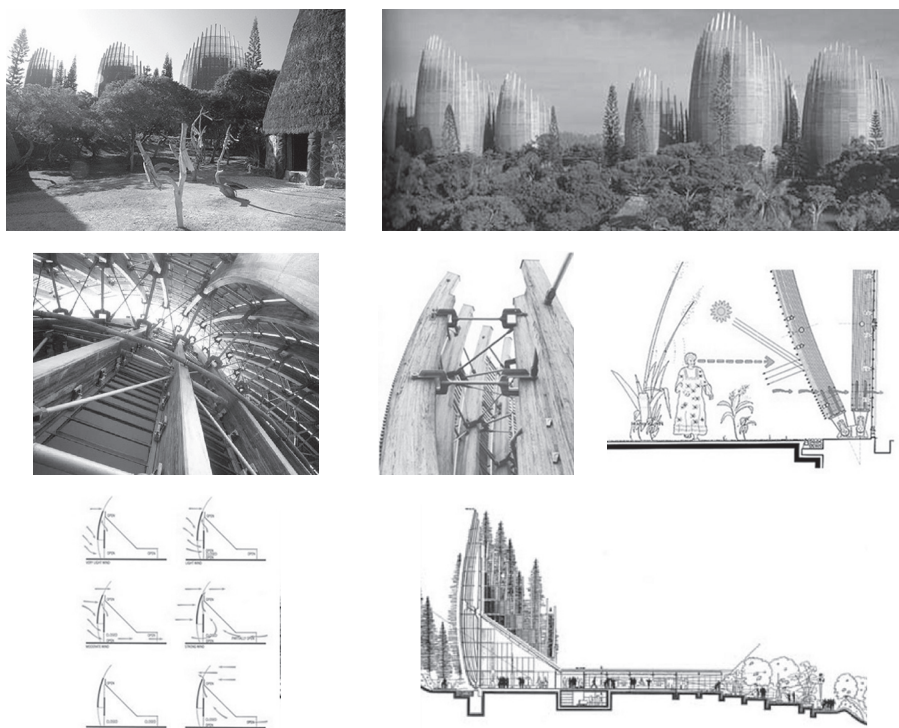
Projekt: 1991 r.

Realizacja: 1995-1998 r.

Kontekst miejsca: Centrum Kultury wzniesione zostało na wąskim półwyspie Tina, położonym na wschód od Noumei, stolicy Nowej Kaledonii. Zajmuje powierzchnię 8 hektarów i jest dziełem powstałym na skutek spotkania zaawansowanej

techniki budowlanej z miejscową tradycją ludu Kanak. Centrum zostało w całości ufundowane przez rząd francuski dla upamiętnienia Jean-Marie Tjibaou, przywódcy frontu niepodległościowego ludności Kanak, zamordowanego w 1989 r. Centrum Kulturalne Tjibaou jest symbolem pojednania po tragicznych wydarzeniach końca lat 80 XX w., kiedy mieszkańcy Nowej Kaledonii domagali się niezależności od Francji.

Opis projektu: Na szczególną uwagę zasługuje spotkanie zaawansowanej technologii z tradycją ludu Kanak w projekcie Renzo Piano. Zrealizowany zespół uzyskał uznanie jako jeden z bardziej fascynujących i pełnych wyrazu dzieł architektonicznych stulecia. Autor wzorując się na lokalnych formach, stosując współczesne zachodnie technologie, uzyskał kompozycję „symboli – obłych muszli dla ekspozycji”, realizując przy tym przetworzone „kody” lokalnej tradycji. Opierając się na miejscowych formach i materiałach rozplanował wzniesienie dziesięciu drewniano-stalowych „chat” o różnych rozmiarach, umieszczonych wzdłuż cypla na wyspie, wśród potężnych sosen. Mieszczą one przestrzeń wystawową przeznaczoną na prace lokalnych artystów, biura, bibliotekę, salę konferencyjną i tereny rekreacyjne dla szkoły, w której odbywają się warsztaty malarskie, taneczne i rzemieślnicze.



II. 12-18 – Centrum Tjibaou: widoki, stalowo-drewniana konstrukcja, szkice autora projektu.

„Najbardziej unikalną cechą tych obiektów jest ich konstrukcja, składająca się z listew i belek z drzewa iroko, luźno rozmieszczonych, co umożliwia wydawanie przez nie świstów przy podmuchach oceanicznego wiatru. Wiejący wiatr przekształca drewniane szkielety chat w wibrujące pudła rezonansowe. Kopiując typową formę domów Maorysów zastosowano tu szereg różnych materiałów. Obok trzciny, piasku, kory i włókien roślinnych architekt wprowadził laminowane drewno, koral, szkło, beton, aluminium i stalowe pręty. Zalety nowoczesnej techniki budowanej zostały tu sprzęgnięte z lokalnymi warunkami pogodowymi dla zwiększenia wydajności naturalnej wentylacji i chłodzenia. Podwójne pokrycie dachowe umożliwia przenikanie wiejącego od morza monsunowego wiatru do wnętrza obiektów”¹³.

Precyzyjne usytuowanie w linii prostej, wśród bujnej roślinności, dziesięciu budowli przywołuje silne skojarzenia z potężnymi Moai, kamiennymi rzeźbami na Rapa Nui (Wyspie Wielkanocnej). Połączenie przez architekta techniki i natury, przyszłości i tradycji przyniosło bardzo ciekawe rezultaty, stanowiąc odbicie jego wiary w eksperymenty i badania, które pozwalają artyście wykroczyć poza czasowe mody i współczesne szablony.

Znaczenie projektu dla miejsca. Projekt ten w sposób niemal doskonały odzwierciedla zasadę wzajemnego przenikania się architektury i przyrody, przejętą z budownictwa lokalnego. „Rozmieszczenie budynków zwróconych w stronę zatoki Noumea zachęca do spacerów wśród przyrody, prowadząc gości z jednego punktu kompleksu do innego wzdłuż „ścieżki historii”, ilustrującej życie i legendy ludów wysp Pacyfiku, opracowanej przez antropologa – Albana Bense”¹⁴.

To nie jest tylko osada turystyczna, którą miałem zbudować. Musiałem stworzyć model: kulturowy ośrodek poświęcony cywilizacji Kanak, miejsce, które prezentowałyby ich cudzoziemcom i przekazałoby ich tradycję i pamięć o nich, ich wnukom. Rzadko który budynek wymaga tak wielkiej dawki symboli.

Renzo Piano¹⁵

Wnioski

Przytoczone przykłady są próbą wyjaśnienia „trwania architektury” w przetwarzanej formie, wywodzącej się z przekazów lokalnych „kodów”, nawarstwień kulturowych miejsca. Przekaz we współczesnej przetworzonej formie architekto-

¹³ M. Agnoletto, F. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori, *Dzieła Nowoczesnej Architektury*, KARMAR S.A. Warszawa 2007, s. 243-247.

¹⁴ Tamże, s. 243.

¹⁵ Tamże, s. 243.

nicznej uwzględnia postęp cywilizacyjny, nowe technologie, traktując rozpoznaną przestrzeń jako tworzywo dla kreacji artystycznej, posługując się czasem formą symboliczną, pretekstem lub metaforą, tworząc nowe treści przekazu.

(...) *akt komunikowania przy pomocy architektury przyczynia się do zmiany, ale architekt musi kształtować swoje formy w taki sposób, by mogły funkcjonować w świetle innych kodów odbioru, by były zrozumiałe niezależnie od konkretnego momentu historycznego*¹⁶.

Bibliografia

- Agnoletto M., Boccia F., Cassara S., Di Marco A., Rosso G., Tagliatori M., *Dzieła nowoczesnej architektury*, KARMAR S.A. Warszawa 2007.
- Alpbach Congress Center, 2006.
- Borek K., *Renzo Piano, Centrum Kultury Karnaków im. Jean-Marie Tjibaou, Nowa Kaledonia*, ARCHITEKTURA 5/1999.
- Capodiferro A., [red], *Meraviglie dell'architettura dal 4000 A. C.*, Wydanie w języku polskim, M. Jendryszko, *Perły architektury*, ARKADY, Warszawa 2006.
- Christopher A., *The Timeless Way of Building*, New York: Oxford University Press, 1979.
- Eco U., *Funkcja i znak. Semiotologia architektury*. [W:] Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*. PIW, Warszawa 1971, s. 271-351.
- Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005.
- Hajduch B., Hajduch M., *CAFA po pekińsku, Muzeum Sztuki Central Academy of Fine Arts*, proj. Arata Isozaki & Associates, *Architektura&Biznes* 4/2010.
- Jędrus J., Sapeta M., *Arata Isozaki & Associates w czterech odsłonach, CAFA Muzeum Sztuki Akademii Sztuk Pięknych, Pekin*, ARCHIVOLTA, 2/2009. Publikacja: Unbuilt TOTO Publishing, Tokyo, 2001, *The Japanness in Architecture* MIT Press.
- Jodidio. P., *PIANO, Renzo Piano Building Workshop 1966 to today*, TASCHEN, GmbH, Köln, 2008.
- Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, „Architekt” nr 4, 2000, s. 8.
- Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK, Kraków 2007.
- Radziewanowski Z., *O niektórych problemach regionalizmu i ekologii w architekturze i urbanistyce (pomoc dydaktyczna)*, PK Kraków 2005.

¹⁶ J. Gądecki, *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005, s. 40.

- Szmygin B., *Ochrona dziedzictwa kulturowego i konserwacja zabytków w powojennej Polsce w świecie doktryn i opracowań naukowych* [W:] Kongres Konserwatorów Zabytków, SKZ, Warszawa 2005.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca – kryterium w projektowaniu architektonicznym*, PL Lublin 2011.
- Zaidler-Janiszewska A., *Pisanie miasta*. Wydawnictwo Fundacji Humanior. Poznań 1997.

Elżbieta Przesmycka, Zbigniew Radziewanowski, Jan Wrana

Ochrona środowiska – drogą zachowania tożsamości kulturowej miejsca¹

Wprowadzenie

Na przełomie XX i XXI w. koniecznym stało się nowe spojrzenie na zdegradowaną przestrzeń przyrodniczą w środowisku zbudowanym. Niezbędna staje się regeneracja tej przestrzeni poprzez rewitalizację przyrodniczą oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca poprzez aktywne badania historyczne, prace archeologiczne oraz edukacyjne. W działaniach tych uwzględnić winno się konieczną rehabilitację i rewitalizację przestrzeni o tereny biologicznie czynne, a jednocześnie nowe tereny urbanizowane powinny być wzbogacone o zorganizowane tereny zielone, trasy spacerowe podkreślające walory kulturowe regionu [*Nowa Karta Ateńska*]². W publikacji *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja* stwierdza się: *Pod pojęciem rewitalizacji przyrodniczej miast rozumie się obecnie zespół działań na rzecz tworzenia przyjaznego środowiska za mieszkania. Zgodnie z wizją miast XXI w. [Nowa Karta Ateńska 2003] w kształtowaniu środowiska miejskiego stawia się na równi przyrodę, krajobraz i tereny prywatne. Zapewnienie kontaktu ze starannie utrzymanymi elementami kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa, to podstawa kształtowania wizerunku miasta przyjaznego dla jego mieszkańców. Atrakcyjny krajobraz stawia się w jednym rzędzie z innymi wartościami kulturowymi miasta, zabytkami architektury, wykopaliskami archeologicznymi, tradycyjnymi osiedlami, parkami i rezerwatami przyrody*³.

¹ Artykuł ukazał się w „Czasopiśmie Technicznym” PK, nr 7-A/2007, zeszyt 14, Kraków 2007, s. 191-198.

² Karta Ateńska przyznaje znaczącą rolę spójności środowiska w kształtowaniu przestrzeni miasta. Oprócz tak już oczywistych potrzeb ochrony nieodnawialnych zasobów naturalnych, takich jak: ziemia, powietrze i woda, dokument zwraca uwagę na problemy zarządzania gospodarką wodną i energetyczną. Podnoszona jest kwestia zasadności powiększania w miastach i ich otoczeniu powierzchni lasów i terenów zielonych. Zakłada się, iż działania te zapobiegą procesom niekontrolowanej urbanizacji.

³ Przesmycka E., *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, I TEKA PAN o/Lublin 2005, s. 54.

Aktywna spójność środowiska

Jednym z warunków świadomej polityki przestrzennej, prowadzonej poprzez przyrodniczą rewitalizację przestrzeni zbudowanej, jest nie ograniczanie się do zachowania lub powiększania udziału terenów zielonych w mieście oraz na jego obrzeżach, ale tworzenie unikalnego krajobrazu miejskiego poprzez ochronę i planowanie głównych elementów przyrody i dziedzictwa kulturowego⁴. Zmienia się w ostatnim okresie aktywność ludzi, którzy korzystają z miasta, ale w nim nie zamieszkują, a wynika z tego faktu nierównomierność rozwoju stref – poszczególne funkcje centralizują się – następuje zatem zanikanie spójności tkanki miejskiej oraz nierównomierny rozwój jego części i stref. Współcześnie zmieniające się warunki rozwoju miasta stały się mottem rozważań o potrzebie alternatywnych rozwiązań. Vittorio Gregotti przestrzega: *Niektóre przeobrażenia przestrzeni miejskich spowodowane nowymi technologiami mogą mieć ogromny wpływ na rozwój urbanistyczny, [...] a idea marketingu miejskiego wygrywa z wizją miasta różnorodnego (zrównoważonego). Pojęcie "Ekonomia miejska" zastępuje ekonomię przemysłową i co jest najważniejsze, ludność już nie zamieszkuje miast tylko z nich korzysta*⁵. Jako alternatywę dla dotychczasowych działań na rzecz ochrony przestrzeni zbudowanej przedstawia się uaktywnienie czynnika społecznego jako zasadę polityki konserwatorskiej (aktywna konserwacja)⁶. W zamian za tworzenie stref ochronnych dla poszczególnych zabytków, które obarczane są ryzykiem współczesnych „skansenów”, V. Gregotti proponuje przypisanie architektonicznym zabytkom w strategiach długotrwałego rozwoju (ekonomii miejskiej) – roli integrującej ekologię, socjologię i aspekt kulturowy. Pojawiające się pojęcia „nowa ekonomia – przemysł miejski” określają integrację planowania: miejskiego, kulturalnego rozwoju, dziedzictwa krajobrazowego, kreatywnego przemysłu i mieszkalnictwa. Bardziej przyjazne środowisko zbudowane stało się impulsem dla różnorodnych działań w celu zabezpieczenia istniejących stref zielonych, ale przede wszystkim dla powstających projektów, traktujących przyrodę jako integralną część identyfikującą przestrzeń miasta – świadcząc o jego kulturze urbanistycznej. Projekty te powstają przy udziale mieszkańców. Dobrym przykładem będzie praca zespołu specjalistów różnych branż, tworzących mapę jakości „Carta per la Qualità”, stanowiącą analizę terytorium miasta Rzymu z wyznaczeniem elementów generujących jakość środowiska miejskiego. Założenia nowego planu to „różnorodność jako podstawowy aspekt rozwoju”, realizowany poprzez ochronę środowiska, podniesienie jakości historycznej, urbanistycznej i architektonicznej

⁴ Gregotti V., *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, [w:] 49 IFHP World Congress, Rome 2-5 October 2005, s. 10-11.

⁵ Tamże.

⁶ Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper (3)-September 2002.

miasta – z jednoczesnym wprowadzeniem nowego wskaźnika zielonej przestrzeni: 23 m² zielonej przestrzeni na mieszkańca przy zakładanym powiększeniu miasta do 41 tys. ha.



II. 1, 2, 3. *Hildesheim: kościół św. Michała, prace konserwatorskie (architektura wzbogacona zielenią); rewitalizacja murów obronnych (zdjęcia autora – 2007 r.)*

Różnorodność działań, mających na względzie: dobro mieszkańców, zmniejszenie ich „eksodusu”, rewitalizację edukacyjną – widoczna jest w wielu miastach. Przykładami niech będą: Genewa – wprowadzono tam innowacje poprzez poprawę stanu przyrodniczego miasta (plac zabaw, odnawianie drzewostanu parków), Paryż, Londyn, Rzym – gdzie realizuje się hasło „miasto frontem do wody” i wprowadza kompleksową rewitalizację rzek przepływających przez miasta. Wzbogacenie przestrzeni publicznej poprzez: nowe zasoby zieleni, wprowadzanie wody na place miejskie, stosowanie zieleni pionowej w architekturze oraz parawanach komunikacyjnych, odtwarzanie historycznego rysunku murów obronnych historycznych miast wzbogaconych zielenią, rewaloryzacja i konserwacja obiektów historycznych wyeksponowanych strefą zieleni – to rozwiązania mające na celu poprawę jakości prowadzonych strategii rewitalizacji przestrzeni publicznych. Ciekawe rozwiązania ożywienia przedmieść miejskich znajdujemy w reutilizacji, tj. w poszukiwaniu nowych form aktywności przyrodniczej albo odtwarzaniu historycznej np. winnice w Paryżu (Parc de Bercy) czy uprawy rolne w obrębie Wiednia⁷.

Rozwija się również idea uczestnictwa społeczności lokalnej w ochronie dziedzictwa kulturowego poprzez tworzenie miejskich „eco-muzeów” – „dziedzictwo, partycypacja, muzeum” charakteryzują się: ochroną dziedzictwa – naturalnego, kulturowego i regionalnych tradycji. Idea ta pomyślana jest w celu budowania tożsamości poprzez edukację i stałe podnoszenie świadomości lokalnej społeczności, budowanie własnej przyszłości⁸.

⁷ Gregotti V., *Lurbain au futur: continuités et discontinuités...*, s. 10-11.

⁸ Kazuoki Ohara, *Urban Ecomuseum movements in japan a sustainable community through amuseological way*, w: *Urban Fetures: continuités and discontinuités*, Rome 2-5 October, 2005, s. 22.

Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury⁹ – rewitalizacja edukacyjna

Uwarunkowania kulturowe, przekształcenia w procesie historycznego rozwoju.



II. 4 . *Widok Opactwa Benedyktynów od strony rzeki Wisły*

Dziedzictwo kulturowe zespołu zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu posiada walor unikalny – przede wszystkim ze względu na istniejącą możliwość ochrony, a więc zachowania tego dziedzictwa i przekazania go przyszłości nie tylko w postaci struktury budowli, ale także jej otoczenia nasyconego śladami niezwyklej tysiącletniej przeszłości.

Opactwo Tynieckie stanowi klasyczny przykład „zespołu tradycyjnego”, o wybitnie indywidualnych cechach, a zarazem zespołu wyrastającego z lokalnej tradycji. Niesie ze sobą wartości historyczne i artystyczne, w których zapisane są jego dzieje, nierozłącznie powiązane zarówno ze środowiskiem naturalnym, tj. fizjograficznym i przyrodniczym, jak też ze środowiskiem kulturowym. Dziejowe transformacje zespołu urbanistycznego opactwa i jego otoczenia stanowią wybitną wartość kulturową, a ich restytucja, a także sama ekspozycja ich śladów w ukształtowaniu funkcjonalno-przestrzennym, stanowić będzie istotny wkład w zachowanie dziedzictwa kulturowego rejonu Tyńca, a także i Krakowa. Aby podkreślić rolę kulturową opactwa w strukturze zagospodarowania przestrzennego Krakowa, opracowano schemat pożądaných – optymalnych relacji systemowych – por. schemat (teza 1).

⁹ Radziewanowski Z., *Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.

Proponowaną formą ekspozycji walorów postulowanego „zespołu tradycyjnego” opactwa w Tyńcu są „ścieżki kulturowe”. Ich program, układ funkcjonalny i przestrzenny, jak też określenie realności realizacji wykraczają poza zakres omawianego opracowania. Uznaje się jednak za niezbędne zaznaczenie ich koncepcji w ramach niniejszej ogólnej charakterystyki uwarunkowań kulturowych.

Postuluje się utworzenie następujących form „ścieżek kulturowych” opactwa i Tyńca:

- ścieżkę historyczno-kulturową w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów;
- ścieżkę historyczno-kulturową w ramach założenia urbanistycznego opactwa postulowanego jako rezerwat kulturowy;
- ścieżkę historyczno-kulturową Tyńca i Piekar, stanowiącą część postulowanego tyniecko-biełańskiego parku kulturowego.

I. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie zabudowy opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

- I/1 – istniejące relikty romańskiego refektarza, mieszczące się w podziemiach pod nową zakrystią;
- I/2 – istniejące mury romańskie, znajdujące się w piwnicy w rejonie furty;
- I/3 -podziemia wschodniej partii tzw. „wielkiej ruiny” – aktualnie zagruzowane, a postulowane do restauracji i renowacji;
- I/4 -część podziemi „wielkiej ruiny” dostępna z poziomu przyziemia-parteru, w której znajdują się odsłonięte fragmenty historycznych fundamentów i murów, postulowanych do renowacji;
- I/5 – istniejące fragmenty romańskiego założenia opactwa, występujące w obrębie krużganku klasztorowego, jak też w podziemiach kościoła;
- I/6 -istniejące odrestaurowane partie i detale architektoniczne (portale, żebra sklepień) gotyckiego założenia opactwa (krużganek, kapitułarz), dostępne z krużganku.

II. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno – kulturowej” w obrębie zespołu-założenia urbanistycznego Opactwa Tynieckiego, stanowiącej element „rezerwatu kulturowego” Opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

- II/1 – ekspozycja zarysów murów dawnego „starostwa” – postulowana restauracja relikwów murów „starostwa” oraz zaznaczenie kształtu jego rzutu w formie tarasu platformy widokowej – przestrzeni dla ekspozycji plenerowej;
- II/2 – istniejąca zrekonstruowana drewniana studnia na dziedzińcu zewnętrznym klasztoru;
- II/3 -istniejący budynek dawnego „browaru”, mieszczący pracownię konserwatorskie, usytuowany w ogrodzie warzywnym oraz mury z basztami obronnymi, a także projektowane nowoczesne urządzenia do pozyskiwania energii solarnej;

II/4 - teren dawnego założenia ogrodowego wymagający restytucji po specjalistycznych ustaleniach i decyzjach dotyczących jego uformowania – łączy się to także z potrzebą koordynacji lokalizacji odwiertów projektowanej pompy ciepłej;

II/5 - zabytkowe urządzenia obronne murowe i ziemne postulowane do renowacji lub zaznaczenia miejsca lokalizacji oraz uformowania;

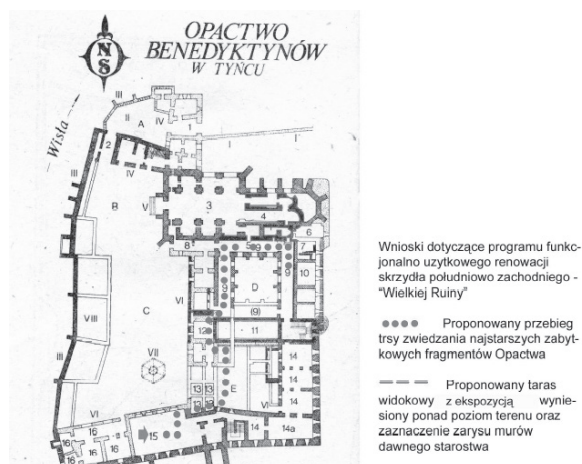
II/6 – historyczne mury wydzielające zróżnicowane funkcje w terenie oraz miejsca lokalizacji nieistniejących, a istotnych dla całości układu przestrzennego opactwa elementów i obiektów.

III. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie Tyńca i Piekar stanowiący element założenia urbanistyczno-krajobrazowego tyniecko-bieleńskiego parku krajobrazowego:

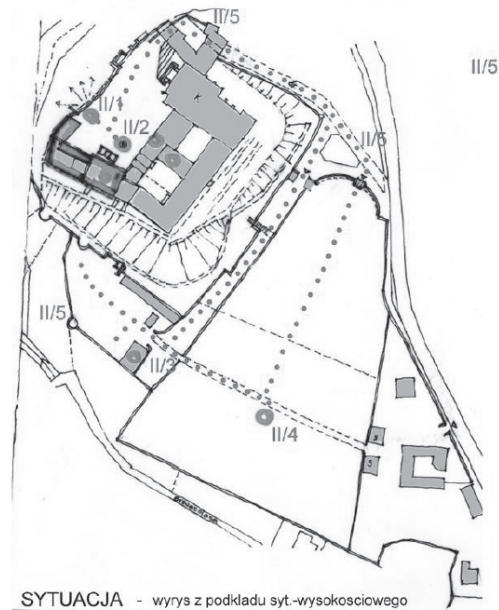
III/1 – miejsca lokalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego: dawnej przeprawy –brodu tzw. „pomostu jurajskiego” przez Wisłę, zabudowań folwarku, browaru klasztornego, szpitala-przytułku, kościoła św. Andrzeja, obszaru „nawsia”, miejsc badań wykopaliskowych, umocnień obronnych „winnicy”, pozycje baterii armatnich, stawów rybnych itd.

III/2 – miejsca występowania historycznie i współcześnie wybitnych walorów naturalnych, jak uformowanie linii brzegowej Wisły, wzgórze tynieckie, układy zieleni niskiej i wysokiej. Postuluje się w kompozycji założenia parkowego zaznaczenie dawnego przebiegu koryta Wisły.

Teza 1 – dotycząca systemowych zależności planowanej rekonstrukcji i rewitalizacji dawnej biblioteki opactwa Benedyktynów w Tyńcu



II. 5. Trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej we wnętrzach zabudowań Opactwa. Opracowanie Z. Radziewanowski.



II. 6. *Trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie założenia urbanistycznego Opactwa Tyńckiego – stanowiąca element zespołu kulturowego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu. Opracowanie Z. Radziewanowski.*

Podsumowanie

Współcześnie pojmowana ochrona środowiska zbudowanego to jej programowa przyrodnicza rewitalizacja z jednoczesną aktywną konserwacją, biorącą pod uwagę długoterminowe, historyczne poglądy ekspertów, współdziałanie społeczności lokalnej oraz ekonomiczne potrzeby eksploatacji dziedzictwa kulturowego. Drogą do podnoszenia świadomości o stanie zagrożeń dziedzictwa kulturowego oraz degradacji przestrzeni przyrodniczej jest systematyczne wdrażanie programów edukacyjnych, a tym samym podnoszenie kultury urbanistycznej.

Bibliografia

- An Urbanizing world. Global report on Human Settlements.* United Nation Centre for Human Settlements (UNCHS), Habitat – Oxford University Press, 2000.
- Bolay J., Pedrazzini Y., *Ville intermediaires, environnemet et developpement durable*, Document de travail de la DDC 11/99, Berne, Suisse 1999.
- Gehl J., Gemzoe L., *Public Space-Public Life*, Danish Architectural Press, 4. Kopenhage 2004.

- Gregotti V., *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, [w]: 49 IFHP World Congress, Rome 2-5 October 2005, s. 10-11.
- Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., *Cultural heritage and sustainable development in SUIIT*, SUIIT Position Paper (3) – September 2002.
- Kazuoki O., *Urban Ecomuseum movements in Japan a sustainable community through museological way*. [w]: Urban Futures: continuities and discontinuities, Rome 2-5 October 2005, s. 22.
- Nowa Karta Ateńska, Wizja miast XXI wieku*, La Nouvelle Charte d'Athènes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona.
- Przesmycka E., *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, I TEKA PAN o/Lublin 2005, s. 54.
- Radziewanowski Z., *Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.

Jan Wrana, Agnieszka Fitta

WICA w Lublinie – przykłady poszanowania miejsca¹

Wprowadzenie

Po akcesji Polski i wstąpieniu do Wspólnoty Europejskiej w maju 2004 r., szansą dla podniesienia oferty edukacyjnej oraz konkurencyjności kształcenia i rozwoju uczelni było uczestnictwo Politechniki Lubelskiej z 3 projektami w ogłoszonym naborze zgłoszeń do przygotowywanego w roku 2006 przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Planu Inwestycyjnego Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej 2007-2013 współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Ogłoszony przez Ministerstwo 30 stycznia 2007 r. Program Operacyjny Rozwoju Polski Wschodniej 2007-2013. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 zawierał listę zatwierdzonych projektów, wśród których znalazły się trzy zgłoszone przez Politechnikę Lubelską:

1. Centrum Innowacji i Zaawansowanych Technologii Politechniki Lubelskiej;
2. Rozbudowa i modernizacja potencjału edukacyjnego i badawczego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej.
3. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – rozbudowa i wyposażenie kompleksu dydaktyczno-naukowego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, (przygotowany przez pracowników naukowo-dydaktycznych kierunku Architektura i Urbanistyka WIBiS PL).

Rektor Politechniki Lubelskiej Zarządzeniem Nr R-18/2007 z dnia 20 kwietnia 2007 oraz Nr R-16/2009 z dnia 30 stycznia 2009 r. powołał zespół Koordynacyjny składający się z pracowników kształcących na kierunku Architektura i Urbanistyka Wydziału Budownictwa i Architektury (zmiana nazwy Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej nastąpiła w roku akademickim 2009/2010) dla zapewnienia sprawnej realizacji projektu WICA.

Zespół przygotował dwa projekty dla zgłoszonego o dofinansowanie w programie PARYP: „Wschodniego Innowacyjnego Centrum Architektury – rozbudowa

¹ Artykuł zatwierdzony został do publikacji jako rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod red. Jerzego Witczka, Gliwice 2012.

i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka” w Lublinie:

1. Przebudowa Zespołu Pałacowego Sobieskich. Lublin ul. Bernardyńska 13. Przebudowa budynku głównego (funkcja dydaktyczno-administracyjna), budowa auli, budowa parkingu podziemnego oraz nadbudowa istniejących oficyn – prace przygotowawcze i projektowe (2006-2009);
2. Rozbudowa budynku Wydziału Architektury i Budownictwa Politechniki Lubelskiej o nowe skrzydło dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka – prace przygotowawcze i projektowe (2009-2010).

Kierunek studiów Architektura i Urbanistyka utworzony został na Wydziale Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej w roku akademickim 2003/2004. Po uroczystym wykładzie śp. Prof. Wiktora Zina rozpoczynającym nowy rok akademicki 2004/2005 grupa pierwszych studentów podjęła studia czteroletnie zawodowe I stopnia inżyniera architekta. Zespołem nauczycieli akademickich kierowała wówczas Prof. Elżbieta Przesmycka. Zajęcia odbywały się w dwóch lokalizacjach: w budynku Wydziału Inżynierii Sanitarnej i Budowlanej przy ulicy Nadbystrzyckiej na terenie Kampusu Uczelni oraz w budynkach Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej 13.

Kierunek Architektura i Urbanistyka na Wydziale Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej należy do kierunków najbardziej popularnych wśród studentów; jednocześnie zapotrzebowanie na specjalistów na obecnym rynku pracy w województwie lubelskim daje absolwentom możliwość zatrudnienia. Od początku funkcjonowanie kierunku na Politechnice Lubelskiej boryka się on z problemami lokalowymi, a także w dużej mierze z problemami niedostatecznego, w stosunku do obowiązujących norm, wyposażenia w specjalistyczny sprzęt. Podpisanie umowy z Polską Agencją Rozwoju Przedsiębiorczości o finansowaniu ze środków Unijnych w ramach Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej daje szansę na rozwój kierunku.

Zasadniczym celem Projektów jest umożliwienie kształcenia studentów i prowadzenia prac naukowo-badawczych na kierunku Architektura i Urbanistyka Politechniki Lubelskiej w odpowiednim komforcie, z wykorzystaniem urządzeń stających się standardem na światowym rynku edukacyjnym.

Rewaloryzacja i modernizacja dawnego pałacu Sobieskich ul. Bernardyńska 13, dla potrzeb kształcenia na kierunku architektura i urbanistyka (praca zespołowa)

Studium, koncepcja: E. Przesmycka, J. Wrana, B. Kwiatkowski, K. Petrus, N. Przesmycka, E. Pytlarz, K. Janus, R. Janusz, M. Mysiak; Projekty budowlane i wykonawcze: J. Wrana, B. Kwiatkowski; konsultacja i koordynacja z konsorcjum: TW Engineers, Inventim, Autorska Pracownia A. Getter.

Stan obecny zespołu pałacowego

Zespół Pałacowy zlokalizowany przy ulicy Bernardyńskiej 13, na obrzeżu Starego Miasta zajmuje całą szerokość działki. Równolegle do ulicy usytuowany jest 3-kondygnacyjny budynek pałacu z dominantą-wieżą wtopioną w dolnej części w korpus pałacu. Dwie symetryczne do osi pałacu oficyny oraz kordegardy zamykają wewnątrz prostokątnego dziedzińca. Oficyny oraz kordegardy od frontu przylegające do ulicy połączone są ogrodzeniem oraz bramą wjazdową usytuowaną na osi korpusu pałacu. W przeprowadzonych przez M. Łukacza² badaniach autor formułuje końcowe wnioski, określając konieczny zakres ochrony. Wielokrotna przebudowa zespołu spowodowała zachowanie nieznaczonej części wątków (tj. kamienne wątki ścian suterren oraz wystrój elewacji). Zapis ten zezwolił na wprowadzanie nowych funkcji zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, odnośnie głównego budynku pałacu Sobieskich.

² Łukacz M. *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008

RYS HISTORYCZNY ZESPOŁU PAŁACOWEGO

Początki zespołu są nieznane, pierwotnie na miejscu obecnego pałacu znajdował się dwór wzniesiony przez Marka Sobieskiego (wojewodę lubelskiego), prawdopodobnie w latach 1502-1555.

- a) Odnotowany w dziele J. Brauna „Civitates orbis corrarum” z 1617 r. i uwidoczniiony tamże w widoku Lublina. A. Hogenberga. Wzmiankowany w lustracji z 1661 r., jako własność Sobieskich, po rozbudowie. Tam wymieniane: Pałac, folwark i 3 nowe domy. Autor nieznany. Po Sobieskich pałac w posiadaniu Radziwiłłów, jako ich własność odnotowany na planie Lublina z 1783 r.
- b) W końcu XVIII w. nieużywany, w ruinie.
- c) W 1804 r. nieruchomość zakupiona na publicznej licytacji przez Tomasza Trojackiego, który w 1811 roku, darował ją Dominikowi Boczarskiemu, patronowi Trybunału Lubelskiego. Ten w latach 1835-1836 przebudowuje pałac na młyn. Po splantowaniu terenu urządza ogród z sadzawką, zamykając posesję od ulicy murem. W 1844 r. nadbudowuje młyn oraz wystawia murowaną piekarnię.
- d) W 1853 r. nieruchomość kupiona przez Witolda i Konstantego Brzezińskich, którzy przed 1860 roku dokonują remontu dawnego pałacu.
- e) W 1884 roku całość kupuje na publicznej licytacji Józef Stachociński. Rozbudowuje zespół wg projektu budowniczego miejskiego Mariana Jarzyńskiego. Pałac przebudowuje na cele mieszkalne. Podwyższono go o dwie kondygnacje, wnętrza ozdobiono sztukateriami, całości nadano wygląd eklektyczny.
- f) Od roku 1898 założenie pałacowe w posiadaniu kilku kolejnych właścicieli; Bronisławy Velterowej, Brodowskiej, Tadeusza Karszo-Siedlewskiego. W okresie międzywojennym funkcjonuje w nim Gimnazjum Żeńskie Heleny Czarnieckiej.
- g) W roku 1945 przejęty na podstawie Ustawy przez Skarb Państwa.
- h) Od roku 1959 użytkowany przez Wieczorową Szkołę Inżynierską, obecnie Politechnikę Lubelską. Przechodzi kolejne remonty. Po roku 2004 w połowie nieużytkowany.

Wstępna akceptacja władz Uczelni dla przygotowań projektowych rewaloryzacji i modernizacji obiektów Zespołu Pałacowego Sobieskich, będącego w jej zasobach, dla funkcji kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka, podyktowana była również potrzebą zabezpieczenia stanu technicznego eksploatowanych obiektów oraz uporządkowania ich ochrony prawnej.



II. 1. *Stan istniejący pałacu Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej. Fot. autora, 2008.*



II. 2. *Zbliżenie na wieżę. Fot. autora, 2008.*



II. 3. *Stan istniejący pałacu Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej – fragment budynku głównego. Fot. autora, 2008.*

Prace projektowe zostały poprzedzone wykonaniem następujących opracowań:

1. Koncepcja programowo-przestrzenna przebudowy (rewaloryzacji i modernizacji) Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej 13 w Lublinie.
2. Inwentaryzacja architektoniczna Zespołu Pałacowego w skali 1:100 wykonana w Pracowni Architektoniczno-Planistycznej prowadzonej przez autora pracy w Katedrze Architektury Urbanistyki i Planowania Przestrzennego Wydziału Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej.
3. Badania architektoniczno-konserwatorskie Zespołu Pałacowego, które wykonane zostały przez Pracownię Badań Zabytków Architektury, arch. Marka Łukacza.
4. Ekspertyza stanu technicznego Zespołu Pałacowego wykonane przez „Budoprojekt” inż. Janusza Fronczyka (a. Pałac Sobieskich, b. Oficyna południowa lewa, c. Oficyna północna prawa, d. Kordegardy lewa i prawa).

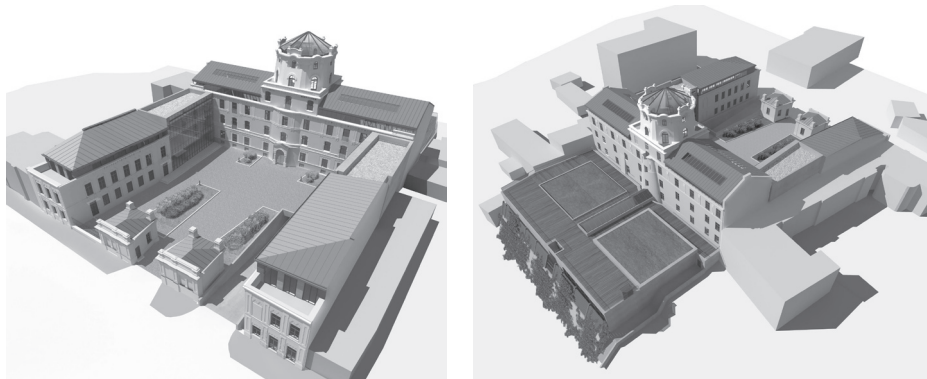
Nowy program i założenia projektowe

Zaproponowane rozwiązanie było ingerencją autorską z wprowadzeniem nowego programu w istniejący zespół obiektów zabytkowych, zapobiegając dalszemu procesowi dekapitalizacji obiektów³. Zastosowanie symetrycznych, przeszklonych

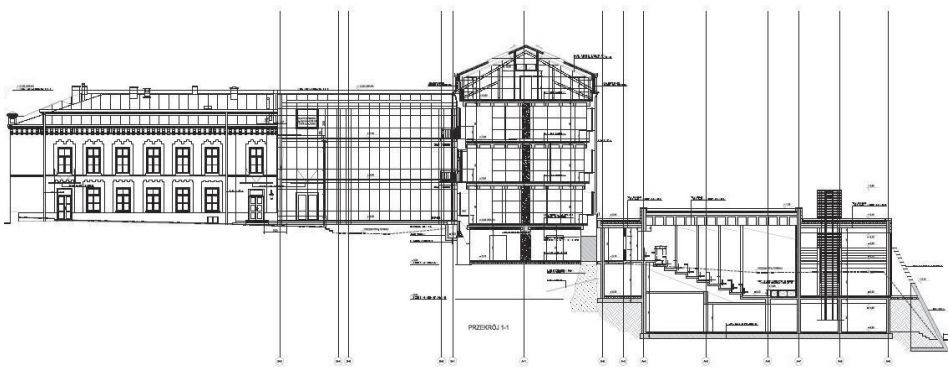
³ Niezabitowski A., *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, T. XXIX, 1997, s. 121-122.

łączników pomiędzy istniejącymi obiektami w sposób czytelny komponuje osio-
wość założenia podkreślając czytelnie „przeszłość – współczesność”.

Na teren zaprojektowano zarówno wejście piesze jak i wjazd od ulicy Ber-
nardyńskiej. Wjazd kontrolowany z kordegardy (monitoring) miał się odbywać
pochylnią wzdłuż oficyny oraz pod łącznikiem do dwupoziomowego parkingu od
obecnej strony skarpy, z którego poprzez śluzy oraz otwarty korytarzem prowa-
dziła komunikacja do Auli i głównego holu. Do podstawowego obiektu przezna-
czonego na cele dydaktyczne 3-piętrowego korpusu pałacu z dwoma skrzydłami
zaprojektowano wejście w parterze przez hol główny z panoramiczną windą oraz
nową przestrzenną klatką schodową.



II. 4, 5. Pałac Sobieskich – wizualizacja stanu docelowego. Animacje komputerowe
– zespół prof. A. Gettera (po projekcie wykonawczym).



II. 6. Przekrój poprzeczny korpusu Pałacu z projektowaną dwukondygnacyjną Aulą oraz
widokiem na łącznik i oficynę. Koncepcja – zespół pracowni kierowany przez arch.
J. Wraneę.

Projekt⁴ adaptacji obiektów zespołu pałacowego Sobieskich zakładał przebudowę istniejącego budynku głównego, oraz dwóch bocznych kordegard przy równoczesnym scaleniu przestrzennym poprzez dobudowę obiektów nowych. Założeniem formalnym dla kształtowania obiektu było utrzymanie wszystkich ważnych z uwagi na wartości konserwatorskie elementów w zastanej zabudowie, przy równoczesnych uzupełnieniach kubatury nowymi projektowanymi elementami. Dla wyeksponowania formy architektonicznej i bogatego zdobnictwa obiektów zabytkowych, wszystkie nowe obiekty budowlane posiadają bardzo prostą i oszczędną architekturę o współczesnym detalu; dlatego też jako łącznika istniejących budynków kordegardy i budynku głównego użyto prostej płaszczyzny szklanej elewacji, nawiązującej jedynie podziałami do poziomów istniejących gzymsów. Od strony skarpy, dobudowana bryła parkingów i auli została zagłębiona w nasypowym terenie, aby nie burzyć proporcji elewacji budynku głównego. Pochyła, betonowa ściana kryjąca nową elewację nawiązuje formą do istniejącej skarpy i stanowi rodzaj cokołu dla zabytkowej bryły pałacu. Pokrycie tej ściany stałozielonymi pnączami upodobni całość do obecnej zielonej skarpy. Forma architektury projektowanych wewnątrz zakłada odsłanianie istniejącej struktury murów, stropów na poziomach poniżej parteru budynku. Uzupełnienia i wymiany elementów konstrukcyjnych będą wykonywane z surowego betonu. Wszystkie nowe stropy zaprojektowane na kondygnacjach naziemnych budynku głównego będą posiadały konstrukcję żelbetową kasetonową, z surowego betonu. Pozwoli to wyeksponować istniejące wątki budowlane w odniesieniu do nowych projektowanych materiałów. Używanie dużych tafli szkła hartowanego do miejscowych przegród oraz szklenia otworów drzwiowych pozwolić miało na uzyskanie wrażenie przestrzenności obiektu.

Ponieważ stan techniczny obiektów Zespołu Pałacowego Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej jest alarmujący, kompletny wniosek o dofinansowanie inwestycji w Lublinie z załączonym wielobranżowym projektem budowlanym, kosztorysami i pozwoleniem na budowę, przygotowany przez Zespół Koordynujący oraz podpisany przez Rektora Politechniki, został w czerwcu 2009 r. przekazany do Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości. Po pozytywnych wstępnych opiniach utknął w wyniku przedłużającej się procedury uregulowania stanu prawnego nieruchomości przy ulicy Bernardyńskiej. Gotowe projekty budowlane (wraz z pozwoleniem na budowę) oraz wykonawcze zakończone w sierpniu 2009 r., ze względu na przedłużające się wyjaśnienia prawne związane z istniejącym obiektem, złożono w archiwum uczelni oraz odłożono czas realizacji tej inwestycji, na okres po uporządkowaniu prawnym obiektu. Wykonano przy tym prace bieżące zabezpieczające obiekt.

⁴ Praca zbiorowa, *Koncepcja architektoniczna przebudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich*. Lublin, Bernardyńska 13, KAUiPP, Pracownia Architektoniczno-Planistyczna, Kierownik Zespołu Projektowego J. Wrana, Lublin 2008.

Rozbudowa budynku Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło dla kształcenia na kierunku architektura i urbanistyka na terenie kampusu uczelni ul. Nadbystrzycka 40

J. Wrana (kierownik projektu), B. Kwiatkowski, Program funkcjonalno-przestrzenny, koncepcja z modelami przestrzennymi, projekty budowlane i wykonawcze z konsorcjum (Metropolis-Redan) – Szczecin, R. Smolik z zespołem; konsultacje: prof. dr hab. inż. B. Szmygin, prof. rzeźby, arch. A. Getter.

W sytuacji przedłużającej się procedury uporządkowania ochrony prawnej Pałacu, Rektor Politechniki prof. dr hab. inż. Marek Opielak rozpoczął działania umożliwiające dofinansowanie realizacji projektu o numerze 1.1-4 „Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – budowa, rozbudowa i wyposażenie kompleksu dydaktyczno-naukowego dla kierunku Architektura i Urbanistyka” i uzyskał zgodę Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w dniu 30 września 2009 r. na zmianę lokalizacji projektu z warunkiem zachowania pierwotnych wskaźników oraz wartości wsparcia inwestycji.

W celu zmieszczenia się z realizacją tego projektu w okresie trwania programu „Rozwój Polski Wschodniej” zobowiązano Zespół Koordynacyjny, odpowiedzialny za jego przygotowanie, do dostarczenia kompletnego wniosku z wielobranżowym projektem budowlanym, pozwoleniem na budowę oraz kosztorysami w terminie do maja 2010 r. Do przygotowania „Programu funkcjonalno-przestrzennego” tej inwestycji z uzgodnioną lokalizacją na terenie Kampusu Politechniki Lubelskiej, Rektor PL zobowiązał zespół w składzie: arch. Jan Wrana, Bartłomiej Kwiatkowski.

Zdecydowano się na rozbudowę istniejącego budynku Wydziału Budownictwa i Architektury poprzez dobudowanie nowego skrzydła przeznaczonego dla kierunku Architektura i Urbanistyka. Zatwierdzona nowa lokalizacja na terenie Kampusu spełniała wymogi formalne stawiane w zapisie tego projektu w programie Rozwój Polski Wschodniej – „...budowa, rozbudowa i wyposażenie...”. Ukształtowanie terenu wokół działki umożliwiało spełnienie kryteriów obsługi parkingowej oraz serwisu mediów nowego obiektu. Przy przygotowywaniu nowego programu przydały się doświadczenia zdobyte przy dobrej współpracy zespołów przygotowujących projekty dla inwestycji przy ulicy Bernardyńskiej. Przygotowany i zaprezentowany na Radzie Wydziału WBiA w dniu 17 grudnia 2009 program Rozbudowy Budynku Wydziału Budownictwa i Architektury o nowe skrzydło „Program funkcjonalno-przestrzenny”⁵ z modelami przestrzennymi obiektu został uzgodniony przez Radę Wydziału BiA oraz zaakceptowany przez władze uczelni.

⁵ WICA. Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni, Lublin ul. Nadbystrzycka, Program funkcjonalno-przestrzenny, SPA, WBiA Kierownik pracowni J. Wrana, Lublin 2009.

Nowa lokalizacja w centrum Kampusu Politechniki Lubelskiej zobligowała projektantów do zwrócenia uwagi na istniejące otoczenie i dostosowanie nowego obiektu do sąsiadujących budynków, a zwłaszcza do siedziby WBiA⁶.

⁶ Cyt. za A. Tokajukiem: *Kampus Politechniki Lubelskiej ulokowany jest przy ulicy Nadbystrzyckiej w Lublinie. W jego skład wchodzi budynki dydaktyczne, rektorat, hala sportowa, przychodnia lekarska, stołówka oraz 4 domy akademickie. W początkowej fazie istnienia lubelska uczelnia techniczna lokowała swych studentów w domach studenckich Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Wyższej Szkoły Rolniczej. Rozwój uczelni w początkowych latach jej działalności ograniczany był szczupłą bazą lokalową, w związku z czym podjęto starania o przeznaczenie terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej dla potrzeb dydaktycznych pracowników oraz studentów Uczelni. Po usilnych staraniach uzyskano wstępną decyzję Wydziału Gospodarki Komunalnej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie o przeznaczeniu terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej pod budowę „miasteczka akademickiego – przyszłej politechniki”. Formalną decyzję o otrzymaniu tych terenów (12 ha i 439 m²) uzyskano dopiero 2 czerwca 1972 roku, ale już w 1966 roku (mimo braku formalnej decyzji o ich przekazaniu) rozpoczęto budowę gmachu Wydziału Elektrycznego [Hirsz 1973]. Równoległe z budową prowadzono prace, które obejmowały założenia inwestycyjne budowy kompleksu obiektów Wyższej Szkoły Inżynierskiej (autorem opracowania był prof. Ludwik Uzarowicz z Politechniki Warszawskiej). Opracowanie formy poszczególnych budynków powierzono trzem pracownikom projektowym. Po ocenie publicznej przez mieszkańców miasta oraz Miejską Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną wybrano projekt stworzony przez lubelski „Miastoprojekt”, pod kierownictwem architektów Jerzego Androsiuka, Stanisława Fijałkowskiego oraz Ritę i Tadeusza Nowakowskich [Bobiński 1978]. Projekt miasteczka akademickiego przewidywał budowę obiektów dydaktycznych z salami wykładowymi, laboratoriami i warsztatami oraz bibliotekę uczelnianą, dom społeczno – usługowy, domy studenckie dla 1400 osób oraz hotel asystenta dla 350 osób, a także obiekty sportu i rekreacji. Powierzchnia użytkowa miała wynosić 65 tys. m², zaś lokalizacja obejmowała obszar pomiędzy ulicami Nadbystrzycką, Wapienną, Zakole i rzeką Bystrzycą. Centrum stanowić miał plac położony równoległe do ulicy Nadbystrzyckiej, zamknięty budynkami wydziałów: budownictwa, mechanicznego oraz ogólnotechnicznego (nie-wybudowany). Obszar dydaktyczny oddzielono w koncepcji projektowej od 5 domów studenckich budynkami niskimi (rektorat, stołówka, dom społeczno-usługowy oraz biblioteka), a całość kompleksu skomunikowana zadaszonymi ciągami pieszymi. Śmiała wizja nie została w pełni zrealizowana ze względu na kryzys lat 80. Z pierwotnej koncepcji projektowej zrealizowano budynki 3 wydziałów (Elektrycznego, Budownictwa i Mechanicznego) i 4 domy akademickie (ukończone kolejno w latach 1972, 1973 oraz dwa w 1975). Każdy z nich mógł zapewnić zakwaterowanie dla 380 studentów. Do budowy kolejnego budynku nigdy nie przystąpiono, gdyż uznano, iż ok. 1400 miejsc, które oferowała ówczesna baza lokalowa, zaspokaja potrzeby uczelni. Uzupełnienie zabudowy socjalnej stanowiła wybudowana w roku 1977 stołówka pracowniczo-studencka. Projekt stanowił spójne stylistycznie założenie architektoniczno-urbanistyczne, o wyraźnym charakterze modernistycznym. Ponieważ obszar Kampusu był stosunkowo nieduży, zdecydowano się na kompozycję przestrzenną 6-kondygnacyjnych budynków dydaktycznych i 12-kondygnacyjnych akademików. Cyt. za: Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60. i 70. XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277-286.*

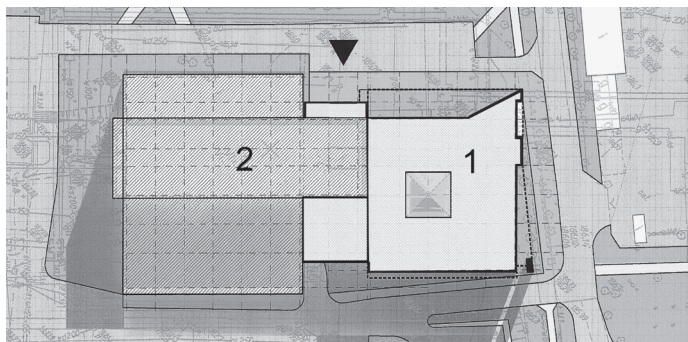
Zaakceptowane rozwiązanie jest kreatywną ingerencją architektoniczno-przestrzenną w zespół obiektów Kampusu. Powstający kompleks zachowuje spójność przestrzenną. Nowa forma jest współczesnym wyrazem architektury XXI w. (zaprezentowaną w programie funkcjonalnym oraz na modelach przestrzennych). Nowe skrzydło spełniające potrzeby kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka liczyć będzie 7 tys. m² powierzchni i 6 kondygnacji. Ukształtowanie terenu zezwoliło na lokalizację w podpiwniczeniu parkingu na ok. 40 samochodów oraz umożliwienie dojazdu serwisu obsługi mediów.



II. 7. *Budynek Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej. Fot. autora, 2009.*



II. 8. *Miejsce pod przyszły budynek WICA. Fot. autora, 2009.*



II. 9. *Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury (Kampus Politechniki Lubelskiej):*
 1. Nowy obiekt dla kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka, 2. Obiekt istniejący.

W parterze komunikacyjnie związanym z częścią istniejącą zaproponowaliśmy funkcję ekspozycji prac o dużej powierzchni (doświetloną poprzez przeszkloną wejściową elewację oraz wewnętrzne „patio” – doświetlone poprzez wszystkie kondygnacje od przestrzennego świetlika w połaci dachowej), a także zespół pracowni multimedialnej oraz laboratorium. Powiązanie komunikacyjne pomiędzy kondygnacjami odbywać się będzie poprzez zespół trzech wind oraz dwóch klatek schodowych (w tym jednej pośredniej pomiędzy skrzydłami). Rozdysponowana funkcja na poszczególnych kondygnacjach zakłada: I i II piętro dla sal wykładowych i sal do ćwiczeń, III piętro – katedry i zakłady, IV sale ćwiczeń, zespół pokoi indywidualnych, dolny poziom Auli, V piętro jest wielofunkcyjne: Aula dla 200 widzów, aula (górną poziom) z kuluarami z otwartą ekspozycją w kierunku Starego Miasta, z dwoma salami seminaryjnymi, w amfiteatralnym układzie sala rysunku otwarta na przestrzeń miasta oraz miejsce przeznaczone dla studentów (ploter, ksero, miejsce do przygotowań przed zajęciami – funkcje na co dzień), w dniach organizowania konferencji naukowych piętro wyłączone dla tych celów. Nowy „rzeźbiarski” obiekt skomunikowany z istniejącym budynkiem Wydziału Budownictwa i Architektury jest współczesną ekspresyjną formą nawiązującą przestrzennie do istniejących modernistycznych obiektów Kampusu Uczelni. Jednocześnie stanowi on uzupełnienie przestrzennej kompozycji zamykającej pierzeje Kampusu Uczelni od strony ulicy Nadbystrzyckiej.

W ten sposób rozbudowywany Wydział Budownictwa i Architektury uzyska w najbliższych trzech latach obiekt o wysokim standardzie oraz wyposażeniu (sfinansowany w 85 % ze środków Unii Europejskiej), w którym kształcić się będą przyszli kreatorzy nowej wizji miasta Lublina i regionu pogranicza Wspólnoty Europejskiej. Po wykonaniu projektów budowlanych i uzyskaniu pozwolenia na budowę oraz projektów wykonawczych przez koordynowane przez nas Konsorcjum firm „Metropolis-Redan” ze Szczecina, arch. Remigiusz Smolik z zespołem, w roku 2010 rozpoczęła się realizacja tej inwestycji.



II. 10. *Nowe skrzydło budynku WBiA – wizualizacja, widok od strony Wydziału Zarządzania. Animacje komputerowe po projekcie wykonawczym – zespół arch. J. Wrany.*



II. 11. *Nowe skrzydło budynku WBiA – wizualizacja, widok od ul. Nadbystrzyckiej. Animacje komputerowe po projekcie wykonawczym – zespół arch. J. Wrany.*

Założony okres realizacji: marzec 2011 – czerwiec 2013 r., łącznie z wyposażeniem. W chwili obecnej (koniec kwietnia 2012) budynek jest pod dachem, trwają prace nad elewacją i rozpoczyna się proces wykańczania wnętrza, a także doboru wyposażenia. W sprawę urządzania i aranżacji wnętrza zaangażowani są studenci WBiA – przeprowadzane są konkursy dotyczące m.in. elementów wyposażenia, mające zachęcić adeptów architektury do czynnego uczestnictwa i partycypacji w tworzeniu nowej siedziby.

Do głównych efektów realizacji Projektu zaliczyć należy:

- umożliwienie kształcenia studentów i prowadzenia prac naukowo-badawczych na kierunku Architektura i Urbanistyka Politechniki Lubelskiej w odpowiednim komforcie, z wykorzystaniem urządzeń stających się standardem na światowym rynku edukacyjnym, w bezpośrednim sąsiedztwie źródła dziedzictwa kulturowego,



II. 12, 13, 14. Budowa WICA. Fot. autora, 2011-2012.

- wzrost poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców regionu – dostosowanie pomieszczeń edukacyjnych do potrzeb oraz zakup specjalistycznego sprzętu pomiarowego i komputerowego umożliwi kształcenie studentów na europejskim poziomie, dzięki czemu skomplikowane zadania, zlecane obecnie specjalistom zachodnim, będą mogły być wykonywane w kraju;
- dostosowanie wykształcenia przyszłej kadry do potrzeb rynku pracy – zapotrzebowanie na specjalistów z dziedziny architektury i urbanistyki zostanie po części zaspokojone przez absolwentów Politechniki Lubelskiej;
- wzrost dostępu do specjalistycznych usług w zakresie architektury i urbanistyki – projekt ma charakter wysoce innowacyjny; zakłada kształcenie wysoko kwalifikowanej kadry specjalistów przeszkolonych w kierunku wykorzystywania najnowszych technik, w tym nowatorskiej technologii skanowania trójwymiarowego; wzrost liczby specjalistów na rynku przyczyni się do spadku cen

- specjalistycznych usług i popularyzacji najnowszych technik; jednocześnie zakupiony sprzęt będzie udostępniany instytucjom badawczym, samorządom i ich jednostkom celem sprawniejszej realizacji zadań własnych tych jednostek;
- wzrost dostępności obiektu, a tym samym kierunku studiów oraz usług WICA dla osób niepełnosprawnych.

Jednym z nadrzędnych celów Projektu jest wzrost znaczenia Lublina jako lokalnego centrum rozwoju. Realizacja Projektu oznacza wyraźne wzmocnienie pozycji Politechniki Lubelskiej wśród technicznych szkół wyższych w Polsce, a jednocześnie przyczyni się do wzmocnienia rangi Lublina jako akademickiego ośrodka Polski Wschodniej.

Bibliografia

- Gzell S., *Dzieło a doktryna*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 74-78.
- Koncepcja architektoniczna przebudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich*, praca zbiorowa, Lublin Bernardyńska 13, KAUiPP, Pracownia Architektoniczno-Planistyczna, Kierownik Zespołu Projektowego J. Wrana, Lublin 2008.
- Kosiński W., *Kontekst i kontrast*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 79-85.
- Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 79-85.
- Łukacz M., *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008.
- Niezabitowski A., *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, T. XXIX, 1997.
- Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 15/2008, s. 153-157.
- Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60 i 70 XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teza Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277-286.
- WICA. *Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni, Lublin ul. Nadbystrzycka, Program funkcjonalno-przestrzenny*, SPA, Kierownik pracowni J. Wrana, Lublin 2009.
- Wrana J., *Przekraczanie granicy pamięci*, „Przestrzeń i Forma, czasopismo naukowo-dydaktyczne PAN o/Gdańsk”, nr 11/2009, s. 225-232.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2011.

Architektura a kontekst miejsca¹

Wprowadzenie

W dzisiejszych czasach coraz większe znaczenie w architekturze ma moda. Często powielane są wzorce z Zachodu, czasem bezkrytycznie, na granicy kopiowania. Niestety, ślepe podążanie za nowymi trendami zwykle nie kończy się dobrze – stąd coraz częściej możemy zaobserwować budynki żywcem wyjęte z zagranicznego katalogu, zupełnie nie dopasowane do polskich realiów, otoczenia i klimatu miejsca. Nowoczesne, często przeszklone bryły, które dobrze wyglądają w Nowym Jorku czy Londynie, niekoniecznie równie dobrze prezentują się w Nowym Sączu czy Tarnowie. Nowa architektura powinna wpasować się w krajobraz: nie tylko ten naturalny, ale i zbudowany.

Miasto to żywy organizm, zaś architektura jest jego fizycznym językiem². Podążając za tą metaforą można pokusić się o stwierdzenie, że warto, by ten język był zrozumiały dla odbiorców, – by dany budynek był słowem wypowiedzianym w języku danego regionu. Jest to konieczne, by zrozumieć przekaz, który architektura za sobą niesie. Zastosowanie obcych słów i wyrażen zawsze pociąga za sobą ryzyko niezrozumienia i odrzucenia; tym większe, im mniejsze jest miasto, w którym je stosujemy. Obiekt „wypowiedziany” w zrozumiałym języku szybciej zostanie zaakceptowany, oswojony, uznany za swojski³ i „tutejszy”.

¹ Artykuł ukazał się w Wydawnictwie Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej „Budownictwo i Architektura”, nr 11 (1) 2012, Lublin 2012, s. 5-20.

² Shokouhi M., Javid M., Fahimeh Yari F., Hossien S., *Analysis of Field Oriented Urban Planning and Architecture with Emphasis on Application of New Technologies in the Era of Globalization*, International Journal of Applied Science and Technology Vol. 2 No. 3; March 2012, s.263.

³ Wg K. Pawłowskiej: *swojskość to cecha lub zestaw cech, które sprawiają, że między człowiekiem (lub grupą ludzi) a miejscem (...) mogą nawiązywać się emocjonalne związki przynależności i przywiązania, których konsekwencją bywa wyróżnianie tego miejsca większym zainteresowaniem, chęcią decydowania o jego losach, aktywna dbałość o jego stan.*, Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996, s. 6.

Christopher Alexander zauważa, że *wielkiej ostrożności wymaga konstruowanie języka dla siebie i dla własnego projektu*, stwierdza również, że *wybór języka jest sprawą zasadniczą*⁴. Sugeruje użycie w tym celu języka przejrzystych i czytelnych wzorców, który może być tworzywem zarówno dla prozy, jak i dla poezji⁵.

Samo projektowanie nie powinno zaś być tylko kreśleniem ołówkiem po kartce – bądź na ekranie komputera. Tworzenie koncepcji nie może zamykać się w czterech ścianach pracowni i skupiać na modzie oraz technologii; konieczne jest odbycie wizji lokalnych, zrozumienie kontekstu, rozmowa z mieszkańcami, zbadanie otoczenia. Tylko wtedy możemy otrzymać dobrą architekturę dopasowaną do miejsca i współgrającą z otoczeniem, gdy powstawanie nowego projektu poprzedzone jest analizą i zrozumieniem miejsca – zarówno stanu obecnego, jak i przeszłości, zaś samo projektowanie jest działalnością twórczą⁶, a nie tylko, często zauważalną, kalką z zachodnich realizacji. A dopiero taka architektura zaczyna żyć, staje się ważnym punktem, wyznacznikiem przestrzeni miejskiej.

Oczywiście ze światowych przykładów nowoczesnej architektury można, a nawet powinno się czerpać i korzystać, jednak winno to być przemyślane inspirowanie się, adaptacja wzorców do lokalnych potrzeb i tradycji, nie zaś wprowadzanie na siłę elementów, które sprawdziły się gdzieś indziej. Parafrazując znane przysłowie, to architektura winna być dla człowieka, nie człowiek dla architektury. Ostatecznie architektura odbierana i oceniana jest przez całe, zróżnicowane społeczeństwo; jest wręcz jego własnością⁷. W odróżnieniu od obrazu czy utworu muzycznego – które istnieją autonomicznie, architektura zawsze związana jest z miejscem, w którym ma powstać, zaś kontekst miejsca to jego fizyczny i metaforyczny fundament, a nie jeden z wielu elementów projektu⁸.

O kontekście w języku i architekturze

Słowo „kontekst” wywodzi się z łacińskiego *contextus* – związek, łączność, zależność⁹. Obecnie posiada wiele znaczeń; wg Słownika Języka polskiego PWN kontekst to:

⁴ Alexander Ch., *Język wzorców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008, s. LI.

⁵ Tamże, s. LV.

⁶ Wg J.K. Lenartowicza: *Twórczość – działanie nacechowane nowościami (oryginalnością) i wkładem energii umysłowej, mające doniosłe skutki*, Lenartowicz J.K. *Słownik psychologii architektury*, PK, Pracownia Architektury Środowiskowej A6 WAPK, Kraków 2007, s. 104.

⁷ Skiba M., *Rozmyte miary przestrzeni miejskiej – w poszukiwaniu piękna*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 13/2007, Materiały po konferencji IPA – *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Co z tym pięknem architektury współczesnej?*, s. 404.

⁸ Wantuch-Matla D., *Pretekst kontekstu*, Archivolta 1/2011, s.30, za S. Holl'em, *Kotwiczenie*.

⁹ <http://www.slownik-online.pl/kopalinski/B3A1ABC9827A8607C12565E9004C8D1A.php>

1. fragment tekstu potrzebny do dokładnego rozumienia danych wyrazów lub wyrażeń
2. zespół czynników współistniejących, powiązanych z czymś
3. zespół jednostek językowych, które stanowią otoczenie danej jednostki
4. zespół odniesień niezbędnych do zrozumienia utworu literackiego, dzieła naukowego itp¹⁰.

W semantyce kontekst oznacza związek słowa lub wypowiedzi z większą całością, szerszą wypowiedzią¹¹. W znaczeniu językowym (komunikacji międzyludzkiej) – to zależność znaczenia treści jakiegoś fragmentu tekstu, wypowiedzi lub słowa, od treści i znaczeń słów ją poprzedzających lub po nich następujących. Np. słowo „morze” rozumiemy jako dużą ilość słonej wody, lecz wypowiedź „morze problemów” odbieramy już jako dużą ilość kłopotów i zmartwień, a słowo „morze” jest w tej specyficznej frazie synonimem bezmiaru, dużej ilości. Precyzując, wyraz „morze” został tu użyty w sensie metaforycznym, przenośnym.

W wielu przypadkach chwilowy kontekst, np. dyskusji czy rozmowy, zmienia istotnie znaczenia używanych słów, ale nie zawsze jest wychwytywany przez rozmówców, co w efekcie może prowadzić do nieporozumień i konfliktów. Znane jest wyrażenie „wyrwane z kontekstu” – nierzadko spotykamy się z taką praktyką w czasopiśmie bulwarowych, które wyłapując części zdań lub fragmenty rozmów i pozbawiając je „tła”, czyli właśnie kontekstu, czasami wręcz diametralnie zmieniają znaczenie – czyli nadają wypowiedzi zupełnie inny sens i znaczenie, niż to zamierzone przez mówcę.

W językoznawstwie i nauce o komunikacji międzyludzkiej mówimy najczęściej o kontekście frazeologicznym (znaczenie poszczególnych związków frazeologicznych lub idiomów) oraz o kontekstach zdaniowym i sytuacyjnym. Inne nauki używają słowa „kontekst” do zakomunikowania zależności (czasami dość odległych) jednych zjawisk od innych, danego zdarzenia od splotu innych zdarzeń itp¹².

W architekturze – kontekst to zależność od otoczenia oraz jego wpływ na odbiór danego budynku – inaczej wygląda i czyta się wieżowiec wśród innych wieżowców, inaczej zaś w otoczeniu parterowych domów. Widać mocną analogię do kontekstu językowego – można bowiem porównać budynek do określonego słowa, zaś jego bezpośrednie sąsiedztwo do wyrazów poprzedzających go i następujących po nim. Ta metafora pozwala jasno ukazać, jak ważną sprawą jest kontekst w architekturze – gdy o nim zapominamy i projektujemy budynek zupełnie oderwany od sąsiedztwa, otrzymujemy zdanie złożone z przypadkowych wyrazów albo takie, w którym jedno słowo zdecydowanie nie pasuje do reszty.

¹⁰ <http://sjp.pwn.pl/slownik/2473490/kontekst>

¹¹ http://www.wiedza24h.pl/pojecie/467/kontekst_semantyka_definicja.html

¹² <http://pl.wikipedia.org/wiki/Kontekst>

Andrzej Niezabitowski, badając udział kontekstu historycznego w procesie powstawania nowego budynku, wyróżnił cztery możliwe sposoby postępowania z dziedzictwem historycznym:

- arogancji – polegającej na negacji, likwidacji, niszczeniu i wymazywaniu z pamięci elementów historii,
- biernej tolerancji – obojętności wobec dziedzictwa historycznego, akceptacji jego istnienia z pominięciem ochrony, skazywanie na powolną śmierć,
- akceptacji – dostrzegania wartości obiektu architektonicznego w środowisku kulturowym, objęcie ochroną prawną, modernizacją, konserwacją, dbałość o właściwy stan techniczny,
- kontynuacji – dostrzeganie wybitnych wartości dawnego obiektu w środowisku architektoniczno-urbanistycznym połączone z twórczym kultywowaniem jego elementów oraz charakteru w nowych obiektach.¹³

Dwie pierwsze postawy, wyrażające lekceważenie i ignorancję, są oczywiście przykładami negatywnymi – niestety wciąż popularnymi i często spotykanymi, nie tylko wśród przeciętnego Kowalskiego (postawa „nie moje, to mnie nie obchodzi” czy wręcz „stare, brzydkie, zburzcie!”), lecz także wśród architektów („pęd za nowym”, niechęć do modernizacji i konserwacji – na rzecz burzenia starego i budowania nowego, projektowanie nowych obiektów nie pasujących do historycznego sąsiedztwa). Na szczęście coraz częściej pojawia się świadoma postawa akceptacji, a także kontynuacji. To dobra wróżba – jest szansa, że w przyszłości będzie coraz więcej zarówno udanych modernizacji, jak i nowych budynków współgrających z zabytkowym (i nie tylko) otoczeniem.

Przykłady projektów szanujących kontekst miejsca

Za pomocą dobrej architektury: dostosowanej do kontekstu miejsca, czerpiącej z jego tożsamości i dbającej o potrzeby użytkowników, można znacznie podnieść jakość przestrzeni miejskiej. To właśnie architektura tworzy środowisko miejskie, będąc głównym elementem jego kształtu i jednocześnie świadkiem historii.

Do projektów szanujących kontekst miejsca, a także spełniających określone przez A. Niezabitowskiego postawy akceptacji i kontynuacji, zaliczyć można dwa przykłady z Lublina: niezrealizowany projekt modernizacji Pałacu Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej i będący obecnie na etapie wykończenia budynek WICA na terenie Kampusu Politechniki Lubelskiej. Obydwa te projekty poprzedzone zostały zarówno wnikliwymi analizami materiałów i opracowań dotyczących historii budynków oraz ich otoczenia, tła i kontekstu, jak i wizjami lokalnymi, pozwalającymi

¹³ Niezabitowski A. *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, T. XXIX, 1997, s.121-122.

skonfrontować te opracowania z rzeczywistością. Dwa powstałe w efekcie projekty są dość mocno odmienne od siebie – tak jak i zróżnicowane jest ich otoczenie, lecz łączy je poszanowanie dla zastanej substancji i tożsamości miejsca.

Pałac Sobieskich – ul. Bernardyńska (modernizacja)

Początki zespołu pałacowego są nieznane, pierwotnie na miejscu obecnego pałacu wzniesiony był dwór przez Marka Sobieskiego (wojewodę lubelskiego), prawdopodobnie w latach 1502-1555. W 1884 r. całość kupił Józef Stachociński, następnie rozbudował on zespół wg projektu budowniczego miejskiego Mariana Jarzyńskiego. Pałac przebudowano na cele mieszkalne, podwyższono o dwie kondygnacje, wewnątrz ozdobiono sztukateriami, całości nadano wygląd eklektyczny, zachowany do dzisiaj. Od 1959 r. użytkowany przez Wieczorową Szkołę Inżynierską, obecnie Politechnikę Lubelską¹⁴.

Wielokrotna przebudowa zespołu spowodowała zachowanie tylko nieznacznej części wątków (tj. kamienne wątki ścian suterren oraz wystrój elewacji)¹⁵. W projekcie zwrócono szczególną uwagę na poszanowanie tych elementów oraz wprowadzenie nowych funkcji zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odnośnie głównego budynku pałacu.

Zaproponowane rozwiązanie jest ingerencją autorską z wprowadzeniem nowego programu w istniejący zespół obiektów zabytkowych. Zastosowanie symetrycznych, przeszklonych łączników pomiędzy istniejącymi obiektami w sposób czytelny komponuje osiowość założenia, podkreślając kontrast „przeszłość – współczesność”.

Założeniem formalnym dla kształtowania obiektu jest utrzymanie wszystkich, ważnych z uwagi na wartości konserwatorskie, elementów zabudowy, przy równoczesnych uzupełnieniach kubatury nowymi projektowanymi elementami. Dla wyeksponowania formy architektonicznej i bogatego zdobnictwa fragmentów zabytkowych, wszystkie nowe obiekty posiadają bardzo prostą i oszczędną architekturę o współczesnym detalu; dlatego też jako łącznika istniejących budynków kordegardy i budynku głównego użyto prostej płaszczyzny szklanej elewacji, nawiązującej jedynie podziałami do poziomów istniejących gzymsów. Uniknięto przytłoczenia bryły sporych rozmiarów aulą – ukrycie jej w ziemi pozwoliło na wprowadzenie tego pomysłu do projektu i jednoczesne uszanowanie obecnego kształtu i proporcji pałacu.

Zmodernizowany budynek w pełni zaspokajałby potrzeby studentów i pracowników, jednocześnie zachowując dawną sylwetę, charakter i klimat.

¹⁴ Łukacz M., *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008.

¹⁵ Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2011, s. 145.

Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury – ul. Nadbystrzycka, Kampus PL

W związku z problemami formalno-prawnymi dot. Pałacu Sobieskich zdecydowano się na zaniechanie inwestycji w tym budynku i pozyskanie niezbędnych pomieszczeń dla kierunku Architektura i Urbanistyka poprzez rozbudowę istniejącego budynku Wydziału Budownictwa o dodatkowe skrzydło.

Nowa lokalizacja w centrum Kampusu Politechniki Lubelskiej zobligowała projektantów do zwrócenia uwagi na istniejące otoczenie i dostosowanie nowego obiektu do sąsiadujących budynków, a zwłaszcza do siedziby WBiA. Kampus tworzą budynki powstałe w latach 70 i 80., jak pisze A. Tokajuk: *Projekt stanowił spójne stylistycznie założenie architektoniczno-urbanistyczne, o wyraźnym charakterze modernistycznym*¹⁶.

Zdecydowano się uszanować tak wyraźny klimat i styl miejsca, projektując budynek nawiązujący do sąsiedztwa zarówno gabarytem, jak i stylem. W efekcie powstała 6 kondygnacyjna bryła czerpiąca z ducha modernizmu i z kontekstu sąsiadujących obiektów, wpasowująca się w otoczenie.

Oczywiście można by było flagowy budynek, związany z lubelską szkołą architektury, zaprojektować jako futurystyczny wieżowiec albo rzucającą się w oczy kontrastującą formę, negującą otoczenie, jednak czy dobrze by ona wyglądała w otoczeniu modernistycznych budynków, tworzących obecnie krajobraz Kampusu? Drastyczny kontrast rzadko kiedy jest dobrym rozwiązaniem, zaś awangardowy budynek najprawdopodobniej szybko by się znudził. Zastosowane, eleganckie i proste rozwiązanie, choć niepozbawione finezyjnego detalu, zdecydowanie lepiej sprawdzi się w miejscu o tak mocnym charakterze.

Podsumowanie

Powyższe przykłady doskonale obrazują jak duży wpływ na projektowanie ma zrozumienie kontekstu miejsca i uszanowanie jego tożsamości. Powstałe projekty spełniają wszystkie założenia funkcjonalno-techniczne, jednocześnie wpasowując się w otoczenie i tworząc z nim spójną całość – nie tracąc jednocześnie nic z oryginalności i innowacyjności. Zwrócenie bacznej uwagi na miejsce, w którym powstać ma nasz budynek i uwzględnienie w projekcie wszystkich wniosków płynących z tej obserwacji, a także troska o to, by użyć języka zrozumiałego dla przeciętnego odbiorcy – to wszystko zdecydowanie podnosi jakość nowej architektury, a poprzez nią – jakość całego środowiska miejskiego.

¹⁶ Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60 i 70 XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277-286.

Bibliografia

- Alexander Ch., *Język wzorców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Design in context*, NSW Heritage Office & Royal Australian Institute of Architects, 2005.
- Foundations for Visual Project Analysis*, ed. R.C. Smardon, J.F. Palmer, J.P. Felleman, Wiley-Interscience Publication, Nowy Jork 1986.
- Lenartowicz J. K., *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK, Pracownia Architektury Środowiskowej A6 WAPK, Kraków 2007.
- Łukacz M. *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008.
- Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK, Kraków 2003.
- Niezabitowski A. *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, T. XXIX, 1997.
- Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.
- Shokouhi M., Javid M., Fahimeh Yari F., Hossien S., *Analysis of Field Oriented Urban Planning and Architecture with Emphasis on Application of New Technologies in the Era of Globalization*, International Journal of Applied Science and Technology Vol. 2 No. 3; marzec 2012, s.262-269.
- Skiba M., *Rozmyte miary przestrzeni miejskiej – w poszukiwaniu piękna*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 13/2007, Materiały po konferencji IPA WAPK – *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Co z tym pięknem architektury współczesnej?*, s. 404-408.
- Szmygin B. (red.) *System ochrony zabytków w Polsce: analiza, diagnoza, propozycje*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS; Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa; Politechnika Lubelska, Lublin – Warszawa 2011.
- Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60 i 70 XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teza Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277-286.
- Wantuch-Matla D., *Pretekst kontekstu*, „Archivolta” 1/2011, s. 30-34.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2011.
- Wrana J., Fitta A., *WICA w Lublinie – przykłady poszanowania miejsca*, artykuł zatwierdzony do publikacji, jako rozdział w monografii *Nowoczesność w architekturze*, praca zbiorowa pod red. Jerzego Witeczka, Gliwice 2012.

Jan Wrana

Projekty rewitalizacji przestrzeni publicznych śródmieść w regionach odmiennych kulturowo – doświadczenia¹

Wstęp

Druga połowa XX w. to okres otwierania się możliwości udziału w projektowaniu rozwoju regionów dotychczas niedostępnych. Było to powodowane eksplozją ruchów narodowo wyzwoleniczych, pozyskiwaniem nowych terenów eksploatacji złóż ropy naftowej. To również okres zmian systemowych w krajach podejmujących rynkowy model gospodarczy. Powraca wówczas wielowarstwowy problem tożsamości lokalnej, wywodzącej się z tradycji „małych ojczyzn” z cennymi odmiennymi zasobami rodzimej tożsamości.

W latach 70 i 80 nastąpiło otwarcie środowiska polskich architektów na nowe, dotychczas niedostępne rynki regionu kultur Bliskiego Wschodu, a po zmianach systemowych, po roku 1989 stało się możliwe aktywne działanie w wolnym zawodzie architekta. Podejmowane wówczas prace dotyczące rewitalizacji przestrzeni śródmiejskich, głównych publicznych przestrzeni miast w odmiennych kulturowo regionach dotyczą, regionu północnej Afryki² oraz regionu Wielkiej Rusi³.

W tych odmiennych kulturowo regionach projektowanie rewitalizacji przestrzeni publicznych śródmieści wymagało różnych rozwiązań projektowych. W regionie północnej Afryki zespół kierowany przez autora niniejszej publikacji

¹ Artykuł zatwierdzony do publikacji w „Czasopiśmie Technicznym PK”.

² Projekt centrum miasta Misurata w Libii jest prezentowany na wystawie zorganizowanej przez Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie. Otwarcie wystawy „Doświadczenia polskich architektów i urbanistów w Afryce i na Bliskim Wschodzie” miało miejsce w gmachu Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie w dniu 1 października 2011 r.

³ Projekt był prezentowany podczas konferencji zorganizowanej przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego Generalnego Konserwatora Zabytków w Warszawie, Pałac Kultury i Nauki 05-06 października 2006 „Polskie konserwacje poza granicami Rzeczypospolitej” – referat „Konserwacje polskich architektów poza granicami Kraju. Rewaloryzacja Placu Chlebnaja Ploszczad w Riazaniu” – Jan Wrana, Dominika Kuśnierz-Krupa, Michał Krupa. (referat opublikowany w „Wiadomościach Konserwatorskich” nr 20/2006).

opracowywał plan szczegółowy miasta Misurata (Libia), z konieczną rewitalizacją zastanego historycznego zespołu śródmieścia. Planowany dynamiczny rozwój miasta, wynikający z rozpoczętej budowy zakładu przemysłowego – stalowni – przez Koncern KRUPP wraz z portem przeładunkowym wymagał ochrony istniejącego śródmiejskiego zespołu osadniczego potwierdzającego rodowód kulturowy miejsca. Plan miasta zakładał rozwój z 70 tys. mieszkańców w roku 1980 do 350 tys. w roku 2010. Projekt centrum Misuraty, nad którym pracowałem z zespołem, był korektą wcześniejszego, funkcjonalistycznego planu miasta. A zatem podejmowana była próba budowania struktury wewnętrznej miasta, pogodzenia ładu przestrzennego z „ładem społecznym”, pogodzenia zachowanego dziedzictwa „zespołu potwierdzającego formę osadnictwa” z potrzebą współczesnej ingerencji twórczej, równoważenie relacji pomiędzy koniecznym rozwojem gospodarczym a kulturą, przy jednoczesnym poszanowaniu dla dziedzictwa przypisanego do miejsca, kreując „nową” tożsamość miejsca.

W regionie Wielkiej Rusi, w Rosji, w roku 1994, kierowany przez autora zespół podjął zadanie przywrócenia wartości kulturowej tradycji miejsca w zdegradowanej głównej przestrzeni publicznej historycznego miasta Riazan, w którym zamieszkiwało 650 tys. mieszkańców. Plac używany przez wiele lat jako miejsce defilad oraz przestrzeni komunikacji publicznej, utracił historyczną wartość – głównej integrującej przestrzeni miasta.

Rewitalizacja centrum miasta Misurata – Libia

Kilkuletnia praca związana z organizacją i kierowaniem zespołem projektowo-planistycznym (jednej z pierwszych firm konsultingowych „Wadeco”) w regionie kultury muzułmańskiej, to okres zdobywania nowych doświadczeń w odmiennym kulturowo regionie, który procentował w późniejszej pracy w regionie Wielkiej Rusi oraz w Polsce. Cennym doświadczeniem było zdobywanie umiejętności bezpośredniej współpracy, dialogu z władzą lokalną, z koniecznym wysłuchiowaniem jej oczekiwań. Prace z zespołem wykonywane były na miejscu w rzeczywistości i atmosferze tętniącego życia społeczeństwa. Fizyczna obecność w mieście, którego plan był opracowywany stała się nieodzownym uzupełnieniem prowadzonych poszukiwań „kodu” lokalnej tożsamości. W roku 1978 polska firma „PolSERVICE” z podwykonawcą „Wadeco” podpisały kontrakt z rządem libijskim na studialne opracowanie Planu Regionalnego Trypolitanii 2000, obejmującego między innymi Misurata Subregion, Regional Plan – 2000 oraz Misurata Master Plan. Po przekazaniu dokumentacji wskazano miasto Misurata do pilotażowego opracowania i wdrożenia planu miejscowego. Pracownia, którą kierowałem na miejscu, wykonała prace nad „Planem szczegółowym miasta”.

Rozpoznanie zebranego materiału tła historycznego i kulturowego tej części Libii, rejonu miasta Misurata oraz wykonana inwentaryzacja urbanistyczna zastanego zespołu osadniczego, pozwoliła na określenie czasu jego powstania, stanu technicznego, zastosowanych materiałów, które miały wpływ na dotychczasową funkcję użytkowania. Szczególnym terenem był zespół wczesnego osadnictwa, w opracowaniu określony jako Stare Miasto, w obrysie zaplanowanego Centrum Miasta w przygotowywanym planie szczegółowym rozwoju. Jednorodna zabudowa wykonana była z materiału lokalnego z pobielonymi ścianami, formą obramienia otworów drzwi oraz okien obiektów mieszkalnych, handlu oraz kultu, charakterystycznymi dla tego regionu⁴. Z zaproponowanego w planie szczegółowym Centrum Miasta wyłączyliśmy ruch samochodów (tworząc obsługujące sięgacze z pierwszej obwodnicy) proponując pasaż w Centrum Miasta, z zachowanym zespołem Starego Miasta (zbiorem obiektów z zachowanego osadnictwa, cennym materiałem edukacyjnym). Główną trasę pieszą zaproponowaliśmy następująco: od zaprojektowanego parku miejskiego poprzez główny plac miejski (przestrzeń publiczną miasta – Plac Zielony, z podziałem na przestrzenie integrujące w tradycji lokalnej), przy którym ulokowano główne urzędy miejskie z informacją o przekształceniach wraz z oznakowaniem obiektów, do Starego Miasta. Wynikiem przeprowadzonych analiz było zaproponowanie Planu szczegółowego z określeniem funkcji i linii regulacyjnych. Plan szczegółowy miasta został zatwierdzony i wdrożony.

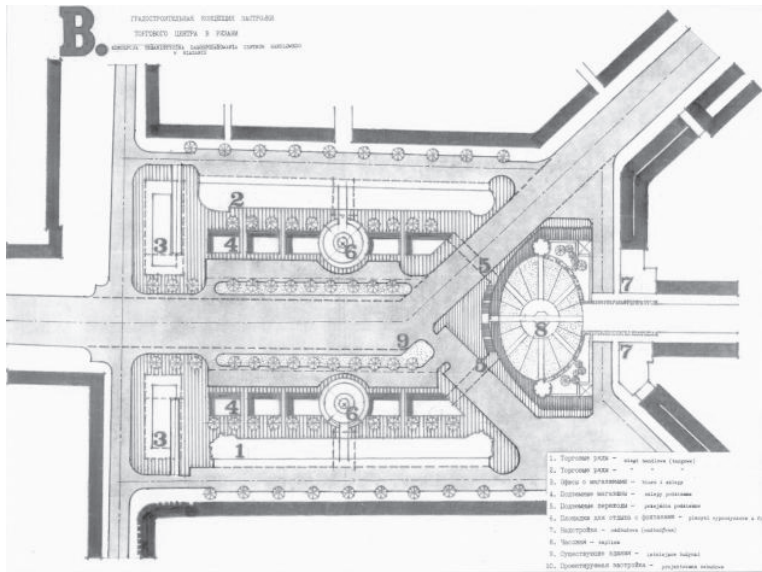
Rewitalizacja głównego placu Chlebnaja Płoszczad – Riazań, Rosja

Z początkiem lat 90. XX w. otwarcie się na wpływy zewnętrzne olbrzymiego rynku rosyjskiego nie mogło zostać niezauważone. W historycznym mieście Rianzań czekało zadanie: rewitalizacja głównego placu oraz historycznych ciągów handlowych. W pozyskiwaniu materiałów przedprojektowych dużą pomoc otrzymaliśmy na miejscu od architekta miasta L. W. Woronina. Historia nie ustrzegła miasta Rianzań, jednego z pierwszych ośrodków Wielkiej Rusi, przed całkowitą dewastacją. Wzmianka o usytuowaniu placu handlowego w centralnej części miasta Rianzań pojawia się w zachowanym Planie Generalnym z 1780 r. Do początku XX w. „Plac Chlebowy” (Chlebnaja Płoszczad), otoczony handlowymi pawilonami, służył jako centrum handlowe miasta. W wieku XX zmieniono jego funkcję na Plac Defilad a budowa nowej arterii komunikacyjnej usunęła pamiątkową wieżę zegarową. Osłonięte historyczne ciągi handlowe popadały w ruinę i nie znajdowały zainteresowania władz jako relikw przeszłości.

⁴ J. Wrana, *Tożsamość miejsca; kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Politechnika Lubelska 2011.



II. 1. *Szkice dyspozycji programowej oraz nowych funkcji REWITALIZACJI CENTRUM Misurata 2010. Libia: a) wprowadzenie pasażu pieszego łączącego 1. Park miejski (CENTRAL PARK), 2. Głównym plac miejski (MAIN TOWN SQUARE), z przylegającymi budynkami administracji (MUNICIPALITY) oraz 3. Stare Miasto (OLD TOWN) b) wprowadzenie zewnętrznych sięgaczy komunikacyjnych z I ringu, c) propozycja funkcji uzupełniających (z architekturą przetworzonego kodu lokalnego), d) wyprowadzenie poza strefą Centrum dworca autobusowego (obsługującego komunikację miejską). Opracowanie J. Wrana.*



II. 2. Propozycja „Miejskiego Salonu”, Chlebnaja Ploszczad, – Główna Przestrzeń Publiczna Miasta Riazan, Rosja. Rewitalizacja centrum miasta, wariant „B” z zachowaniem uporządkowanej komunikacji

a) założenie osiowej kompozycji placu, rewitalizacja Riadów (nr 1 i 2) z kreatywną ingerencją w formę oraz wprowadzenie funkcji aktywności publicznej (1. teatr małych form w baszcie bocznej, 2. kawiarnia 2-poziomowa ze sceną poetów, 3. sale miejskie – na osi Riadów) oraz zaproponowanie na osi placu usytuowania pomnika Chrztu Rusi na wyniesionej płycie (nr 8) b) przywrócenie historycznych założeń zamknięć placu (obiekty nr 3 i 7) c). połączenie piesze z poziomów dolnych Riadów (nr 4); 1. z komunikacją miejską z poziomem dolnych przestrzeni publicznych (pasaż II Etap) w „wariant „B” d) zaakcentowanie poprzecznej osi powiązań przestrzennych Riadów miejskimi fontannami (nr 6). Opracowanie J. Wrana.

Analiza zebranego materiału badawczego tożsamości kulturowej regionu, jego historyczne nawarstwienia, dzieje miasta Riazan, poznanie architektury i detalu charakterystycznego dla tego regionu oraz sztuki sakralnej i sztuki użytkowej były podstawą do przygotowania studium zmian głównej przestrzeni centrum miasta Riazania „Chlebnej Ploszczadi”⁵. Po przeanalizowaniu możliwości etapowania realizacji, powrotu form architektonicznych na placu, zmiany systemowe po 1990 roku pozwoliły na przedstawienie autorskiej propozycji uporządkowania zdegradowanej głównej przestrzeni publicznej miasta „Chlebnej Ploszczadi” – „Miejskiego Salonu” – oraz przywrócenia historycznej funkcji handlowej znajdujących się na nim, a popadających w ruinę, ciągów handlowych „Riady”. Zaproponowane

⁵ Tamże, s. 115 oraz 178.

rozwiązanie przekształceń w trzech wariantach przywracało historyczną pozycję placu i jego integracyjne funkcje. Zatwierdzenie do realizacji wariantu „B” pozwoliło na przygotowanie rewitalizacji głównych obiektów kubaturowych na placu.

Wnioski

Przedstawione zrealizowane przykłady były zbiorem doświadczeń które przydały się w późniejszej pracy zawodowej w Polsce. Konieczny jest dialog społeczny dla budowania konsensusu w celu rewitalizacji atrakcyjności miejsca, przy poszanowaniu odmiennej jakości architektury i tożsamości miejsca⁶ oraz przyzwolenie na działalność twórczą w kształtowaniu przestrzeni publicznej dla oczekiwanego ekonomicznego, wielopokoleniowego wykorzystywania. Doświadczenie tego okresu to przeprowadzanie badań przedprojektowych zapisu kodu identyfikacyjnego miejsca z propozycją projektową nowych form oraz kreowanie dla miejsca przetworzonych kodów przekazu w realizowanych obiektach.

Bibliografia

- Bonenberg W., *Miejska przestrzeń kreatywna*, „Zeszyty Naukowe PP”, nr 10/2007, Poznań 2007.
- Franta A., *Jak kreować „NASZE MIEJSCA” – O potrzebie estetyki współdziałania synergicznego*, „Czasopismo Techniczne PK”, zeszyt 5, Kraków 2010.
- Gehl J., *Life between buildings (using public spaces)*, Kopenhaga 2006, wydanie w języku polskim: *Życie między budynkami (Użytkowanie przestrzeni publicznych)*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2010.
- Gyurkovich J., *Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością*, [w:] *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta*, Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 17-18 listopada 2005, Materiały pokonferencyjne, Czasopismo Techniczne Arch./PK 2005, Kraków 2005.

⁶ Cyt.za: A. Franta, *Jak kreować ‘NASZE MIEJSCA’ – O potrzebie etyki współdziałania synergicznego*, „Czasopismo Techniczne PK”, Kraków 2010, Zeszyt 5, s. 69-80, E. Saarinen, *The City, its Growth, its Decay, its Future*, MIT Press, Cambridge, 1965, s. 4, „...kiedy pojawia się pytanie dlaczego dzisiaj miasta są tak często pełne przeciwieństw, sprzeczności i są dysharmonijne, chaotyczne odpowiedź znajdujemy w fakcie zapomnienia lub deprecjowania zasady – ekspresywności i korelacji . Natomiast jeżeli stawia się pytanie jak możliwe jest poprowadzenie rozwoju miast w kierunku ich większej ekspresywności, lepszej jakości i spójności, odpowiedź musi brzmieć: to może być osiągnięte jedynie, gdy projektanci miast – i wszyscy z nimi współpracujący w tym procesie – będą mieli te dwie zasady i ich znaczenie we krwi”.

- Kadłuczka A., *Przekształcanie przestrzeni historycznej a traktat Witruwiusza*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 7/2009, Kraków 2009.
- Misurata, (praca zbiorowa), Misurata 1976.
- Ryazan – *New Time*, (praca zbiorowa), Riazan (Rosja) 1995.
- Saarinen E., *The City, its Growth, its Decay, its Future*, MIT Press, Cambridge 1965
- Wrana J., *Tożsamość miejsca: kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Politechnika Lubelska 2011.
- Wrana J., Kuśnierz-Krupa D., Krupa M., *Konserwacje polskich architektów poza granicami kraju. Rewaloryzacja Placu Chlebnaja Płozczad w Riazaniu*, „Wiadomości Konserwatorskie” nr 20/2006, Kraków 2006.
- Zuziak Z., *Od architektury do urbanistyki i od urbanistyki do architektury*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 15 7-A/2010/1.

Jan Wrana

Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny¹

Architektura i przestrzeń architektoniczna stają się dla mnie podstawowym narzędziem do analizy tożsamości człowieka współczesnego (...) Rola architektury w kształtowaniu tego, co wspólnotowe jest nieporównywalnie większa. Stwierdzenie, że architektura pozostaje tekstem sprawia, że jako taka ma ona zdolność komunikowania sensów wielu odbiorcom, jest rozumianym komunikatem.

Jacek Gądecki²

Coraz częściej we współczesnych publikacjach i pracach naukowych podejmowana jest problematyka potrzeby budowania świadomego, powszechnego odbioru architektury i jej roli w życiu społecznym oraz oddziaływania przestrzeni architektonicznej na człowieka.

Z punktu widzenia socjologii oczekuje się od zawodu architekta, w jego postawie twórczej, formułowania „zrozumiałego komunikatu przestrzennego”. Te oczekiwania wywołane są używaniem przez architektów różnorodnego instrumentarium przekazu twórczego przekształcanej przestrzeni.

Dla wynikającej z tej sytuacji konieczności określania form przekazu przytoczę słowa Christiana Norberg-Schulz'a: *Czego zatem powinniśmy wymagać od przestrzeni architektonicznej, by człowiek mógł wciąż nazywać się istotą ludzką (...) Przede wszystkim musimy wymagać dającej się przedstawić struktury, oferującej bogate możliwości identyfikacji. W wieloznacznej, złożonej lecz zorganizowanej przestrzeni architektonicznej widzimy zatem alternatywę dla śmiertelnej idei mobilności i dezintegracji*³.

Czytelną zasadą stosowaną w miastach historycznych jest określenie kontekstu w wyniku przeprowadzonej analizy zebranego materiału badawczego i przy poszanowaniu „tożsamości miejsca”. Twórca takiego dzieła wpisuje nową formę w obszar objęty ochroną, godząc „przeszłość – teraźniejszość i przyszłość” uzyskując przy tym akceptację odbiorcy.

¹ Artykuł ukazał się w „Czasopiśmie Technicznym PK”, nr 7-A/2010/2, zeszyt 15.

² J. Gądecki, *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*. Wydawnictwo Rolewski, Złotyja 2005, s. 11-13.

³ Ch. Norberg-Schulz, *Bycie, przestrzeń, architektura*, Murator, Warszawa, 2000, s. 114.

Przykładem takiej postawy twórczej ostatniej dekady jest:

- a) Oddane w roku 2008 „Muzeum Akropolu w Atenach”, projekt arch. Bernarda Tschumi. Zlokalizowany zaledwie trzysta metrów od wzgórza Akropolu na pozostałościach ruin historycznych Aten, nowoczesny budynek muzeum kompozycyjnie nawiązuje do proporcji Partenonu oraz rysunku zagospodarowania wzgórza. Obiekt nawiązuje dialog z najważniejszym dziełem sztuki architektury starożytnej Grecji i jest „przestrzennym apelem” Greków o powrót wywiezionych w okresie okupacji tureckiej dzieł sztuki. Możliwy powrót – będzie przykładem intuicyjnego poszanowania tradycji i kontekstu miejsca przez architekta stosującego współczesne formy przekazu.
- b) Innym przykładem realizacji współczesnej formy w historycznym centrum miasta jest „Muzeum Ara Pacis w Rzymie”, projekt arch. Richarda Meiera, oddane w roku 2006. Usytuowana w samym środku historycznego centrum miasta, przy Ponte Cavor, spokojna forma obiektu wzbudziła kontrowersje i z trudem była przyswajana przez konserwatywnych rzymian. Autor użył czytelnego współczesnego języka architektonicznego dla „ochronnego opakowania” zachowanego w oryginale Ołtarza Pokoju cesarza Augusta – dowodu poszanowania kultury starożytnych rzymian, który jest potwierdzeniem trwania tożsamej kulturowo Europy. Bryła budynku wycisza strefę wejściową od Placu Augusta izolując ją od ruchliwej arterii wzdłuż Tybru.

Przyjęta powyższa zasada wywołuje współcześnie dyskurs na temat sformułowania koniecznych założeń dla określenia obszaru ingerencji architektury współczesnej w strefy ochrony dziedzictwa przeszłości.

Architekt podejmuje często wyzwania projektowe w przestrzeni, w której po przeanalizowaniu zastanych warunków i dokonaniu ich oceny, poszukuje określeń dla podejmowanej decyzji tworzenia „nowej tożsamości” poprzez kreację nowej formy, posługuje się dla zapisu idei tworzonego dzieła, metaforą – tworzy współczesne treści przekazu.

Dla takich postaw przytaczam przykłady:

- a) Muzeum Sztuki i Techniki japońskiej Manggha w Krakowie autorstwa Arata Izosaki we współpracy z Krzysztofem Ingardenem i Jackiem Ewy, zrealizowane w 1994 r. Centrum „Manggha” zlokalizowane w zakolu rzeki Wisły naprzeciwko Wzgórza Wawelskiego, widoczne z tarasu wzgórza zostało skomponowane jako rysunek „fali wody płynącej”⁴. *Jak pisał Izosaki: Kilka sfalowanych linii przepływającej obok rzeki utworzyło geometrię linii konstrukcji dachu.*

⁴ Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Materiały z Konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000, s. 105-109. *...Musimy przyjąć do wiadomości fakt, że japoński obiekt stał się w przestrzeni Krakowa znakiem określającym tożsamość miasta w kategorii najnowszej architektury. Nie ma nic z tradycyjnych form architektury miejsca, ale z tym miejscem dobrze się wiąże, przez metaforę fali, otwarcia widokowe*

- b) Auditorio de Tenerife, Santa Cruz de Tenerife, Santiago Calatrava, oddany w roku 2003. Zaproponowana forma sali koncertowej symbolizuje „przekryty potężnym liściem południowym, namiot współczesnych nomadów nowych idei”, kontrastujący z krajobrazem pokolonialnej, komercyjnej architektury Wysp Kanaryjskich. Sam twórca tak określił dzieło podczas uroczystości otwarcia: *Jest to architektoniczna wersja rzeźby, w której można delektować się muzyką.*⁵
- c) Gmach Narodowej Opery i Baletu w Oslo autorstwa Snøhetta Architects oddany w roku 2007. Od dnia otwarcia w roku 2008 ten największy obiekt kultury w Norwegii stał się nowym symbolem stolicy. Podczas otwarcia dziennikarz z „The Times” Richard Morrison napisał: *Jestem oczarowany. Jest typowo norweska, olśniewająca z wielkim poczuciem humoru, a jednocześnie zaskakującą, ukrytą głębią. Gmach nowej Opery w Oslo jest jak zadziwiająca marmurowo-granitowa wizja, wynurzająca się z fiordu niczym gigantyczna kra lodowa.*⁶

Są sytuacje, kiedy twórca podejmując decyzję o nowym przesłaniu poprzez wykreowanie nowej formy przekazu, napotyka na trudności dla dokonania ustaleń, wynikających w zastanej przestrzeni sformułowanej przez D. Kozłowskiego jako „Przestrzeni bez właściwości”. Architekt wówczas posługuje się pretekstem dla opisanego tworzonej architektury, tworzy nowe treści przekazu.

i właściwą skalę. Mamy tu więc do czynienia z realizacją odwiecznie obowiązującej zasady dobrej kontynuacji, którą u nas formułował i postulował Juliusz Żórawski, kontynuacji tradycji dobrej roboty rzemieślniczej. Takie próby, osadzone w głęboko rozumianej tradycji miejsca, a nie tylko w znajdującym chwilowe uznanie powielaniu motywów zewnętrznych, są jednak rzadkie – łatwiej udaje się grać na sentymentach.

⁵ Agnoletto, M. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori, *Dzieła nowoczesnej architektury*, praca zbiorowa KARMAR S. A. Warszawa 2007 r. s. 163, *Calatrava jest niezwykle twórcą pomników – łączy swe prace środowiskiem, przekształca obraz świata, w którym żyjemy, czyniąc go zarówno jego własnym jak i naszym własnym, tworząc przestrzenie nowej ery i symbole naszego społeczeństwa*, P. Jodidio, *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim), J. Wrana, *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*, „Czasopismo Techniczne PK” 1-A/2009, Zeszyt nr 7, s. 589–593, J. Wrana, *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Ogólnopolskie Wydawnictwo „Inżynieria i Budownictwo”, nr 8/2010 s. 413-414.

⁶ S. M. Gromholt, *Oslo Opera*, *A10 New European Architecture*, 20/2008, s. 4, E. Cisek, „*Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*”, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 15/2008 s. 267-272, E. Cisek, *Równowaga i harmonia jako piękno współczesnej architektury Norwegii*, „Czasopismo Techniczne PK” 13/2007 (104), s. 197-201.

⁷ Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt. 6-A/2008 s. 86-89, (...) *Przestrzeń bez właściwości, czyli „przestrzeń pusta”. Tam, gdzie natrafia na trudności ustalenia motywacji urbanistycznych rozpościera się przestrzeń pusta. Architektura lubi taką sytuację. Wynika z niej swoboda, dowolność, brak ograniczeń. Motywacje urbanistyczne bywają zastępowane*

Takim przykładem jest „Droga do czterech bram” Wyższe Seminarium Zgromadzenia XX Zmartwychwstańców – autorzy Dariusz Kozłowski, Maria Misiągiewicz, Waclaw Stefański, Marek Piotrowski, Marek Chmielak, Wiesław Grzechnik. Projekt i realizacja grupy krakowskich architektów (1985-1993), która w tym dziele prezentuje eksperymentalny i wyrazisty język form. Dariusz Kozłowski tak opisuje tworzoną architekturę: *Wciąż najbardziej pociągająca wydaje się sztuka, wieloznaczna, zawiła, wirtuozerska, sztuczna, wykwintna, ironiczna, ekstrawagancka, znacząca, nierealna, wymyślna, zadziwiająca, aluzyjna, a nade wszystko – wspaniale kłamliwa.*⁸

Można zatem postawić tezę, że w wyniku traktowania przestrzeni jako tworzywa dla kreacji artystycznych będących świadomym aktem przekazu twórcy o kontynuacji, a także przekształcaniu zastanych układów – architektura staje się zrozumiałym przekazem przestrzennym. Posłużę się zatem wypowiedzią Grażyny Schneider-Skalskiej: *Są miejsca, które tworzą kontekst wymagający twórczej kontynuacji i takie, w których autor realizując całkowicie nową ideę, tworzy początek nowej wartości i kontekst dla następców. Istotne jest, aby autor nowego dzieła poznał kontekst miejsca i oceniając go jako bezwartościowy, robił to świadomie. Żeby decyzje podejmowane były wynikiem wiedzy, talentu i wrażliwości, a nie braku wiedzy i arogancji. Z całą pewnością można posłużyć się zasadą *primum non nocere.**⁹

Bibliografia

Agnoletto M., Boccia F., Cassara S., Di Marco A., Rosso G., Tagliatori M., *Dzieła nowoczesnej architektury*, KARMAR S. A., Warszawa 2007.

Cisek E., *Równowaga i harmonia jako piękno współczesnej architektury Norwegii*, „Czasopismo Techniczne PK”, 13/2007.

pretekstami. Ongiś, by zbudować Wyższe Seminarium Zgromadzenia XX. Zmartwychwstańców w Krakowie w przestrzeni bez właściwości, zamieniono ją w przestrzeń mityczną posługując się pretekstem literackim zapisanym w idei Drogi Czterech Bram. (...) Tak rozumiany pretekst umożliwia przychylne zaakceptowanie nowych kształtów i ich przyjazny odbiór przez widza, twórcy dostarcza zabawy, i zapewnia spokój. W przestrzeni bez właściwości architektura potrzebuje – uzasadnienia, teorii, idei czy ideologii usprawiedliwiających poczynania twórcy we własnych oczach i w oczach publiczności.

⁸ Sztuka Świata, *Pochwała różnorodności*, Architektura po roku 1960, Przemysław Trzeciak, Arkady, Warszawa 1996, s. 325-326.

⁹ G. Schneider-Skalska, *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, „Czasopismo Techniczne PK”, nr 15/2008 s. 153-157, *Mówiąc o architekturze i używając słowa kontekst myślimy zarówno o fizycznym sąsiedztwie tworzonej przez nas nowej „rzeczy”, jak też o tradycji miejsca, wartościach kulturowych, zaszczytach historycznych. Wydaje się, że nie ma pytania czy kontekst powinien przestać wpływać na dzieła współczesnych architektów, tylko na jakim poziomie i w jakich warunkach powinien być czy jest uwzględniony.*

- Cisek E., *Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 15/2008.
- Gądecki J., *Architektura i tożsamość. Rzecz o antropologii architektury*. Wydawnictwo Rolewski, Złotoryja 2005.
- Gromholt S. M., *Oslo's Opera*, A10 New European Architecture, 20/2008.
- Jodidio P., *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim).
- Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 6-A/2008.
- Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Materiały z Konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, *Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji*, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000.
- Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, „Czasopismo Techniczne PK”, nr 15/2008.
- Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 7/2009.
- Wrana J., *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Ogólnopolskie Wydawnictwo „Inżynieria i Budownictwo”, nr 8/2010.
- http://salebiznesowe.pl/804,muzeum_sztuki_i_tehniki_japońskiej_manggha
- http://e-architect.co.uk/athens/new_acropolis_museum
- <http://www.ara-pacis-museum.com/2006/11/an-oracle-of-modernism-in-ancient-rome>

Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca¹

Czy współczesna forma architektoniczna poddaje się ocenie według kryteriów stawianych przez mistrza? Czy współcześnie podnoszona konieczna tożsamość formy przy zachowaniu kontekstu miejsca jest możliwa? Autor podjął się poszukania odpowiedzi na postawione wyżej pytania opierając się na przykładach zrealizowanych w ostatniej dekadzie wybitnych dzieł w krajobrazie pokolonialnej, komercyjnej architektury Wysp Kanaryjskich.

Dzieło Witruwiusza „*O Architekturze ksiąg dziesięć*” było orężem w okresie cesarstwa rzymskiego w walce o dobrą architekturę, stając się w okresie renesansu inspiracją dla badaczy architektury. Sam mistrz stał się w starożytności sławny uczestnicząc w wyprawach wojennych cesarza Augusta, z których doświadczenia i przemyślenia spisał pod koniec życia w swym dziele. Już w drugim rozdziale Księgi pierwszej, prezentuje czynniki determinujące jego Teorię o Architekturze. W kolejnej – Księdze Drugiej omawia zasady dobrej lokalizacji przy wytyczaniu obiektów w mieście: *Po wytyczeniu głównych i bocznych ulic należy przystąpić do wyboru placów budowlanych pod świątynie, forum i inne miejsca użyteczności publicznej, licząc się z wygodą i pożytkiem powszechnym, jeśli miasto położone jest nad morzem, należy plac pod budowę forum wybrać jak najbliżej portu...²*. Ten aspekt właściwie zlokalizowanej przestrzeni publicznej przy morzu powraca w Santa Cruz na Teneryfie w ogłoszonym w 1998 r. konkursie na rewitalizację zatłoczonego samochodami głównego Placu miasta (Plaza de España), oraz nadbrzeża kontenerowego (które skutecznie odcinały miasto od morza). Autorem wygranego projektu „Przywrócić ocean miastu”, którego pierwszy etap – Plac – został zrealizowany w 2008 r. było znane biuro szwajcarskie Herzog & de Meuron. Ta decyzja Zarządu Miasta Teneryfa (Cabildo Insular de Tenerife) z lat 90 – ponownego otwarcia miasta na morze – spowodowała odwołanie się do międzynarodowych autorytetów w projektowaniu nowych znaczących obiektów użyteczności publicznej na wyspie.

¹ Artykuł ukazał się w „Czasopiśmie Technicznym PK”, nr 1-A/2009, Zeszyt 7, Kraków 2009, s. 589-593.

² Witruwiusz, *O Architekturze ksiąg dziesięć*, PWN Warszawa 1956, s. 25.

W wyniku trwającej od stulecia rywalizacji o prymat stolicy Wysp Kanaryjskich pomiędzy dwoma wyspami: Gran Canaria a Teneryfą, powstają w ostatniej dekadzie znaczące dzieła architektoniczne oraz ogłaszane są kolejne konkursy na rozwiązania urbanistyczne atrakcyjnych turystycznie wybrzeży wysp. W obecne wakacje rozstrzygano konkurs na uporządkowanie pasa wybrzeża Las Palmas na Gran Canarii z wprowadzeniem nowych zespołów hotelowych połączonych od strony miejskiej zabudowy szybkim tramwajem.

Impuls do znakomitej rywalizacji o ekskluzywną ofertę architektonicznej formy dla coraz bardziej popularnych wysp, słynących z pasywnego wypoczynku, rozpoczęła Las Palmas de Gran Canaria, zlecając zespołowi hiszpańskich architektów: Oscar Tusquets, Carlos Diaz, Augustin Juárez, Markos Roger – projekt realizacyjny „Alfredo Kraus Auditorio – Palacio de Congresos de Canarias” z salą koncertową na 1 668 miejsc wraz z salą kameralną na 326 miejsc, zlokalizowany na nadbrzeżu Las Palmas. Uroczyste otwarcie sali koncertowej odbyło się 5 grudnia 1997 r. i w krótkim czasie obiekt uzyskał należne miejsce w świecie muzycznym po prawykonaniu „Historii del Saldato” Paquito D’Riverry. W obiekcie odbywają się corocznie *Canary Islands Music Festivals*³.

Natychmiastową reakcją władz wyspy Teneryfy było zlecenie światowej sławy architektowi Santiago Calatrava projektu realizacyjnego „Auditorio de Tenerife” na 1 558 miejsc wraz z salą kameralną na 428 miejsc, z lokalizacją na nadbrzeżu zatoki w mieście Santa Cruz de Tenerife (nieopodal wspomnianego Plaza de España).

Audytorium na Teneryfie jest symbolem przybycia na wyspę nowej formy architektonicznej respektującej współczesne zalecenia mistrza teorii oraz tradycję i kontekst miejsca. Zaproponowana forma sali koncertowej zlokalizowana jest na brzegu zatoki, symbolizuje „przekryty potężnym liściem południowym namiot współczesnych nomadów nowych idei” (rzeźbiarskie wyciszenie przestrzeni) a także „przybycie z otwartej przestrzeni oceanu nowej jakości na wybrzeże wyspy”. Obiekt, który wznosi się na wysokość 60 m jest jedną z najciekawszych realizacji Calatravy. Inną interpretacją formy jest „zderzenie się dwóch brył w formie fal, które pozostają w ciągłym dialogu z prawdziwymi falami oceanu rozbijającymi się o brzeg wyspy”. Główna sala przykryta kopułą wysokości 50 m. nawiązuje do studiów Calatravy symbolizujących „ludzkie oko z powieką”. Na uroczystym otwarciu obiektu we wrześniu 2003 r. twórca określił swoje dzieło słowami: *Jest to architektoniczna wersja rzeźby, w której można delektować się muzyką*⁴. Gmach

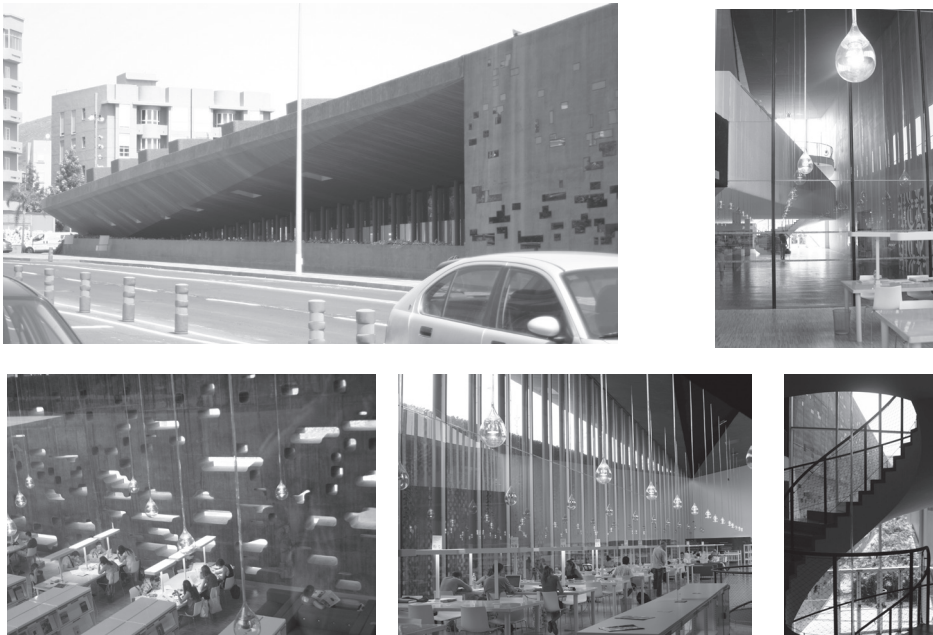
³ Fundaci6n Auditorio Las Palmas de Gran Canaria, *Alfredo Kraus AUDITORIO Las Palmas de Grand Canaria*, Las Palmas, s. 79.

⁴ M. Agnoletto, F. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori, *Dzieła Nowoczesnej Architektury*, KARMAR S.A. Warszawa 2007.

Audytoryum zbudowany w żelbecie (expose concrete), porządkuje kontenerowe dotąd nadbrzeże Santa Cruz, czyszcząc je z dotychczasowej zabudowy przemysłowej, doskonale wkomponowuje się w otoczenie, mając oparcie w panoramie wzgórz powulkanicznych. Artystyczna rzeźbiarska forma spełnia kryteria mistrza: proporcji budowli, odpowiedniego rozmieszczenia elementów obiektu, uzyskania wdzięku, harmonii, zgodności elementów i całości dzieła, komponowania budowli stosownie do reguł, z jedną uwagą do ekonomii – krytycy zarzucali Calatravie wysokie koszty wynoszące prawie 75 mln. dolarów. Jednak wizja twórcy była entuzjastycznie popierana zarówno w koncepcji jak i w realizacji przez inwestora.



il. 1-5. Santiago Calatrava Auditorio De Tenerife (1991-2003) – zdjęcia autora.



il. 6-11. Herzog& de Meuron, współpraca David Koch „TEA – Tenerife Espacio de las Artes” (1999-2008) – zdjęcia autora.

W przetłumaczonej na język polski książce „Santiago Calatrava” Philipa Jodidio, autor pisze: *Bez względu na to, jak wyrafinowaną matematyką i inżynierią posługuje się w swej pracy Santiago Calatrava, kieruje nim sztuka i uczucie, dzięki którym tworzy dzieła wykraczające daleko poza trywialne obliczenia rozkładu sił i naprężeń*⁵.

W albumie *Dzieła Nowoczesnej Architektury* (Praca zbiorowa), włoski architekt Marco Togliatori prezentując gmach Opery na Teneryfie, cytuje słowa Manuela Blasco: *Calatrava jest niezwykłym twórcą pomników – łączy swe prace ze środowiskiem, przekształca obraz świata, w którym żyjemy, czyniąc go zarówno jego własnym jak i naszym własnym, tworząc przestrzenie nowej ery i symbole naszego społeczeństwa*⁶.

Kolejnym przykładem zrealizowanego w ostatnim okresie dzieła architektonicznego na Teneryfie jest Centrum Sztuki TEA (TEA – Tenerife Espacio de las Artes) autorstwa biura Herzog&de Meuron, duetu świetnych architektów Jacques’a Herzoga oraz Pierra de Meurona przy współpracy Davida Kocha. Współczesna

⁵ P. Jodidio, *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 s. 20 (wydanie w języku polskim).

⁶ M. Agnoletto, F. Boccia, S. Cassara, A. Di Marco, G. Rosso, M. Tagliatori, *Dzieła Nowoczesnej Architektury*, KARMAR S. A. Warszawa 2007, s. 163.

forma zlokalizowana w otaczającej przestrzeni miejskiej (w niedalekiej odległości od Auditorium Santiago Calatravy) poprzez zastosowanie ażurowych żelbetowych ścian (odwołujących się do ornamentalnych przegród ażurowych stosowanych w budynkach od wieków w tym klimacie) nawiązuje z otoczeniem dialog wzajemnie przenikających się przestrzeni. Zewnętrzne ściany żelbetowe z nieregularnymi otworami oraz kurtynowe ściany szklane od strony wewnętrznych dziedzińców otaczają przekryte wspólnym dachem patio, tworząc wrażenie przestrzeni otwartej, „przenikania się fragmentów wnętrza z otoczeniem”. Autorzy dążąc do symbolicznego otwierania i zamykania się przestrzeni wewnętrznej na otoczenie zamierzali uzyskać atmosferę „bezpiecznej wyspy” dla zaprojektowanego centrum wystawienniczego. Oprócz przestrzeni wystawienniczej dużą powierzchnię zajmuje biblioteka główna z czytelnią oddzielone od „zewnętrznego otoczenia” żelbetową ścianą ażurową z przefiltrowanym światłem co stwarza „atmosferę koniecznego wyciszenia”. Diagonalnemu układowi planu dodatkowej dynamiki dodają rampy komunikacyjne. W wielu spotkanych przez autora opiniach zaproponowany układ graficzny otworów okiennych określany jest jako „rozkład światłocienia na powierzchni falującej wody”.

Nasuwa się zatem wniosek, że kryteria mistrza Witruwiusza możemy odnieść do tej realizacji: a) *ordinatio* – obiekt ma zachowane proporcje, *dispositio* oraz *symmetria* – odczuwalna jest harmonijna zgodność kompozycji oraz uporządkowanie części i elementów dzieła, *erythmia* oraz *decor* – obiekt poprzez zachowanie idei „przenikania” tworząc powiązania widokowe oraz dzięki jednolitej formie znikającej od strony wznoszącej się głównej ulicy, nabrał wdzięku oraz sprawia wrażenie podświadomych powiązań z otaczającym terenem.

Zaprezentowane przykłady zrealizowanych w ostatniej dekadzie obiektów potwierdzają ponadczasowe kryteria oceny dzieła architektonicznego zawarte w dziele mistrza Witruwiusza. Można ocenić, że w tych przypadkach intuicyjne poszukiwanie formy przez dzisiejszych wybitnych architektów może być spełnione – ich dzieła zachowują współczesny kontekst, w sposób harmonijnie godzący „stare” z „nowym” w sposób równoważący relacje pomiędzy aktualną rzeczywistością i rozwojem gospodarczym a kulturą i dziedzictwem przypisanym do miejsca.

Bibliografia

- Agnoletto M., Boccia F., Cassara S., Di Marco A., Rosso G., Tagliatori M., *Dzieła nowoczesnej architektury*, KARMAR S. A. Warszawa 2007.
- Jodidio P., *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim).
- Jodidio P., *Santiago Calatrava. COMPLETE WORKS 1979-2007*. TASCHEN 2008.
- Witruwiusz, *O Architekturdzie ksiąg dziesięć*, PWN Warszawa 1956.

Centrum sztuki TEA, „Architektura” nr 5, maj 2009.
Fundaci3n Auditorio Las Palmas de Gran Canaria, *Alfredo Kraus AUDITORIO Las Palmas de Grand Canaria*, Las Palmas 2007.
Wrana J., *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Ogólnopolskie Wydawnictwo „Inżynieria i Budownictwo”, nr 8/2010.
Prezentacja laureatów nagrody Pritzkera
http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=31
http://pl.wikipedia.org/wiki/Herzog_&_de_Meuron

Przekraczanie granicy pamięci¹

Wprowadzenie

W roku akademickim 2004/2005 po uroczystym wykładzie² na Wydziale Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej Politechniki Lubelskiej rozpoczęło się kształcenie studentów na kierunku Architektury i Urbanistyki. Zespół³ doświadczonych architektów podjął trud kształcenia pierwszego pokolenia architektów i urbanistów na Uczelni w Lublinie⁴. W okresie uruchamiania kierunku znajdowaliśmy się już w Unii Europejskiej. Fakt ten umożliwiał kształcenie z wykorzystaniem wymian międzyuczelnianych i przygotowywania przyszłych absolwentów do projektowania międzyregionalnego przy wykorzystaniu nowych technik informatycznych.

Dodatkowo lokalizacja Uczelni Lubelskich predysponuje środowisko akademickie do rozwijania współpracy i wymiany transgranicznej jednoczącej się Europy. Ponadto impulsem intensyfikującym współpracę było przyjęcie pro-europejskiego rozwoju Ukrainy po wydarzeniach „pomarańczowej rewolucji” w tym kraju.

Wspomniany rozwój technik informatycznych sprzyja w kolejnych latach wymianie doświadczeń oraz prowadził do integracji środowiska w kształtowaniu wspólnej kultury architektonicznej, jednak wywoływał obawy i zagrożenie dla tożsamości architektury regionalnej przy rozpowszechnianiu zunifikowanych wzorców, nie liczących się z kontekstem miejsca. W kolejnych latach kształcenia studentów w Lublinie zespół nauczycieli akademickich podjął działanie na rzecz budowania świadomości skierowanej na poszanowanie tożsamości miejsca,

¹ Artykuł ukazał się w czasopiśmie naukowo-dydaktycznym PAN o/Gdańsk „Przestrzeń i Forma”, nr 11/2009, s. 225-232.

² Wykład inauguracyjny wygłosił śp. Prof. zw. dr hab. inż. arch. Wiktor Zin.

³ Zespołem kierowała dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka Prof. PL.

⁴ Lublin – jedno z najstarszych miejsc osadniczych w Polsce (pierwsza osada – Wzgórze Czwartkowe). W 1317 r. książę Władysław Łokietek nadał przywileje lokacyjne na prawie magdeburskim, w XIV-XVI wieku Lublin odgrywał historyczną rolę ze względu na kresowe położenie miasta na pograniczu ówczesnego państwa. Ważne wydarzenia z tego okresu: a) w 1448 r. odbył się pierwszy zjazd szlachty Korony i Litwy, b) w dniu 2 lipca 1569 r. nastąpiło zaprzysiężenie aktu Unii Lubelskiej, c) w 1578 r. został utworzony Trybunał Koronny, najwyższy wówczas Sąd Odwoławczy.

poprzez działalność badawczą, dydaktyczną, oraz organizację Konferencji Naukowych i Warsztatów Międzynarodowych pod hasłem "Przekraczając granice pamięci".

Kolejne Międzynarodowe Konferencje Naukowe „Architektura bez granic”, organizowane w Lublinie przez zespół powstającego kierunku Architektury na Politechnice Lubelskiej – 1) 25-26 października 2005 r. – „Przyrodnicza rewitalizacja miast”, 2) 18-19 września 2006 r. „Rola architektury sakralnej w kształtowaniu tradycji i krajobrazu kulturowego”, 3) 07-08 listopada 2008 r. „Granice modernizmu” – rozpoczęły cykl badań dotyczących złożoności wielokulturowego pogranicza łączącej się Europy. W artykułach prezentowanych na zorganizowanych w cyklu konferencjach podkreślano wielokrotnie konieczność identyfikacji miejsca w okresie globalizacji⁵.

⁵ Wybrane artykuły:

- Kozaczko M., *Fazy globalizacji idei architektonicznych*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol.II, Lublin 2006.
- Pawlicki B. M. *Architektura bez granic – peryferyjność czy uniwersalizm*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006.
- Przesmycka E., (praca zbiorowa) *Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości kulturowej miejsca*, Lublin 2006 r.
- Raczak K., *Kultura globalna, kultura lokalna*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006 r.
- Wrana J., *Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych*, Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
- Wrana J., *Architektura regionów przygranicznych – problem projektowania w nowych warunkach europejskich* (współpraca Zespołu Architektonicznego Sergeya Filippova – Białoruś), Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol. II, Lublin 2006.
- Wrana J., *Trwałość tradycji kulturowych (...ty jesteś Piotr – czyli skała, na tej skale zbuduję kościół mój Ewangelia wg. Św. Mateusza), świątynie na skale – Krym. Architektura sakralna w kształtowaniu tożsamości miejsca*, (pod red. E. Przesmyckiej), Lublin 2006 r.
- Wrana J., *LUBNY – kształtowanie tradycji na kresach*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006.
- Zętar J., *Architektura sakralna Lubelszczyzny jako przejaw wielokulturowych tradycji regionu*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin Vol. III, Lublin 2006.
- Zętar J., *Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” – odbudowa i kształtowanie tożsamości miejsca*. Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, PAN o/Lublin, Vol.II, Lublin 2006.

Międzynarodowe warsztaty dla studentów architektury

W roku akademickim 2007/08 po podpisaniu porozumienia pomiędzy Uczelniami – Politechniką Lubelską i Państwowym Uniwersytetem Gospodarki Wodnej i Zasobów Przyrody w Równem – zorganizowaliśmy I Międzynarodowe Warsztaty (grupy studentów z kierunku Architektury i Urbanistyki) w regionie Lubelskim oraz Równem. Wspólne warsztaty studentów (pod opieką ze strony polskiej⁶ oraz ukraińskiej) były doskonałym doświadczeniem poszukiwania wspólnego dziedzictwa i przywracaniem pamięci historii – doświadczeniem „Fenomeny pogranicza”. Przedstawiane prace semestralne wykonane przy wykorzystaniu współczesnych metod komputerowego projektowania, nie wywołały wśród studentów takich emocji – jak poznawanie w terenie zniszczonych dowodów wspólnych dziejów, tradycji, kultury.

Pierwsza grupa studentów ukraińskich przebywała w Polsce w okresie 25-30 czerwca 2007 poznając: Lublin – Stare Miasto, Czemerniki,⁷ Kozłówkę, Radzyń Podlaski, Kock, Zamość. Wymiana z pobytami studentów w regionie Równego i poznawaniem skarbów kultury na kresach odbyła się w terminie 09-15 lipca 2007. Po spotkaniu u Mera Miasta Równa, zapoznaniu się z pracami semestralnymi studentów, studenci ruszyli w trasę „przywracania pamięci w tym regionie”, która prowadziła przez:

- Dubno⁸,
- Krzemieniec⁹,

⁶ Opiekunowie grupy ze strony polskiej: dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka oraz dr inż. arch. Jan Wrana, ze strony ukraińskiej: Prof. dr inż. arch. Petro Rychkov oraz dr hab. inż. arch. Olga Mykhaylyshyn.

⁷ Czemerniki – Kompleks Pałacowy w Czemernikach stanowi przykład unikatowego obiektu zabytkowego w skali europejskiej. Kompleksy typu fortalicia (zabudowania obronne) takie jak w Czemernikach, w Europie można spotkać jedynie w Hiszpanii.

⁸ Dubno – *miasto w dawnym woj. wołyńskim nad Ikwią. Już w XI w. wzmiankowane jako miasto prywatne, było centrum samodzielnego księstwa (...)* W 1507 Zygmunt I nadał miastu prawo magdeburskie. Pod koniec XVII w. już jako własność Lubomirskich i Sanguszków, a od 1753 ponownie Lubomirskich- Dubno rozwinęło się w ważny ośrodek handlowy(...) Do ważnych zabytków należy tutejsza Brama Łużycka z przełomu XV i XVI w., łącząca niegdyś funkcje baszty obronnej i bramy miejskiej(...) Za: Encyklopedia Kresów, DTP, Kraków 2007, s. 105-106.

⁹ Krzemieniec – *miasto w dawnym woj. wołyńskim, nieopodal nurtów rzeki Ikwy. Pięknie położone wśród jarów Gór Krzemienieckich, uchodziło niegdyś za najpiękniejsze miasto polskie w zabudowie drewnianej (...)*. W 1536 Zygmunt I nadał mu prawo magdeburskie. Starostwo Krzemienieckie otrzymała królowa Bona..... W 1805 T. Czacki założył w pojezuickich budynkach założył słynne Liceum Krzemienieckie, które ukończył m. in. urodzony w 1809 J. Słowacki (w mieście istnieje muzeum poety) (...). W kościele parafialnym św. Stanisława znajduje się pomnik J. Słowackiego dłuta W. Szymanowskiego z 1909 r. Encyklopedia Kresów..., s. 220.

- Łuck¹⁰,
- Ostróg¹¹,
- Międzyrzecz Ostrogski¹²,
- Ołykę¹³,
- Poczajów¹⁴,
- Równe¹⁵.

¹⁰ Łuck – miasto nad rzekami Styr i Głuszec, jedno z najstarszych miast Wołynia, powstałe prawdopodobnie na początku XI wieku. Do 1321 Łuck należał do książąt włodzimierskich z dynastii Rurykowiczów (...). Najstarszym zabytkiem miasta jest zamek zw. zamkiem Lubarta wzniesiony na miejscu drewnianego grodu na przełomie XIII i XIV w. (...). Wielokulturowość Łucka potwierdza fakt, iż pod koniec XV w. było w nim 19 cerkwi, 2 kościoły katolickie, 1 ormiański i 4 synagogi(...). *Encyklopedia Kresów...*, s. 262.

¹¹ Ostróg – miasto w dawnym woj. wołyńskim, nad Horyniem. Wzmiankowany w kronice Nestora w 1100 gród książęcy, ośrodek władzy samowładnych kniaziów wołyńskich, w 1320 został opanowany przez Giedymina, a w 1341 przyłączony do Korony przez Kazimierza Wielkiego(...). Z czasem Ostróg (prawa miejskie uzyskał w 1528) stał się stolicą ordynacji (ordynacja Ostrogska), która licząc 24 miasta i blisko 600 wsi – na początku XVII w. wyniosła swych właścicieli w szereg najbogatszych magnatów Rzeczypospolitej. Ważnym Ośrodkiem kulturalnym uczynił miasto K. W. Ostrogski założyciel Akademii Ogostrogskiej(...). *Encyklopedia Kresów...*, s. 331.

¹² Międzyrzecz Ostrogski – miasto w dawnym woj. wołyńskim. Prawa miejskie uzyskał w 1605. W poł. XVIII w. stał się własnością kanclerza Jacka Małachowskiego...Miasto swą sławę zawdzięcza obronnemu klasztorowi Franciszkanów, wybudowanemu w latach 1606-12 przez Janusza Ostrogskiego w miejscu dawnej rodowej siedziby, z wykorzystaniem cerkwi z początku XVI w.(...). *Encyklopedia Kresów...*, s. 284.

¹³ Ołyka – miasto w dawnym woj. wołyńskim. Wzmiankowane w XII w., było dziedzictwem Kiszków i Radziwiłów, za sprawą których stało się w XVI w. ośrodkiem kalwinizmu.... W 1564 Mikołaj Radziwiłł „Czarny” założył w Ołyce zamek obronny, rozbudowany w latach 1735-55 (...) Ołyka stała się też przystankiem w ucieczce na emigrację rządu polskiego w 1939. Prezydent I. Mościcki najpierw przeniósł się w okolice Lublina, a następnie właśnie do Ołyki(...). *Encyklopedia Kresów...*, s. 320.

¹⁴ Poczajów – miasto w dawnym woj. wołyńskim, na Wzgórzach krzemienieckich. Jest to jedna ze starszych miejscowości Wołynia, wzmiankowana już w XIV w. jako miejsce pustelni mnichów prawosławnych. Od XVI w. Poczajów był jednym z największych sanktuariów i wschodnich miejsc pielgrzymkowych(...), *Encyklopedia Kresów...*, s. 350.

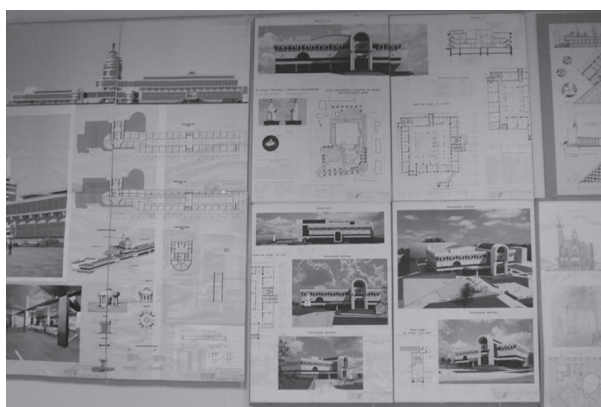
¹⁵ Równe – miasto w dawnym woj. Wołyńskim, nad Uściem. W XIII w. było jednym z grodów księstwa halicko-włodzimierskiego, od 2 poł. XVI w. znajdowało się w granicach Litwy, po 1569 w Koronie(...), *Encyklopedia Kresów...*, s. 399.



II. 1. Czemierniki – kompleks fortyfikacji koło Kocka, zdjęcie autora.



II. 2. Spotkanie u Mera Miasta Równe, zdjęcie autora.



II. 3. Wystawa prac studentów w Równem, zdjęcie autora.



II. 4. *Łuck – Zamek, zdjęcie autora.*



II. 5. *Ostróg – Wzgórze Zamkowe, zdjęcie autora.*



II. 6. *Międzyrzecz Ostrogi – Cerkiew, zdjęcie autora.*



II. 7. Poczajów – Sobór Prawosławny, zdjęcie autora.



II. 8. Poczajów – Wzgórze z Soborem, zdjęcie autora.

Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej

Międzynarodowe warsztaty – dialog o Placu Litewskim w Lublinie

Kolejnym przykładem kształtowania postaw „przywracania pamięci” są zorganizowane przez Urząd Miasta Lublin w dniach 25-27 listopada 2008 w Budynku Trybunału na Starym Mieście w Lublinie Międzynarodowe Warsztaty Architektoniczne, które dotyczyły głównej przestrzeni miejskiej – Placu Litewskiego. Dały one również początek międzynarodowego dialogu dla wrażliwej przestrzeni miejskiej i promocji Lublina oraz regionu. W ciągu trzech pracowitych dni Prof. arch. J. Gehl z Uniwersytetu w Kopenhadze, ekspert przekształceń przestrzeni publicznej, merytorycznie prowadził warsztaty przy udziale zaproszonych zespołów z Niemiec (Berlin), Włoch (Mediolan), Litwy (Wilno) i Polski (Kraków), które

w przedstawionych opracowaniach pokazały analizę funkcji Placu uwzględniając wartości historyczno-symbolicznych znaczeń miasta.

Podczas wykładu ze studentami kierunku Architektura i Urbanistyka oraz na spotkaniu z mieszkańcami Lublina Prof. arch. J. Gehl podejmował dialog o możliwości przekształceń głównej przestrzeni miasta. Przypadająca w roku 2009 440 rocznica podpisania Unii Lubelskiej oraz rozwój regionu w ramach wspierania przez Unię Europejską „ściany wschodniej” powoduje, że miasto stało się ponownie ważnym pomostem transgranicznym w wielokulturowym regionie.

Warsztaty miały na celu wskazanie na przedstawionych propozycjach priorytetów dla rewaloryzacji placu w warunkach przygotowywanych do konkursu międzynarodowego, oraz podjęcie dialogu społecznego z mieszkańcami. Wynikiem podjętego dialogu oraz rozmów środowiskowych było określenie wniosków dla przygotowania konkursu, w którym uczestnicy winni zaproponować:

- a) sformułowanie nowej jakości przestrzeni publicznej „Placu Litewskiego”¹⁶, zorientowanej na przyszłość z określeniem stref użytkowych ukierunkowanych na zróżnicowanego pokoleniowo użytkownika z jednoczesnym uwzględnieniem historycznych i symbolicznych wartości tego miasta.

¹⁶ Główny plac miejski – Plac Litewski w Lublinie, Kalendarium historyczne:

- Przed 1560 r. (XIV, XV w.) – wykształcenie się trójkątnego placu u zbiegu dróg (traktu krakowskiego i drogi na północny-zachód).
- Połowa XVI w. budowa obwałowań, umocnień obronnych w sąsiedztwie wschodniej granicy placu.
- 1569 r. – plac wg tradycji niepotwierdzonej źródłowo miejscem obozowiska szlachty litewskiej w trakcie obrad Sejmu i podpisania unii polsko-litewskiej, zw. Unią Lubelską.
- Ok. 1569 r. – budowa pomnika unii polsko-litewskiej, przypisywana Zygmuntowi Augustowi.
- 1588 – budowa „curii” Firlejów, następnie od 1683 r. pałacu Lubomirskich, po 1819 r. przekształconego dla potrzeb Komisji Województwa Lubelskiego.
- 1641-1643 budowa z fundacji bpa Świrskiego zespołu kościelno-klasztornego Bonifratów
- II poł. XVII w. – budowa, przy wschodniej granicy posiadłości Lubomirskich, pałacu; od I ćwierci XVIII w. Sieniawskich, następnie Czartoryskich
- 1726 – 1736 budowa z fundacji Sanguszków zespołu kościelno-klasztornego Kapucynów.

Obecnie kompozycja trójdzielna w układzie południkowym oraz dwudzielna w układzie równoleżnikowym Placu Litewskiego odpowiada generalnym założeniom wspomnianego powyżej projektu. Wśród zachowanych składników ogrodowych pozostał dobrze zadbane kopiec z pomnikiem unii polsko-litewskiej, w formie nadanej w latach 30 XX w. oraz fontanna. Niepielęgnowana zieleń powoduje zatarcie powiązań widokowych szczególnie od strony promenady Krakowskiego Przedmieścia. Z powodu braku współczesnych funkcji, stracił on swoje znaczenie i służy wyłącznie komunikacji.

Zorganizowane przez Urząd Miasta Lublina Międzynarodowe Warsztaty Architektoniczne poświęcone rewalizacji Placu Litewskiego to początek międzynarodowego dialogu na temat wrażliwej przestrzeni miejskiej i promocji Lublina oraz regionu.

- b) stworzenie innowacyjnie sformułowanego estetycznie wnętrza Placu, uwzględniające różnorodność urbanistycznych i architektonicznych komponentów (np. światło) spełniające potrzeby wielosezonowego użytkowania Placu,
- c) opracowanie wizji dostępności przestrzeni placu – pieszej i kołowej w kontekście urbanistycznych uwarunkowań. Po wykonaniu analizy komunikacyjnej Śródmieścia wnioskuje się wyłączenie ruchu kołowego i przedłużenie traktu pieszego od Starego Miasta do końca Placu Litewskiego,
- d) zachowanie trójdzielności placu dla funkcji- „przeszłość – terażniejszość – przyszłość”, z możliwością usytuowania funkcji całorocznej pod płytą placu z neutralnym akcentem wejściowym na Placu Litewskim.

Podsumowanie. Potrzebny społeczny dialog: przeszłość – terażniejszość – przyszłość

Okres integracyjny w Europie zbiega się w czasie z nową wizją miasta przyjaznego. Miasto przyjazne to miejsce, z którym się identyfikujemy, w którym pragniemy przebywać i uczestniczyć w jego rozwoju. Dla kształtowania takich postaw koniecznym staje się prowadzenie dialogu społecznego służącego aktywizacji postaw mieszkańców uczestniczących w budowaniu społecznej świadomości i akceptacji zmian w przestrzeni publicznej. Wprowadzane propozycje regeneracji zdegradowanych fragmentów przestrzeni publicznych poprzez wprowadzanie aktywnych integrujących funkcji oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca jest drogą dla poprawy jakości życia w mieście.

Jednocześnie propagowanie od lat 90 aktywnego uczestnictwa mieszkańców miasta w jego rozwoju, prowadzenie dialogu o świadome życie w środowisku zbudowanym jest drogą powszechnego inwestowania w edukację społeczną. Pojawiają się również inicjatywy budowania systemów powszechnej edukacji. Przykładem świadomej edukacji społecznej w Lublinie poprzez propagowanie programów – jest działający od kilku lat Ośrodek Brama Grodzka „TEATR NN”¹⁷ – *Pamięć: na istotną część historii tego miasta i regionu składa się pamięć o tym, co powstało ze spotkania różnych kultur, a także o tym, co uległo zniszczeniu i zagładzie – miejsce: Lublin, miasto w którym żyjemy, położone jest w szczególnym miejscu na pograniczu Wschodu i Zachodu. W tym mieście i regionie do dzisiaj obecne są ślady innych kultur – obecność: nasza obecność w kulturze związana jest nierozdzielnie z pamięcią o miejscu, w którym żyjemy i otwartością na spotkanie z tym, co ważne i żywe w całej kulturze europejskiej*, „zapomniana przeszłość” – *Lublin, znajduje się mniej więcej w pół drogi pomiędzy Krakowem a Wilnem. Styka się tutaj Wschód i Zachód,*

¹⁷ Ośrodek „Brama Grodzka-Teatr NN”, *Rozmowy o kulturze przestrzeni*, (op. zb.), „Scriptores” Lublin 2005.

Północ i Południe, nakładają się na siebie losy dwóch narodów i państw (...) T. Venclova. W Ośrodku Brama Grodzka często rozmawia się o architekturze, w panelach dyskusyjnych uczestniczą studenci kierunku Architektura i Urbanistyka (od lipca 2009 r. Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej). Ośrodek ten jest również miejscem spotkań środowiska architektonicznego z mieszkańcami miasta, a także miejscem rozmów o architekturze i jej szeroko pojętą wspólnie promocją.

Bibliografia

- Encyklopedia Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Dzieje Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Gehl J. & Gemzøe L., *New City Spaces*, Copenhagen 2006.
- Gehl J., *Life between buildings*, Kóbenhavn 2006.
- Górska A., *Kresy*, DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Kołąkowski M. M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, „Architektura & Biznes”, nr 11 Listopad 2007, s. 66-71.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2005.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2006.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2007.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2008.
- Radziukiewicz A., *Na Wschód od Zachodu*, Arka, Śródleśie, Białystok 2008.
- Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, „Architektura”, nr 2 Luty 2009 s. 14-18.
- Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, „Architektura”, nr 2 Luty 2009 s. 20.
- Urząd Miasta w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, a) *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Lublin 2009, b) *Plac Litewski w Lublinie, Studium architektoniczno krajobrazowe*, Lublin 2000, c) *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina*, Lublin 1997-1999.

Jan Wrana, Aleksandra Jarocka

Nowa szansa rewaloryzacji i modernizacji dawnego Pałacu Sobieskich przy ulicy Bernardyńskiej 13 w Lublinie¹

Wprowadzenie

Pierwsza wzmianka, dotycząca budynku powszechnie znanego jako Pałac Sobieskich w Lublinie, (...) pochodzi z „Lustracji Lublina” z 1565 r. gdzie opisany jest dwór z szynkiem, należący do Sobieskiego². W XVI w. obiekt został przebudowany na rezydencję przez Marka Sobieskiego – późniejszego wojewodę lubelskiego. W 1618 r. budynek został uwieczniony na miedziorycie Abrahama Hogenberga i Georga Brauna – najbardziej znanym widoku Lublina pochodzącym z sześciotomowego dzieła pt.: „Theatrum praecipuarum totius mundi urbiurti (Przedstawienie wyróżniających się miast całego świata)”, znanym pod nazwą „Civitates orbis terrarum”³.

Budynek przedstawiony jest jako obiekt jednopiętrowy z wysoką wieżą przykrytą kopułą, latarnią oraz późnogotyckim szczytem. O znamienitości budowli świadczyć może opis przetłumaczony przez Hieronima Łopacińskiego: „Niemalą też ozdobą Lublina jest wspaniały pałac JW-go Pana Marka Sobieskiego, wojewody lubelskiego, w miejscu widocznym zbudowany z wielką starannością i niemalym kosztem”⁴. Od śmierci Jana III Sobieskiego w 1696 r. pałac popada w ruinę. W latach 1843-1844 prawnik lubelski Dominik Boczarski zdecydował się na murach pałacu zbudować młyn. Pomysł nie sprawdził się, co skutkowało bankrutem właściciela.

Następna przebudowa pałacu miała miejsce od 1884 r., kiedy to J. Strochocki zdecydował się podwyższyć budynek o dwie kondygnacje oraz dodać dwie skrajne jego części. Wybudowano wtenczas symetryczne oficyny i kordegardy,

¹ Artykuł ukazał się w Wydawnictwie Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej *Budownictwo i Architektura*, nr 11 (1) 2012, Lublin 2012, s. 55-63.

² Witryna internetowa teatru NN w Lublinie: http://teatrnn.pl/leksykon/node/2490/pa%C5%82ac_sobieskich_w_lublinie.

³ Tamże: http://teatrnn.pl/leksykon/node/343/widok_lublina_hogenberga_i_brauna_1618.

⁴ Tamże: http://teatrnn.pl/leksykon/node/2490/pa%C5%82ac_sobieskich_w_lublinie.

dodano ogrodowy budynek na słupach z wozownią i ustępami. W 1895 r., kiedy to właścicielem budowli była Bronisława Vetterowa, pałac został podwyższony o oficynę, przez co zyskał bardziej symetryczny wygląd.

W 1905 r. w murach budowli rozpoczęło działalność Prywatne Gimnazjum Żeńskie Heleny Czarneckiej. Funkcjonowało tam ono aż do wybuchu II wojny światowej. Poza wyżej wymienionymi budynki te przez lata pełniły także inne funkcje – mieszkań, sklepów, szpitala wojskowego. W latach 1959-1963 miał miejsce remont na potrzeby WSI (Wieczorowa Szkoła Inżynierska, dziś Politechnika Lubelska), kiedy to zmieniono układ wewnątrz oraz usunięto budynek z dziedzińca ogrodowego. W 1970 r. odnowiona została elewacja, zaś w 1986 r. wykonano inne roboty elewacyjne, dekarsko-blacharskie oraz instalacyjne⁵.

Dziś w dawnym zespole pałacowym mieści się uczelniane archiwum, prowadzone są zajęcia przez pracowników Wydziału Budownictwa i Architektury oraz zlokalizowana jest duża część pomieszczeń administracyjnych Politechniki Lubelskiej.

Obecnie w skład Zespołu Pałacowego „Sobieskich” wchodzi jedenaście obiektów: budynek pałacowy, dwie oficyny, dwie kordegardy, sześć budynków gospodarczych oraz dwa dziedzińce⁶. Powierzchnia przez nie zajmowana to około 4068 m². Od strony ul. Bernardyńskiej obiekt ograniczony jest murem, od strony południowo-wschodniej – budynkiem Browarów Lubelskich „Perła” (ul. Bernardyńska 15) zaś od północno-zachodniej – nowo wybudowanym obiektem Hospicjum Dobrego Samarytanina (ul. Bernardyńska 11). Od strony południowo-zachodniej na granicy działki znajduje się skarpa o różnicy wysokości ok. 6 m. Wjazd na teren posesji możliwy jest pomiędzy kordegardami od strony ul. Bernardyńskiej poprzez bramę wjazdową. Dziedziniec frontowy pełni rolę parkingu. Dziedziniec tylny funkcjonuje jako skład węgla oraz dodatkowe miejsce postojowe, które dostępne jest po przemieszczeniu się przez przejazd pod budynkiem pałacu. Teren okalający zespół pałacowy jest niezagospodarowany, na dziedzińcu frontowym chaotycznie ustawiono kilka ławek. Ponadto, przed wejściem do głównego budynku postawiono prowizoryczny drewniany daszek⁷.

Wraz z planami rewaloryzacji i modernizacji dawnego pałacu Sobieskich dla potrzeb kształcenia na kierunku Architektura i Urbanistyka dokonano szeregu analiz i ekspertyz, które ukazały zatrważająco zły stan techniczny opisywanych budynków. Okazało się, niestety, że jeden z piękniejszych XIX-wiecznych lubelskich obiektów ulega rokrocznie coraz bardziej zauważalnej destrukcji. Zawirowania prawne sprawiły, iż szanse na działania konserwatorskie zmalały. Zespół pałacowy o wielkim potencjale wykorzystywany jest jedynie w kilku procentach. O tym,

⁵ Tamże: http://teatrnn.pl/leksykon/node/2490/pa%C5%82ac_sobieskich_w_lublinie.

⁶ Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku* (Pałac Sobieskich, Lublin, ul. Bernardyńska 13), Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008, s. 3 (pisownia nazwy obiektu zgodna z oryginałem publikacji).

⁷ Tamże, s. 3.

jak bardzo interesujący mógł być ów obiekt świadczy fakt, że jego zdjęcie zdobi pocztówkę z ok. 1908 r.⁸

Obecny stan pałacu

Autorzy w powyższym opracowaniu przybliżają obecny stan techniczny budowli przy ul. Bernardyńskiej, jak również pokazują, jak znaczący dla promocji regionu mógłby być opisywany obiekt dzięki odpowiednio przeprowadzonym działaniom konserwatorskim oraz dobrze dobranemu schematowi funkcjonalnemu. Poprzez kreatywne podejście do poszczególnych zagadnień, związanych z adaptacją zabytków, można na nie w nowoczesny i niekonwencjonalny sposób zwrócić uwagę turystów, po raz wtóry odkryć znane już, choć niedoceniane zabudowania Lublina.

Obecnie zespół pałacowy nie wzbudza zachwytu. Jego stan techniczny, zarówno pod względem bezpieczeństwa konstrukcji, jak i stan wnętrza oraz elewacji jest zatrważający. Trzykondygnacyjna elewacja frontowa budynku głównego posiada bardzo bogaty wystrój, co stanowi o jej walorach architektonicznych. Niestety, wiele jest ubytków materiału, spękań czy rys. W dolnych częściach ścian występują miejscowe zawilgocenia. Ponadto, nad głównym wejściem umieszczono drewniany daszek zaburzający odbiór całości. Jego obecność jest uzasadniona względami czysto użytkowymi – chroni on przed odpadającym tynkiem i fragmentami cegieł. Imponująca baszta o eliptycznym kształcie, górująca nad całym założeniem, poza dość znaczącymi ubytkami tynku ukazującymi mur ceglany, uwidacznia problem korozji pokrycia dachowego. Detal architektoniczny odróżniający pałac od otaczających zabudowań uległ znacznym uszkodzeniom, co jednak nie odebrało elewacji frontowej jej zasadniczego charakteru i nie przeszkadza w ogólnym odbiorze zabytku⁹.

W podobnym stopniu uszkodzeniom uległy pozostałe zabudowania zespołu – oficyny (prawa i lewa) oraz kordegardy. Fakt, iż te ostatnie usytuowane są równolegle do ciągu pieszego (chodnika) sprawia, że przyciągają one uwagę przechodniów i wzmagają w odbiorcach poczucie wejścia na teren spójnego założenia. Detal zastosowany na elewacjach kordegard nawiązuje do elewacji oficyn. Pojawiają się na nich pilastry oraz gzymsy – podokienny i wieńczący podkreślony fryzem ząbkowym, który to pojawia się również na elewacjach oficyn¹⁰.

⁸ Lipniewski J., *Szkic do dziejów lubelskich pocztówek, opisy pocztówek i indeks wydawców*, [w:] *Lublin w dawnej pocztówce*, Wyd. „Erbo”, Lublin 1997, s. 59 (pocztówka nr 111).

⁹ Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku* (Pałac Sobieskich), s. 5-9.

¹⁰ Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku [Oficyna południowa (lewa) w zespole pałacowym, Lublin, ul. Bernardyńska 13]*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008, s. 4.

Obecnie wyraźnie widać braki tynku, zarysowania i spękania. Stolarka okienna, występująca od strony dziedzińca, również kwalifikuje się do wymiany. Stan oficyn (prawej i lewej) także nie jawi się pozytywnie. Podobnie jak elewacja budynku głównego, także elewacja kordegard kwalifikuje się do generalnego remontu. Liczne rysy, zawilgocenia, skorodowane pokrycie dachowe oraz stolarka okienna, niezwłocznie wymagająca wymiany, kwalifikują budynek do całkowitej modernizacji. Dziedziniec wjazdowy, a co gorsza dziedziniec znajdujący się na tyłach zabudowań, nie zachęcają do podziwiania zespołu. Ich zagospodarowanie jest chaotyczne – w głównej mierze to samochody tam zaparkowane stanowią o ich wyglądzie. Nieliczne drzewa, żywopłoty oraz ławki w niczym nie nawiązują ani do uporządkowanej zieleni, z jaką przeciętny mieszkaniec Lublina kojarzy „ogrody pałacowe”, ani też nie stanowią wspomnienia znajdującego się tu ongiś młyna.

Konstrukcja, wnętrza oraz ich zachowanie nie są w stanie lepszym aniżeli elewacje. Poszczególne zabudowania charakteryzują się podobnymi uszkodzeniami, wymagającymi natychmiastowej naprawy. Zawilgocenia i szkodniki niszczące drewniane elementy – to tylko niektóre z problemów dotyczących obiektu. Większość pomieszczeń, zaczynając od piwnic, poprzez parter, kondygnacje nadziemne budynku głównego oraz baszty, w mniejszym lub większym stopniu charakteryzują się podobnymi zniszczeniami i uszkodzeniami, wynikającymi zarówno ze zużycia materiału, czynników mechanicznych jak też z faktu, iż część elementów konstrukcyjnych wykonana została przy użyciu materiałów o niskiej klasie (przykładem są ściany fundamentowe baszty) ¹¹. Część elementów konstrukcyjnych wraz z odpadaniem tynku została odsłonięta, zaś wpływ warunków panujących w poszczególnych pomieszczeniach sprawił, iż uległy one w dużym stopniu korozji.

Nierównomierne osiadanie poszczególnych części budynku sprawiło, że na ścianach w większości pomieszczeń pojawiły się spękania o różnej szerokości. W części pomieszczeń użytkowych widać ugięcia stropów. W najgorszym stanie są pokoje znajdujące się na II piętrze. Belki stropowe uległy zawilgoceniu, skorodowaniu i zniszczeniu przez owady. Ryzyko awarii jest na tyle duże, że zdecydowano się na ich tymczasowe podstemplowanie. Ponadto, sale II piętra cały czas narażone są na zalewanie. Ich skutkiem są widoczne na stropach żółte plamy i spękania, o których już była mowa powyżej.

Stan wewnątrz baszty również jawi się jako zły. Wiele elementów przegniło na skutek nawracających przecieków. Najgorszy stan techniczny prezentują jednak tarasy. Balustrada jest zawilgocona, co powoduje ciągłe odpadanie tynku oraz odsłanianie również uszkodzonych cegieł. Stan całej konstrukcji tarasów zagraża bezpieczeństwu użytkowników i grozi zawaleniem. Ponadto, spękania widoczne

¹¹ W wymienionym przykładzie mowa o zaprawie łączącej kamień wapienny: Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku* (Pałac Sobieskich).

na ostatniej kondygnacji baszty są tak duże, że kwalifikują się jako uszkodzenia konstrukcyjne. Kondygnacja murów koronujących wymaga wzmocnienia oraz naprawy¹².

Klatki schodowe znajdujące się w obiekcie nie spełniają wymogów warunków technicznych stawianych obiektom użyteczności publicznej. Jako najmniej dostosowana do obecnych potrzeb jawi się ta, znajdująca się w części środkowej od strony zachodniej baszty (naprzeciwko głównej klatki schodowej). Obecnie element ten funkcjonuje jako klatka dodatkowa, ale to właśnie ona, jako jedyna, prowadzi na najwyższe piętra baszty. Stopnice wykonano z desek drewnianych, podobnie jak i spoczniki. Zarówno jedne, jak i drugie, są pościerane, zamocowane niestabilnie. Dodatkowo, w części są to schody zabiegowe, co sprawia, że nie mogą one pełnić funkcji drogi ewakuacyjnej. Ponadto, stopnie są strome, a ich szerokość wynosi jedynie 90 cm. Fakt, iż klatki schodowe są drewniane, w żaden sposób nie zaizolowane przeciwogniowo, nie spełniające warunków technicznych, powoduje, że mogą stanowić zagrożenie dla osób korzystających z budynku¹³.

Kolejny, często spotykany w obiektach zabytkowych fakt – to płytkie posadowienie fundamentów. Powyższy problem występuje również w Zespole Pałacowym Sobieskich i dotyka w mniejszym lub większym stopniu wszystkich jego obiektów. Brak izolacji przeciwwilgociowej i przeciwwodnej dodatkowo pogarsza ich stan. Niektóre fragmenty fundamentów są na tyle skorodowane, że kwalifikują się do wymiany. Wartym rozpatrzenia pod względem posadowienia jest główny budynek. Poszczególne jego części były dobudowywane w różnych okresach na różnych poziomach. Dodatkowo nie dylatowano również ścian murowanych. Skutkiem powyższych faktów jest nierównomierne osiadanie budynku, co mogło spowodować zarysowania i pęknięcia murów¹⁴.

Ekspertyza budowlana z 2008 r. dowodzi konieczności przeprowadzenia gruntowego remontu. Jednakowoż pokazuje ona również ogromny potencjał tkwiący w opisywanym zespole pałacowym. Dokumentuje to również koncepcja z 2008 r. przygotowana przez zespół, składający się z: E. Przesmyckiej, J. Wrany, B. Kwiatkowskiego, K. Petrusa, N. Przesmyckiej, E. Pytlarz, K. Janusa oraz M. Mysiaka,

¹² Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku* (Pałac Sobieskich).

¹³ Tamże.

¹⁴ Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku* (Pałac Sobieskich), Fronczyk, *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku [Oficyna południowa (lewa) w zespole pałacowym]*, Lublin, ul. Bernardyńska 13), Fronczyk, *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku [Oficyna południowa (prawa) w zespole pałacowym]*, Lublin, ul. Bernardyńska 13), Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008, Fronczyk, *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Kordegardy: lewa „B” i prawa „C” w zespole pałacowym)*, Lublin, ul. Bernardyńska 13), Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.

przedstawiająca „Rewaloryzację i modernizację dawnego pałacu Sobieskich dla potrzeb kształcenia na kierunku architektura i urbanistyka”. Koncepcja, mimo iż nie została zrealizowana, wzbudza zainteresowanie. Zakłada ona rozbudowę budynku głównego – powiększenie go, m.in. o dwukondygnacyjną aulę oraz dwupoziomowy parking, połączenie oficyny z korpusem poprzez przeszklony łącznik. W założeniu zlokalizowano również centrum multimedialne, mediatekę, pracownię projektową, zespół katedr oraz kawiarnię, zaprojektowaną na ostatniej kondygnacji baszty z widokiem na stary Lublin. W projekcie zaproponowanym przez powyższy zespół z łatwością można rozgraniczyć elementy zabytkowe od nowo zaproponowanych. Szeroko pojmowana nowoczesność nie koliduje z zastaną tożsamością miejsca. Plan modernizacji zakłada wykonanie wszelkich prac technicznych, mających na celu wzmocnienie konstrukcji budynku, m.in. podbijanie fundamentów czy osuszanie murów. Pokazał on realny opis możliwości przywrócenia zespołowi pałacowemu „nowego życia”. Niestety, przedłużające się wyjaśnienia prawne, związane z istniejącym obiektem, sprawiły, iż prolongowano czas realizacji inwestycji¹⁵.

Przykłady projektów rewitalizacji pałaców w ostatniej dekadzie

Przykładem szanującej kontekst, a zarazem dobrze rozwiązanej pod względem funkcjonalnym rewitalizacji jest Pałac Karnickich w Warszawie, wybudowany w latach 1877-1878 według projektu architekta Józefa Husa. Jest to typ pałacu przyulicznego o bogatym wystroju elewacji. Niestety, z upływem lat obiekt został zdewastowany i wymagał gruntownej rewaloryzacji. Projekt zakładał konserwację wystroju wewnątrz oraz przywrócenie im pierwotnego układu, wymianę stolarki okiennej, jak również dostosowanie obiektu do współczesnych potrzeb – przykładowo – poprzez wprowadzenie dodatkowej klatki schodowej z dźwigiem osobowym¹⁶. Rewaloryzacja sprawiła, iż budynek może pełnić nowe funkcje, zachowując przy tym zabytkowy charakter.

Innym przykładem zabytku tętniącego życiem jest Zespół pałacowy Fryderyka Wilhelma Schweikerta przy ul. Piotrkowskiej w Łodzi. W latach 90. XX w. przeprowadzono gruntowną renowację¹⁷. Zakładała ona: kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie w budynku głównym i oficynach pałacowych, adaptację na pomiesz-

¹⁵ Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, wyd. Politechnika Lubelska, Lublin 2011.

¹⁶ René A., *Pałac Karnickich – połączenie wartości zabytkowych z nowymi funkcjami użytkowymi*, [w:] *Renowacje i Zabytki*. Kwartalnik Ogólnopolski. Kraków 2002, Nr 1, s. 64-67.

¹⁷ Witryna internetowa: Łódzkie. Portal turystyczny województwa łódzkiego. <http://lodzkie.travel/?kat=zabytki&sub=palace&id=64>.

czenia Instytutu Europejskiego, który mieści się tam obecnie, oraz aranżację ogrodu pałacowego¹⁸. W 1994 r. pałac zdobył nagrodę w konkursie na najlepsze wnętrze roku. Do Instytutu przyjeżdżają wykładowcy, dyplomaci i eksperci z całego świata¹⁹.

Powyższe przykłady dowodzą, iż warto dbać o zabytki, ich stan, jak również wprowadzać doń nowe funkcje, przywracać zapomniane obiekty do życia. To właśnie tego typu budynki tworzą tożsamość naszych miast i propagują poznawanie historii. Poprzez poszanowanie ich oryginalnej substancji i prace remontowe poprawiające stan techniczny, można uzyskać zupełnie nowe obiekty, o nowych funkcjach, dostosowane do obecnych wymagań, a zarazem posiadające odmienny charakter, architekturę wyróżniającą się spośród pozostałych zabudowań.

Proponowana nowa funkcja pałacu – regionalny ośrodek dialogu kultur i poszanowania tożsamości

Autorzy, korzystając z ekspertyz oraz gotowego już projektu modernizacji, przedstawiają inne szanse i możliwości adaptacji Zespołu Pałacowego Sobieskich. Lokalizacja całego założenia jest bardzo korzystna – budynki znajdują się w ścisłym centrum Lublina. Fakt, że w bliskiej odległości można zobaczyć tak znaczące zabytki, jak Brama Krakowska, Katedra Lubelska czy Zamek, generuje chęć przekształcenia podupadających budowli w integralny element koncepcji rozwoju kulturalnego głównej miejscowości województwa.

W ostatnich latach Lublin, uznawany za wschodnie centrum uniwersyteckie, wzbogacił się o nowy wydział Politechniki Lubelskiej – Wydział Budownictwa i Architektury. Dopiero co powstający i ugruntowujący swoją pozycję w kraju kierunek na dobre już zaznaczył swoją obecność – poprzez licznie organizowane wystawy projektów oraz wszelką działalność, mającą na celu popularyzowanie nowoczesnej architektury wśród mieszkańców.

Rokrocznie na kierunku przybywa studentów; fakt ów pokazuje, jak ważne stają się odczucia związane z wyglądem otoczenia. Kolejne roczniki młodych twórców opuszczają mury Politechniki Lubelskiej. Niewiele jest jednak miejsc, w których zdolni i kreatywni ludzie mieliby szansę zademonstrować swe umiejętności. Samorozwój utrudniony jest przez dotychczasowy brak uczelni kształcących urbanistów, planistów oraz architektów. W chwili obecnej młody (w porównaniu z innymi) wydział może poszczycić się corocznym cyklem wystaw prac dyplomo-

¹⁸ *Łódź – przegląd realizacji*, [w:] „Renowacja i Zabytki”, Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 4, s. 26-50 (obiekt nr 54; pisownia nazwy obiektu zgodna z oryginałem publikacji).

¹⁹ Witryna internetowa: Polska Niezwykła: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/17395,lodz-palac-wilhelma-schweikerta.html>.

wych, prężnie działającymi kołami naukowymi czy licznymi konkursami przez nie organizowanymi. Lublin – jako „Miasto Inspiracji” – potrzebuje miejsca, gdzie owi kreatywni, pracowici i chętni do nauki ludzie mieliby szansę rozwijać swoje pasje, prezentować w różnorodny sposób przeszłość Lubelszczyzny, miasto i historię jego rozwoju. Szansą połączenia tego, co „dawne”, z tym, co „współczesne” – wydaje się być modernizacja Zespołu Pałacowego Sobieskich z jednoczesnym przekształceniem go w Regionalny Ośrodek Dialogu Kultur i Poszanowania Tożsamości.

Miasto, łączące przenikające się tradycje kulturowe, „(...) daje się jeszcze dzisiaj zaobserwować w sferze niematerialnych i materialnych przekazów historii kultury, wśród których poczesne miejsca zajmują dzieła architektury i budownictwa”²⁰. Należy podkreślać wizerunek Lublina jako miejsca na styku wielu kultur – różnorodnego, wzmacniać jego „kod genetyczny”²¹ jako ośrodka na pograniczu Wschodu i Zachodu. Od początku swego istnienia był on ważnym punktem na szlakach komunikacyjnych pomiędzy Rusią i Litwą, a Małopolską – miastem wojewódzkim, w którym architektura była i jest świadectwem wielokulturowości.

Kozi Gród, jako jedno z niewielu miast, może pochwalić się autentycznym historycznym układem przestrzennym. Ponad 200 obiektów architektonicznych wpisanych jest do rejestru zabytków²². Mimo powyższego zaplecza historycznego i kulturowego brakuje szeroko rozumianej popularyzacji tradycji i architektury miasta, zarówno pośród mieszkańców jak i przyjezdnych. Postulowany Regionalny Ośrodek Dialogu Kultur i Poszanowania Tożsamości może być, jak się wydaje, szansą na rozpropagowanie Lublina – jako miasta rozwojowego, młodych, ambitnych i kreatywnych ludzi. Ewentualne powstanie Ośrodka stwarzałoby realną szansę na przywrócenie wizerunku stolicy województwa, jako centrum styku kultur, miejsca gdzie krzyżują się religie i ich tożsamość.

Podsumowanie

Autorzy w przedmiotowym artykule pokazują obecny stan założenia pałacowego Sobieskich. Bazując na ekspertyzie z 2008 r., przekazują informacje dotyczące zniszczeń materiałów, konstrukcji i detali. Poprzez przytoczenie projektu koncepcyjnego „Rewaloryzacja i modernizacja dawnego pałacu Sobieskich dla potrzeb kształcenia na kierunku architektura i urbanistyka” dowodzą, iż istnieją realne szanse na przywrócenie dawnej świetności obiektu, który w chwili obecnej jawi się, jako zniszczony wpływem czasu.

²⁰ A. Frąckiewicz. *Lublin- miasto historyczne. Problematyka rewaloryzacji*, (w:) *Renowacja i Zabytki. Kwartalnik Ogólnopolski*, Kraków 2002, Nr 2, s. 56.

²¹ Termin używany przez J. Wranę, m. in. w pozycji autorskiej: *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, wyd. Politechnika Lubelska, Lublin 2011.

²² Frąckiewicz. *Lublin- miasto historyczne...*, op. cit., s. 59.

Ponadto autorzy prezentują również przykłady rewitalizacji polskich pałaców i rodzimych założeń pałacowych. Dowodzą tym samym wartości takich projektów. Obydwa demonstrowane obiekty spełniają swoje funkcje i są dobrze odbierane przez użytkowników, a zarazem same w sobie stanowią walory historyczne i estetyczne.

Autorzy pokazują również, jak ważnym ośrodkiem na przestrzeni wieków był Lublin oraz wskazują szanse na przywrócenie postrzegania go jako miasta wielokulturowego o tworzącej się przez wieki odrębnej tożsamości. Możliwość realizacji tego autorskiego zamierzenia odnajdują oni w stworzeniu w opisywanym założeniu pałacowym Sobieskich Ośrodka Dialogu Kultur i Poszanowania Tożsamości, które to byłoby atrakcją zarówno dla przyjezdnych i turystów, jak i w dużej mierze dla poszerzającego się z roku na rok kręgu osób związanych z architekturą, historią i zabytkami. Jednocześnie proponowany obiekt stanowiłby załęczek centrum rozwoju młodych ludzi wrażliwych na sztukę, a pamiętających przy tym, jak ważny jest kontekst miejsca oraz zastana już tożsamość.

Proponowany Ośrodek, wydaje się, byłby szansą na poszerzanie wiedzy zdobytej na lubelskich uczelniach oraz miejscem na jej praktyczne zastosowanie i prezentację osiągnięć zarówno indywidualnych jak i zespołowych.

Bibliografia

Źródła internetowe:

Witryna internetowa teatru NN w Lublinie: http://teatrnn.pl/leksykon/node/2490/pa%C5%82ac_sobieskich_w_lublinie.

Witryna internetowa teatru NN w Lublinie: http://teatrnn.pl/leksykon/node/343/widok_lublina_hogenberga_i_brauna_1618.

Witryna internetowa: Łódzkie. Portal turystyczny województwa łódzkiego. <http://lodzkie.travel/?kat=zabytki&sub=palace&id=64>.

Witryna internetowa: Polska Niezwykła: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/17395,lo dz-palac-wilhelma-schweikerta.html>.

Pozostałe źródła:

Frąckiewicz A., *Lublin – miasto historyczne. Problematyka rewaloryzacji*, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 2.

Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Kordegardy: lewa „B” i prawa „C” w zespole pałacowym, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.

Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Oficina południowa (lewa) w zespole pałacowym, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.

- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Oficyna południowa (prawa) w zespole pałacowym)*m, Lublin, ul. Bernardyńska 13], Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Pałac Sobieskich, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt”, inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Lipniewski J., *Szkic do dziejów lubelskich pocztówek, opisy pocztówek i indeks wydawców*, [w:] *Lublin w dawnej pocztówce*, Wyd. „ERBO”, Lublin 1997.
- Łódź – przegląd realizacji, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 4, s. 26-50 (obiekt nr 54; pisownia nazwy obiektu zgodna z oryginałem publikacji).
- René A., *Pałac Karnickich – połączenie wartości zabytkowych z nowymi funkcjami użytkowymi*, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 1.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, wyd. Politechnika Lubelska, Lublin 2011.

Podsumowanie

Niniejszy zbiór prezentuje wielowątkowe spojrzenie na tematykę tożsamości miejsca i kontekstu architektury, oparte na wieloletnim doświadczeniu zawodowym i naukowym autora. Omawia on zarówno tożsamość lokalną, kształtującą się w małych miejscowościach, jak i tę dotyczącą całego kraju. Porusza również modny ostatnimi czasy temat dialogu nowej i starej architektury, zdecydowanie zwracając uwagę na kwestię poszanowania istniejącej już, zastanej zabudowy.

Zagadnienie tożsamości i zrozumienia architektury to kwestia bliska każdemu odbiorcy, choć nie zawsze zdaje on sobie z tego sprawę – w tym jednak rola architekta, w którego gestii leży czytelność przekazu architektonicznego. To właśnie on może kształtować architekturę tak, by mieszkańcy identyfikowali się z nią i z miejscem, które określa. Zrozumienie przez architekta specyficznych cech przestrzeni, opisującej wszystko co zwykło się rozumieć pod pojęciem „tożsamości miejsca” jest jednym z podstawowych czynników mających istotne znaczenie w twórczej kreacji architektonicznej. Właściwe zrozumienie powinno stanowić główną wytyczną w poszukiwaniu rozwiązań projektowych gwarantujących trafność wyboru (zrozumienie kontekstu i zastanej tkanki), który pomimo dowolnego (aktualnie modnego) języka architektonicznego, wpisuje się w przestrzeń na zasadzie kreatywnej kontynuacji. W efekcie to, co nowe, odczytywane jest powszechnie jako oczywiste i oczekiwane. Kontekst miejsca zaś odgrywa wiodącą rolę inspirującą, a jednocześnie motywuje do poszanowania tożsamości oraz rozwiązywania problemów wynikających z uwarunkowań miejscowych.

Pamięć o tożsamości i kontekście ważna jest również w procesie nauczania młodych architektów – należy ich bowiem ukierunkowywać tak, by doceniali architekturę regionalną i tradycyjną, szanowali zastany kontekst, a także racjonalnie go uzupełniali i kontynuowali, nie zaś ślepo podążali za wzorcami z Zachodu. Współcześnie bowiem ponadczasową wrażliwość estetyczną odnajdujemy prowadząc twórczy dialog z poszanowaniem kultury lokalnej, otwierając się na poszukiwania tożsamości nawiązujące do narodowych tradycji.

Poszukując współcześnie zrozumiałego odbioru naszych twórczych ingerencji projektowych winniśmy świadomie stosować rozumiały do odczytania „kodu” przekazu, aby „architektura była czytelnym komunikatem przestrzennym”. Dotyczy to zarówno interwencji w zastaną przestrzeń zbudowaną, jak też definiowania językiem „kodu” wydarzeń rozumianych jako konieczność postępu cywilizacyjnego¹.

¹ Wrana J., *Tożsamość miejsca – kryterium w projektowaniu architektonicznym*, PL Lublin 2011, s. 183.

Bibliografia

- Agnoletto M., Boccia F., Cassara S., Di Marco A., Rosso G., Tagliatori M., *Dzieła nowoczesnej architektury*, KARMAR S.A. Warszawa 2007.
- Alexander Ch., *Język wzorców*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Alpbach Congress Center, 2006.
- An Urbanizing world. Global report on Human Settlements*. United Nation Centre for Human Settlements (UNCHS), Habitat – Oxford University Press, 2000.
- „Architektura” nr 5-6/1979 s. 75-88 art. *Romantyczni moderniści*
- Barański A., *Architektura wobec zrównoważonego rozwoju*, Kongres Architektury Polskiej, 24-26 IX Gdańsk 1998.
- Bieda K., Palej A., *Krajobraz trzeciej fali*, VI Ogólnopolska, I Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków, 23-24 kwietnia 1999, *Czynnik kreacji w projektowaniu urbanistycznym. Kreacja współczesnego miasta: realizacja, zapisy rozwoju, teoria*.
- Biskupski R., *IKONY*, Warszawa 1991.
- Bolay J., Pedrazzini Y., *Ville intermediaires, environnemet et developpement durable*, Document de travail de la DDC 11/99, Berne, Suisse 1999.
- Bonenberg W., *Miejska przestrzeń kreatywna*, „Architektura i Urbanistyka” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10 2007.
- Borek K., *Renzo Piano, Centrum Kultury Karnaków im. Jean-Marie Tjibaou, Nowa Kaledonia*, ARCHITEKTURA 5/1999.
- Capodiferro A., [red], *Meraviglie dell' architettura dal 4000 A. C.*, Wydanie w języku polskim, M. Jendryszko, *Perły architektury*, ARKADY, Warszawa 2006.
- Centrum sztuki TEA*, „Architektura” nr 5, maj 2009.
- Characzewiczowa Ł., *Histografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.
- Christopher A., *The Timeless Way of Buiding*, New York: Oxford University Press, 1979.
- Cisek E., *Opera Narodowa w Oslo jako znak miejsca i droga w wędrówce ku iluminacji*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 15/2008.
- Cisek E., *Równowaga i harmonia jako piękno współczesnej architektury Norwegii*, „Czasopismo Techniczne PK”, 13/2007.
- Design in context*, NSW Heritage Office & Royal Australian Institute of Architects, 2005.

- Dzieje Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Eco U., *Funkcja i znak. Semiologia architektury*. [W:] Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*. PIW, Warszawa 1971, s. 271-351.
- Encyklopedia Kresów* (opracowanie zbiorowe), DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Fundación Auditorio Las Palmas de Gran Canaria, *Alfredo Kraus AUDITORIO Las Palmas de Grand Canaria*, Las Palmas 2007.
- Foundations for Visual Project Analysis*, ed. R.C. Smardon, J.F. Palmer, J.P. Felleman, Wiley-Interscience Publication, Nowy Jork 1986.
- Franta A., *Jak kreować „NASZE MIEJSCA” – O potrzebie estetyki współdziałania synergicznego*, „Czasopismo Techniczne PK”, zeszyt 5, Kraków 2010.
- Frąckiewicz A., *Lublin – miasto historyczne. Problematyka rewaloryzacji*, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 2.
- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Kordegardy: lewa „B” i prawa „C” w zespole pałacowym, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Oficyna południowa (lewa) w zespole pałacowym, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Oficyna południowa (prawa) w zespole pałacowym)*, Lublin, ul. Bernardyńska 13], Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt” inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Fronczyk J. S., *Ekspertyza budowlana o stanie technicznym budynku (Pałac Sobieskich, Lublin, ul. Bernardyńska 13)*, Biuro Usług Projektowych „Budoprojekt”, inż. Janusz Fronczyk, Lublin 2008.
- Gądecki J., *Architektura i tożsamość, rzecz o antropologii architektury*, Wydawnictwo Rolewski 2005.
- Gehl J., *Life between buildings (using public spaces)*, Kopenhaga 2006, wydanie w języku polskim: *Życie między budynkami (Użytkowanie przestrzeni publicznych)*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2010.
- Gehl J., Gemzoe L., *Public Space-Public Life*, Danish Architectural Press, 4. Kopenhaga 2004.
- Górska A., *Kresy*, DTP Kluszczyński, Kraków 2007.
- Gregotti V., *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, [w:] 49 IFHP World Congress, Rome 2-5 October 2005, s. 10-11.
- Gromholt S. M., *Oslo's Opera*, A10 New European Architecture, 20/2008.
- Gumilow L., *Od Rusi do Rosji*, Warszawa 1996.
- Gyurkovich J., *Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością*, [w:] *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta*, Międzynarodowa Konferencja Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 17-18 listopada 2005, Materiały konferencyjne, Czasopismo Techniczne Arch./PK 2005, Kraków 2005.
- Gzell S., *Dzieło a doktryna*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 74-78.

- Hajduch B., Hajduch M., *CAFA po pekińsku, Muzeum Sztuki Central Academy of Fine Arts*, proj. Arata Isozaki & Associates, *Architektura&Biznes* 4/2010.
- Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper (3) – September 2002.
- Jędrus J., Sapeta M., *Arata Isozaki & Associates w czterech odsłonach, CAFA Muzeum Sztuki Akademii Sztuk Pięknych, Pekin*, ARCHIVOLTA, 2/2009. Publikacja: Unbuilt TOTO Publishing, Tokyo, 2001, *The Japanness in Architecture* MIT Press.
- Jodidio P., *PIANO, Renzo Piano Building Workshop 1966 to today*, TASCHEN, GmbH, Köln, 2008.
- Jodidio P., *Santiago Calatrava*, TASCHEN GmbH, 2008 (wydanie w języku polskim).
- Jodidio P., *Santiago Calatrava. COMPLETE WORKS 1979 – 2007*. TASCHEN 2008.
- Kadłuczka A., *Przekształcanie przestrzeni historycznej a traktat Witruwiusza*, „Czasopismo Techniczne PK”, Zeszyt 7/2009, Kraków 2009.
- Kazuoki O., *Urban Ecomuseum movements in japan a sustainable community through amuseological way*. [w:] *Urban Fetures: continuities and discontinuities*, Rome 2-5 October 2005, s. 22.
- Kołąkowski M. M., *Odzyskane miasto – rozmowa z Janem Gehlem i Larsem Gemzøe*, „Architektura & Biznes”, nr 11 Listopad 2007, s. 66-71.
- Koncepcja architektoniczna przebudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich*, praca zbiorowa, Lublin Bernardyńska 13, KAUiPP, Pracownia Architektoniczno-Planistyczna, Kierownik Zespołu Projektowego J. Wrana, Lublin 2008.
- Kosiński W., *Globalizacja i ponowoczesność a tożsamość miasta*, *Architektura i Urbanistyka*” Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, nr 10/2007.
- Kosiński W., *Kontekst i kontrast*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 79-85.
- Kozłowski D., *Dzieło architektoniczne w przestrzeni miasta – o formie, kontekście, użyteczności*, „Czasopismo Techniczne PK” Zeszyt 15/2008, s. 79-85.
- Kucza-Kuczyński K., *O tożsamości*, „Architekt” nr 4, 2000, s.8.
- Lenartowicz K., *Słownik psychologii architektury, podręcznik dla studentów architektury*, PK, Kraków 2007.
- Lenartowicz K., *Tożsamość architektury – tożsamość architekta*, Materiały z konferencji Naukowej Kongres Kultury Polskiej 2000, *Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji*, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000.
- Lipniewski J., *Szkic do dziejów lubelskich pocztówek, opisy pocztówek i indeks wydawców*, [w:] *Lublin w dawnej pocztówce*, Wyd. „ERBO”, Lublin 1997.
- Łódź – przegląd realizacji*, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 4, s. 26-50
- Łukacz M., *Pałac Sobieskich w Lublinie ul. Bernardyńska, badania architektoniczno-konserwatorskie*, Kraków 2008.

- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 49, s. 48.
- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 44.
- MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 64.
- Michajłowski E. W., *Riazań -- pamiatniki architektury i iskustwa Riazań* 1985.
- Misurata*, (praca zbiorowa), Misurata 1976.
- Muzea Kryma*, Praca zbiorowa, Simferopol 2003.
- Myczkowski Z., *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Monografia 285, PK, Kraków 2003
- Myczkowski Z., *Tożsamość „dawna” i „nowa”*, Materiały z Konferencji Naukowej KONGRES KULTURY POLSKIEJ 2000, Architektura i dobra kultury, tożsamość i kontynuacja tradycji, PAN o/Kraków, PK Kraków 2000.
- Niezabitowski A., *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, T. XXIX, 1997.
- Nikoliszczyń J., *„Elegii Lwowa”*, Lwów 2003.
- Nowa Karta Ateńska, Wizja miast XXI wieku*, La Nouvelle Charte d'Athenes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2005.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2006.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2007.
- PAN o/Lublin, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, Lublin 2008.
- Papee F., *Historia miasta Lwowa w zarysie*, Lwów 1894.
- Pawłowska K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Monografia 203, PK, Kraków 1996.
- Przesmycka E., *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, I TEKA PAN o/Lublin 2005, s. 54.
- Radziewanowski Z., *O niektórych problemach regionalizmu i ekologii w architekturze i urbanistyce* (pomoc dydaktyczna), PK Kraków 2005.
- Radziewanowski Z., *Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.
- Radziukiewicz A., *Na Wschód od Zachodu*, Arka, Śródlesie, Białystok 2008.
- René A., *Pałac Karnickich – połączenie wartości zabytkowych z nowymi funkcjami użytkowymi*, [w:] „Renowacja i Zabytki” Kwartalnik Ogólnopolski, Kraków 2002, Nr 1.
- Riazań – nowoje wremia*, praca zbiorowa, Riazań 1995.
- Riazańskij Istoriko – Achitiekturnyj Muzej – zapowiednik – cztoeby nie prestala pamiat roditeli naszych i nasza swieczna nie pogasła, izbornik, byli i predania riazańskogo kraja*, praca zbiorowa, Riazań, 1995.
- Ryazan – New Time*, (praca zbiorowa), Riazań (Rosja) 1995.

- Rybakow B., *Pierwsze wieki historii Rusi*, Warszawa 1983.
- Saarinen E., *The City, its Growth, its Decay, its Future*, MIT Press, Cambridge 1965.
- Schneider-Skalska G., *Dzieło architektoniczne zawsze w kontekście*, Czasopismo Techniczne PK Zeszyt 15/2008, s. 153-157.
- Serczyk W.A., *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990.
- Sergiejew W. S., *Siłujety Jaltańskiego pobiereża*, Jałta, 1998.
- Shokouhi M., Javid M., Fahimeh Yari F., Hossien S., *Analysis of Field Oriented Urban Planning and Architecture with Emphasis on Application of New Technologies in the Era of Globalization*, International Journal of Applied Science and Technology Vol. 2 No. 3; marzec 2012, s.262-269.
- Skiba M., *Rozmyte miary przestrzeni miejskiej – w poszukiwaniu piękna*, Czasopismo Techniczne PK, Zeszyt 13/2007, Materiały po konferencji IPA WAPK – *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Co z tym pięknem architektury współczesnej?*, s. 404-408.
- Spaziant A., *O złożoności analizy urbanistycznej* [w:] *Elementy analizy urbanistycznej*, Kraków 1998.
- Stangel M., *Miasta dla ludzi – rozmowa z Janem Gehl*, „Architektura”, nr 2 Luty 2009 s.14-18.
- Stangel M., *Międzynarodowo o placu Litewskim*, „Architektura”, nr 2 Luty 2009, s. 20.
- Szmygin B., *Ochrona dziedzictwa kulturowego i konserwacja zabytków w powojennej Polsce w świetle doktryn i opracowań naukowych* [W:] Kongres Konserwatorów Zabytków, SKZ, Warszawa 2005.
- Szmygin B. (red.) *System ochrony zabytków w Polsce: analiza, diagnoza, propozycje*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS; Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa; Politechnika Lubelska, Lublin – Warszawa 2011.
- Tokajuk A., *Modernizm w architekturze Szkół Wyższych w Polsce w latach 60 i 70 XX wieku na przykładzie Kampusów Politechniki Lubelskiej i Politechniki Białostockiej*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. OL PAN, 2008 B, s. 277-286.
- Urząd Miasta w Lublinie, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, Lubelska Pracownia Urbanistyczna, a) *Plac Litewski – wytyczne urbanistyczne*, Lublin 2009, b) *Plac Litewski w Lublinie, Studium architektoniczno krajobrazowe*, Lublin 2000, c) *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina*, Lublin 1997-1999.
- Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kultury*, pod red. M. Konopki, K. Pawłowskiego, Warszawa 1996, s.29.
- Wantuch-Matla D., *Pretekst kontekstu*, „Archivolta” 1/2011, s.30-34.
- WICA. *Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni, Lublin ul. Nadbystrzycka, Program funkcjonalno-przestrzenny*, SPA, Kierownik pracowni J. Wrana, Lublin 2009.

- Witruwiusz, *O Architekturze ksiąg dziesięć*, PWN Warszawa 1956.
- Wrana J., *Przekraczanie granicy pamięci*, „Przestrzeń i Forma, czasopismo nauko-
wo-dydaktyczne PAN o/Gdańsk”, nr 11/2009, s. 225-232.
- Wrana J., *Santiago Calatrava – rzeźbiarz w żelbecie*, Ogólnopolskie Wydawnictwo
„Inżynieria i Budownictwo”, nr 8/2010.
- Wrana J., *Tożsamość miejsca. Kryterium w projektowaniu architektonicznym*, Wy-
dawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2011.
- Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca*, „Czasopismo
Techniczne PK”, Zeszyt 7/2009.
- Wrana J, Fitta A., *WICA w Lublinie – przykłady poszanowania miejsca*, artykuł
zatwierdzony do publikacji, jako rozdział w monografii *Nowoczesność w archi-
tekturze*, praca zbiorowa pod red. Jerzego Witeczka, Gliwice 2012.
- Wrana J., Kuśnierz-Krupa D., Krupa M., *Konserwacje polskich architektów poza
granicami kraju. Rewaloryzacja Placu Chlebnaja Płoszczad w Riazaniu*, „Wia-
domości Konserwatorskie” nr 20/2006, Kraków 2006.
- Zaidler-Janiszewska A., *Pisanie miasta*. Wydawnictwo Fundacji Humanior.
Poznań 1997.
- Zołotyj N.P., Pawłowa E.W., *Riazań – 900 let, Riazań*.
- Zuziak Z., *Od architektury do urbanistyki i od urbanistyki do architektury*, „Czaso-
pismo Techniczne PK”, Zeszyt 15 7-A/2010/1.

Źródła internetowe:

- http://salebiznesowe.pl/804,muzeum_sztuki_i_tehniki_japońskiej_manggha
http://e-architect.co.uk/athens/new_acropolis_museum
http://www.ara-pacis-museum.com/2006/11_an-oracle-of-modernism-in-ancient-rome
- Prezentacja laureatów nagrody Pritzкера
http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=31
http://pl.wikipedia.org/wiki/Herzog_&_de_Meuron
- Witryna internetowa teatru NN w Lublinie:
http://teatrnn.pl/leksykon/node/2490/pa%C5%82ac_sobieskich_w_lublinie
- Witryna internetowa teatru NN w Lublinie:
http://teatrnn.pl/leksykon/node/343/widok_lublina_hogenberga_i_brauna_1618
- Witryna internetowa: Łódzkie. Portal turystyczny województwa łódzkiego.
<http://lodzkie.travel/?kat=zabytki&sub=palace&id=64>
- Witryna internetowa: Polska Niezwykła:
<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/17395,loz-palac-wilhelma-schweikerta.html>

Spis i źródła Ilustracji

„Nowa” tożsamość w przestrzeni miasta

Comber Mill Village - źródło: MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 49, s. 48.

- Il. 1. *Elewacja północna.*
- Il. 2. *Szklano-żeliwna zewnętrzna klatka schodowa.*
- Il. 3. *Widok na nadbudowany apartament.*
- Il. 4. *Widok na apartamenty.*
- Il. 5. *Widok na balkon nowo dobudowanej części.*
- Il. 6. *Kuchnia apartamentu*

Muzeum Sztuki Figge - źródło: MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 64.

- Il. 7. *Widok na pierzeje budynków.*
- Il. 8. *Widok z zewnątrz.*
- Il. 9. *Widok z pierzei ulicznej.*
- Il. 10. *Fragment elewacji.*
- Il. 11. *Fragment wnętrza.*
- Il. 12, 13. *Wnętrza.*

Centrum Informacji, Komunikacji i Mediów Brandeburskiego Uniwersytetu Technicznego - źródło: MATERIA, Federico Motta Editore, Milano, Italy, nr 50, s. 44.

- Il. 14. *Sytuacja.*
- Il. 15. *Schemat rzutów.*
- Il. 16. *Widok z zewnątrz.*
- Il. 17. *Widok na północną elewację.*
- Il. 18. *Fragment faktury elewacji.*
- Il. 19. *Detal.*
- Il. 20. *Schody wewnątrz budynku.*
- Il. 21. *Wnętrze budynku.*

Identyfikacja miejsca jako wyzwanie w procesie globalizacji idei projektowych Riazan

- Il. 1. *Pierwsza osada Riazan (IX w.) - Ryazan, Monuments of Architecture and Fine Arts, Sovietskaya Rossia Publishers, Moscow 1985, s. 9.*

- Il. 2. Kompleks Riazańskiego Kremla. – plakat reklamujący miasto Riazań.
- Il. 3. Plan Miasta Riazań (1780 r.). - *Ryazan, Monuments of Architecture and Fine Arts*, Sovietskaya Rossia Publisheres, Moscow 1985.

Kijów – źródło: Derlemienko J., *KIIB*, 2003 (z wyjątkiem Il. 8).

- Il. 4. Widok na pomnik Bohdana Chmielnickiego oraz monaster św. Michała – s. 53.
- Il. 5. Monaster św. Michała (XII-XVIII w., odbudowany w XX w.) czynny od 1998r. – s. 56.
- Il. 6. Muzeum Architektury Ludowej i Życia Codziennego – s. 113.
- Il. 7. Widok na fragment Ławry Peczańskiej – s. 86.
- Il. 8. Sobór św. Sofii, XI w. – zdjęcie autora.
- Il. 9. Uroczystość otwarcia monasteru św. Michała w 1998 r. po odbudowie – s. 52.

Lwów - źródło: Nikoliszczyń J., *Elegii Lwowa*, Lwów 2003.

- Il. 10. Cerkiew Przemienienia Pańskiego (wnętrze) - s. 26.
- Il. 11. Pomnik Adama Mickiewicza. - s. 63.
- Il. 12. Wnętrze Opery Lwowskiej. - s. 79.
- Il. 13. Średniowieczne mury obronne. - s. 155.

Krym

- Il. 14. Sewastopol, Katedra Księcia Włodzimierza - zdjęcie autora.
- Il. 15. Inkerman – monaster – Dylewski A., *Krym. Praktyczny przewodnik*, Pascal 2003, s. 40.
- Il. 16. Jałta – Sobór A. Newskiego – Sergiejew W. S. , *Silhouety Jaltańskiego pobrzeża (The silhouettes of Yalta Coast)*, Jałta 1998, s. 84.
- Il. 17. Baczysaraj, wejście do zespołu pałacowego – *The museums of the Crimea*, Simferopol 2003, s. 16.
- Il. 18, 19, 20. Zbiory muzeum archeologicznego w Kerczu, znaleziska z nekropolii greckich. – *Pamiętki Ukrainy* nr 3, 2001, druga strona okładki.

Architektura z poszanowaniem miejsca

- Il. 1 - 4 Alpbach, Austria, (Tyrol) – tradycyjna architektura regionu - zdjęcia autora.
- Il. 5, 6 Alpbach, Europejskie Forum, od roku 1999 Alpbach Congress Center - zdjęcia autora.
- Il. 7-11 - CAFA Art Museum: bryła, świetliki we wnętrzu, dziedziniec, widok nocą, wejście. - Hajduch B., Hajduch M., *CAFA po pekińsku, Muzeum Sztuki Central Academy of Fine Arts*, proj. Arata Isozaki & Associates, *Architektura&Biznes* 4/2010.
- Il. 12-18 - Centrum Tjibaou: widoki, stalowo-drewniana konstrukcja, szkice autora projektu. - Borek K., *Renzo Piano, Centrum Kultury Karnaków im. Jean-Marie Tjibaou*, *Nowa Kaledonia*, *Architektura* 5/1999.

Ochrona środowiska – droga zachowania tożsamości kulturowej

- Il. 1, 2, 3. Hildeshaim: kościół św. Michała, prace konserwatorskie (architektura wzbogacona zielenią); rewitalizacja murów obronnych - zdjęcia autora – 2007 r.
- Il. 4. Widok Opactwa Benedyktynów od strony rzeki Wisły.
- Il. 5. Trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej we wnętrzach zabudowań Opactwa. Opracowanie Z. Radziewanowski.
- Il. 6. Trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie założenia urbanistycznego Opactwa Tynieckiego – stanowiąca element zespołu kulturowego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu. Opracowanie Z. Radziewanowski.
- Il. 4, 5, 6 – źródło: Radziewanowski Z., *Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.

WICA w Lublinie – przykłady poszanowania miejsca

- Il. 1. Stan istniejący pałacu Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej - zdjęcie autora – 2008 r.
- Il. 2. Zbliżenie na wieżę - zdjęcie autora – 2008 r.
- Il. 3. Stan istniejący pałacu Sobieskich przy ul. Bernardyńskiej - zdjęcie autora – 2008 r.
- Il. 4, 5. Pałac Sobieskich – wizualizacja stanu docelowego. Animacje komputerowe – zespół prof. A. Gettera (po projekcie wykonawczym).
- Il. 6. Przekrój poprzeczny korpusu Pałacu z projektowaną dwukondygnacyjną Aulą oraz widokiem na łącznik i oficynę. Koncepcja – zespół Pracowni kierowany przez arch. J. Wrane.
- Il. 4, 5, 6 – źródło: Praca zbiorowa, *Koncepcja architektoniczna przebudowy Zespołu Pałacowego Sobieskich*. Lublin, Bernardyńska 13, KAUiPP, Pracownia Architektoniczno-Planistyczna, Kierownik Zespołu Projektowego J. Wrań, Lublin 2008 r.
- Il. 7. Budynek Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej – zdjęcie autora – 2009 r.
- Il. 8. Miejsce pod przyszły budynek WICA - zdjęcie autora – 2009 r.
- Il. 9. Rozbudowa Wydziału Budownictwa i Architektury (Kampus Politechniki Lubelskiej)
- Il. 10. Nowe skrzydło budynku WBIA – wizualizacja, widok od strony Wydziału Zarządzania. Animacje komputerowe po projekcie wykonawczym – zespół arch. J. Wrany.
- Il. 11. Nowe skrzydło budynku WBIA – wizualizacja, widok od ul. Nadbystrzyckiej. Animacje komputerowe po projekcie wykonawczym – zespół arch. J. Wrany.

Il. 9, 10, 11 – źródło: WICA. *Wschodnie Innowacyjne Centrum Architektury. Rozbudowa i wyposażenie kompleksu naukowo-dydaktycznego Politechniki Lubelskiej dla kierunku Architektura i Urbanistyka, na terenie Kampusu Uczelni, Lublin ul. Nadbystrzycka, Program funkcjonalno-przestrzenny*, SPA, Kierownik pracowni J. Wrana, Lublin 2009.

Il. 12, 13, 14. Budowa WICA - zdjęcia autora – 2011-2012 r.

Architektura a kontekst miejsca – brak Ilustracji.

Projektowanie rewitalizacji przestrzeni publicznych śródmieść w regionach odmiennych kulturowo – doświadczenia

Il. 1. Szkice dyspozycji programowej oraz nowych funkcji rewitalizacji centrum Misurata 2010. Opracowanie J. Wrana – archiwum autora.

Il. 2. Propozycja „Miejskiego Salonu”, Chlebnaja Płoszczad, – Główna Przestrzeń Publiczna Miasta Riazan, Rosja. Rewitalizacja centrum miasta, wariant „B” z zachowaniem uporządkowanej komunikacji. Opracowanie J. Wrana – archiwum autora.

Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny – brak Ilustracji.

Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca

Il. 1 – 5. Santiago Calatrava Auditorio De Tenerife (1991-2003) – zdjęcia autora.

Il. 6 – 11. Herzog& de Meuron, współpraca David Koch „TEA – Tenerife Espacio de las Artes” (1999-2008) – zdjęcia autora.

Przekraczanie granicy pamięci – źródło: zdjęcia autora.

Il. 1. Czemierniki – kompleks fortyfikacji koło Kocka.

Il. 2. Spotkanie u Mera Miasta Równe.

Il. 3. Wystawa prac studentów w Równem..

Il. 4. Łuck – Zamek..

Il. 5. Ostróg – Wzgórze Zamkowe.

Il. 6. Międzyrzecz Ostrogi – Cerkiew.

Il. 7. Począjów – Sobór Prawosławny.

Il. 8. Począjów – Wzgórze z Soborem.

11. Nowa szansa rewaloryzacji i modernizacji dawnego Pałacu Sobieskich przy ulicy Bernardyńskiej 13 w Lublinie – brak Ilustracji.